पाञ्चालैः सह योत्स्यामि सोमकैः कैकयैस्तथा । पाण्डवेयैश्च सङ्ग्रामे त्वत्प्रियार्थमरिन्दम । ७१५५
अद्य मद्बाणनिर्दग्धाश्चेदिपाञ्चालसोमकाः । सिंहेनेवार्द्दिता गावो विद्रविष्यन्ति सर्व्वतः ।
अद्य धर्म्मसुतो राजा दृष्ट्वा मम पराक्रमं । अश्वत्थाममयं लोकं मंस्यते सह सोमकैः ।
आगमिष्यति निर्व्वेदं धर्म्मपुत्रो युधिष्ठिरः । दृष्ट्वा विनिहतान् सङ्ख्ये पाञ्चालान् सह सोमकैः ।
ये मां युद्धे प्रयास्यन्ति तान् हनिष्यामि भारत । नहि ते वीर मोक्ष्यन्ते मद्बाहुबलपीडिताः ।
एवमुक्त्वा महाबाहुः पुत्त्रं दुर्य्योधनं तव । अभ्यवर्त्तत युद्धाय द्रावयन् सर्व्वधन्विनः । ७१६०
चिकीर्षुस्तव पुत्त्राणां प्रियं प्राणभृताम्बरः । ततोऽब्रवीत् सकैकेयान् पाञ्चालान् गौतमीसुतः ।
प्रहरध्वमितः सर्व्वे मम गात्रे महारथाः । स्थिरीभूताश्च युध्यध्वं दर्शयन्तोऽस्त्रलाघवं ।
एवमुक्तास्तु ते सर्व्वे शस्त्रवृष्टिमपातयन् । द्रौणिं प्रति महाराज जलं जलधरा इव ।
तान्निहत्य रणे द्रौणिर्द्दशवीरानपोथयत् । प्रमुखे पाण्डुपुत्त्राणां धृष्टद्युम्नस्य वा विभो ।
निहन्यमानाः समरे पाञ्चालाः सोमकास्तथा । परित्यज्य रणे द्रौणिं व्यद्रवन्त दिशो दश । ७१६५
तान् दृष्ट्वा द्रवतः शूरान् पाञ्चालान् सह सोमकैः । धृष्टद्युम्नो महाराज द्रौणिमभ्यद्रवद्युधि ।
ततः काञ्चनचित्राणां सजलाम्बुदनादिनां । वृतः शतेन शूराणां रथानामनिवर्त्तिनां ।
पुत्त्रः पाञ्चालराजस्य धृष्टद्युम्नो महारथः । द्रौणिमित्यब्रवीद्वाक्यं दृष्ट्वा योधान्निपातितान् ।
आचार्य्यपुत्त्र दुर्बुद्धे किमन्यैर्निहतैस्तव । प्रयुध्यस्व मया सार्द्धं यदि शूरोऽसि संयुगे ।
अहं त्वां निहनिष्यामि तिष्ठेदानीं स्थिरो भव । ततस्तमाचार्य्यसुतं धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् । ७१७०
मर्म्मभिद्भिः शरैस्तीक्ष्णैर्जघान भृशदारुणैः । ते तु पङ्क्तीकृता द्रौणिं शरा विविशुराशुगाः ।
रुक्मपुङ्खाः प्रसन्नाग्राः सर्व्वकायावदारणाः । मध्वर्थिन इवोद्दामा भ्रमराः पुष्पितं द्रुमं ।
सोऽतिविद्धो भृशं क्रुद्धः पादाक्रान्त इवोरगः । मानी द्रौणिरसम्भ्रान्तः शरपाणिरभाषत ।
धृष्टद्युम्न स्थिरो भूत्वा मुहूर्त्तं प्रतिपालय । यावत्त्वां निशितैर्भल्लैः प्रेषयामि यमक्षयं ।
द्रौणिरेवमथाभाष्य पार्षतं परवीरहा । छादयामास बाणौघैः समन्ताल्लघुहस्तवत् । ७१७५
सञ्छाद्यमानः समरे द्रौणिना युद्धदुर्म्मदः । द्रौणिं पाञ्चालतनयो वाग्भिरातर्ज्जयत्तदा ।
न जानीषे प्रतिज्ञां मे विप्रोत्पत्तिं तथैव च । द्रोणं हत्वा किल मया हन्तव्यस्त्वं सुदुर्म्मते ।
ततस्त्वाऽहं न हन्म्यद्य द्रोणे जीवति कल्मष । इमान्तु रजनीं प्राप्तां सुप्रभातां सुदुर्म्मते ।
निहत्य पितरं तेऽद्य ततस्त्वामपि संयुगे । नेष्यामि प्रेतलोकाय एतन्मे मनसि स्थितं ।
यस्ते पार्थेषु विद्वेषो या भक्तिः कौरवेषु च । तां दर्शय स्थिरो भूत्वा न मे जीवन् गमिष्यसि । ७१८०
यो हि ब्राह्मण्यमुत्सृज्य क्षत्त्रधर्म्मरतो द्विजः । स वध्यः क्षत्त्रलोकस्य यथा त्वं पुरुषाधम ।
इत्युक्तः परुषं वाक्यं पार्षतेन द्विजोत्तमः । क्रोधमाहारयत्तीव्रं तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् ।
निर्द्दहन्निव चक्षुर्भ्यां पार्षतं सोऽभ्यवैक्षत । छादयामास समरे निश्वसन्नुरगो यथा ।
स छाद्यमानः समरे द्रौणिना पार्षतः शरैः । सर्व्वपाञ्चालसेनाभिः संवृतो रथसत्तमः ।

नाकम्पत महाबाहुः स्ववीर्य्यं समुपाश्रितः। सायकांश्चैव विविधानश्वत्थाम्नि मुमोच ह। ७१८५
तौ पुनः संन्यवर्त्तेतां प्राणद्यूताभिदेविनौ। निवारयन्तौ बाणौघान् परस्परममर्षणौ।
उत्सृजन्तौ महेष्वासौ शरवृष्टीः समन्ततः। द्रौणिपार्षतयोर्युद्धं घोररूपं भयावहं।
दृष्ट्वा सम्पूजयामासुः सिद्धचारणवातिकाः। शरौघैः पूरयन्तौ तावाकाशम्प्रदिशस्तथा।
अलक्ष्यौ समयुध्येतां महत् कृत्वा शरैस्तमः। नृत्यमानाविव रणे मण्डलीकृतकार्म्मुकौ।
परस्परवधे युक्तौ सर्व्वभूतभयङ्करौ। अयुध्येतां महाबाहू चित्रं लघु च सुष्ठु च। ७१९०
सम्पूज्यमानौ समरे योधमुख्यैः सहस्रशः। तौ प्रयुद्धौ रणे दृष्ट्वा वने वन्यौ गजाविव।
उभयोः सेनयोर्हर्षस्तुमुलः समपद्यत। सिंहनादरवाश्चासन् दध्मुः शङ्खांश्च सैनिकाः।
वादित्राण्यभ्यवादन्त शतशोऽथ सहस्रशः। तस्मिंस्तु तुमले युद्धे भीरूणां भयवर्द्धने।
मुहूर्त्तमिव तद्युद्धं समरूपमिवाभवत्। ततो द्रौणिर्म्महाराज पार्षतस्य महात्मनः।
धनुर्ध्वजं तथा च्छत्रं तथोभौ पार्ष्णिसारथी। सूतमश्वांश्च चतुरो निहत्याभ्यद्रवद्रणे। ७१९५
पाञ्चालांश्चैव तान् सर्व्वान् शरैः सन्नतपर्व्वभिः। व्यद्रावयदमेयात्मा शतशोऽथ सहस्रशः।
ततः प्रविव्यथे सेना पाण्डवी भरतर्षभ। दृष्ट्वा द्रौणेर्म्महत् कर्म्म वासवस्येव संयुगे।
शतेन च शतं हत्वा पाञ्चालानां महारथः। त्रिभिश्च निशितैर्बाणैर्हत्वा त्रीन्वै नरर्षभान्।
द्रौणिर्द्रुपदपुत्रस्य फाल्गुनस्य च पश्यतः। नाशयामास पाञ्चालान् भूयिष्ठं ये व्यवस्थिताः।
ते बध्यमानाः पाञ्चालाः समरे सह सृञ्जयैः। अगच्छन् द्रौणिमुत्सृज्य विप्रकीर्णरथध्वजाः। ७२००
स जित्वा समरे शत्रून् द्रोणपुत्रो महारथः। ननाद सुमहानादं तपान्ते जलदो यथा।
स निहत्य बहून् शूरानश्वत्थामा व्यरोचत। युगान्ते सर्व्वभूतानि प्रदहन्निव पावकः।
सम्पूज्यमानो युधि कौरवेयैर्निर्जित्य सङ्ख्येऽरिगणान् सहस्रशः। व्यरोचत द्रोणसुतः प्रतापवान् यथा सुरेन्द्रोऽरिगणान्निपात्य वै।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि अश्वत्थामपराक्रमे षष्ट्यधिकशततोऽध्यायः॥ १६०॥

॥ सञ्जय उवाच॥ ततो युधिष्ठिरो राजा भीमसेनश्च पाण्डवः। द्रोणपुत्त्रं महाराज समन्तात् पर्य्यवारयन्।
ततो दुर्य्योधनो राजा भारद्वाजेन संवृतः। अभ्ययात् पाण्डवान् सङ्ख्ये ततो युद्धमवर्त्तत। ७२०५
घोररूपं महाभीमं भीरूणां भयवर्द्धनं। अम्बष्ठान्मालवान् वङ्गाञ्छिवींस्त्रैगर्त्तकानपि।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय गणान् क्रुद्धो युधिष्ठिरः। अभीषाहान् शूरसेनान् क्षत्त्रियान् युद्धदुर्म्मदान्।
निकृत्य पृथिवीञ्चक्रे भीमः शोणितकर्द्दमां। यौधेयाद्रिजान्राजन् मद्रकान्मालवानपि।
प्राहिणोन्मृत्युलोकाय किरीटी श्वेतवाहनः। प्रगाढमञ्जोगतिभिर्नाराचैरभिताडिताः।
निपेतुर्द्विरदा भूमौ द्विशृङ्गा इव पर्व्वताः। निकृत्तैर्हस्तिहस्तैश्च चेष्टमानैस्ततस्ततः। ७२१०
रराज वसुधा कीर्णा विसर्पद्भिरिवोरगैः। क्षिप्तैः कनकचित्रैश्च नृपच्छत्रैश्च भूर्व्वभौ।
द्यौरिवादित्यचन्द्राद्यैर्ग्रहैः कीर्णा युगक्षये। हत प्रहरताभीता विध्यत व्यवकृन्तत।

इत्यासीत्तुमुलः शब्दः स शोणाश्वरथं प्रति । द्रोणस्तु परमक्रुद्धो वायव्यास्त्रेण संयुगे ।
व्यधमत्तान्महावायुर्म्मेघानिव दुरत्ययः । ते हन्यमाना द्रोणेन पाञ्चालाः प्राद्रवन् भयात् ।
पश्यतो भीमसेनस्य पार्थस्य च महात्मनः । किरीटी भीमसेनश्च सहसा सन्न्यवर्त्ततां । ७२१५
महता रथवंशेन परिगृह्य बलं महत् । बीभत्सुर्द्दक्षिणं पार्श्वमुत्तरञ्च वृकोदरः ।
भारद्वाजं शरौघाभ्यां महद्भ्यामभ्यवर्षतां । तौ तथा सृञ्जयाश्चैव पाञ्चालाश्च महारथाः ।
अन्वगच्छन्महाराज मत्स्यैश्च सह सोमकैः । तथैव तव पुत्त्रस्य रथोदाराः प्रहारिणः ।
महत्या सेनया राजन् जग्मुर्द्रोणरथम्प्रति । ततः सा भारती सेना वध्यमाना किरीटिना ।
तमसा निद्रया चैव पुनरेव व्यदीर्य्यत । द्रोणेन वार्य्यमाणास्ते स्वयं तव सुतेन च । ७२२०
नाशक्यन्त महाराज योधा वारयितुं तदा । सा पाण्डुपुत्त्रस्य शरैर्व्वध्यमाना महाचमूः ।
तमसा संवृता लोके व्यद्रवत् सर्व्वतोमुखी । उत्सृज्य शतशो वाहांस्तत्र केचिन्नराधिपाः ।
व्यद्रवन्त महाराज भयाविष्टाः समन्ततः ।
इति महाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे एकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ सोमदत्तस्य संक्रुद्धो विधुन्वानो महद्धनुः । सात्यकिः प्राह यन्तारं सोमदत्ताय मां वह ।
न ह्यहत्वा रणे शत्रुं बाह्लीकं कौरवाधमं । निवर्त्तिष्ये रणे सूत सत्यमेतद्वचो मम । ७२२५
ततः सम्प्रेषयद्यन्ता सैन्धवांस्तान्महाजवान् । तुरङ्गमाञ्छङ्खवर्णान् सर्व्वशब्दातिगाञ्छुभे ।
तेऽवहन् युयुधानन्तु मनोमारुतरंहसः । यथेन्द्रं हरयो राजन् पुरा दैत्यवधोद्यतं ।
तमापतन्तं सम्प्रेक्ष्य सात्वतं रभसं रणे । सोमदत्तो महाराज ह्यसम्भ्रान्तो न्यवर्त्तत ।
विमुञ्चञ्छरवर्षाणि पर्ज्जन्य इव वृष्टिमान् । छादयामास शैनेयं भास्करं जलदो यथा ।
असम्भ्रान्तश्च समरे सात्यकिः कुरुपुङ्गवं । छादयामास बाणौघैः समन्ताद्भरतर्षभ । ७२३०
सोमदत्तस्तु तं षष्ट्या विव्याधोरसि माधवं । सात्यकिश्चापि तं राजन् अविध्यत् सायकैः शितैः ।
तावन्योऽन्यं शरैः कृत्तौ व्यरोचेतां परस्परं । सुपुष्पौ पुष्पसमये पुष्पिताविव किंशुकौ ।
रुधिरोक्षितसर्व्वाङ्गौ कुरुवृष्णियशस्करौ । परस्परमवेक्षेतां दहन्ताविव लोचनैः ।
रथमण्डलमार्गेषु चरन्तावरिमर्द्दनौ । घोररूपौ हि तावास्तां वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ ।
शरसंभिन्नगात्रौ तौ सर्व्वतः शकलीकृतौ । श्वाविधाविव राजेन्द्र दृश्येतां शरविक्षतौ । ७२३५
सुवर्णपुङ्खैरिषुभिराचितौ तौ व्यरोचतां । खद्योतैरावृतौ राजन् प्रावृषीव वनस्पती ।
सम्प्रदीपितसर्व्वाङ्गौ सायकैस्तौ महारथौ । अदृश्येतां रणे क्रुद्धावुल्काभिरिव कुञ्जरौ ।
ततो युधि महाराज सोमदत्तो महारथः । अर्द्धचन्द्रेण चिच्छेद माधवस्य महद्धनुः ।
अथैनं पञ्चविंशत्या सायकानां समार्पयत् । त्वरमाणस्त्वराकाले पुनश्च दशभिः शरैः ।
अथान्यद्धनुरादाय सात्यकिर्व्वेगवत्तरं । पञ्चभिः सायकैस्तूर्णं सोमदत्तमविध्यत । ७२४०
ततोऽपरेण भल्लेन ध्वजञ्चिच्छेद काञ्चनं । बाह्लीकस्य रणे राजन् सात्यकिः प्रहसन्निव ।

सोमदत्तस्त्वसम्भ्रान्तो दृष्ट्वा केतुं निपातितं। शैनेयं पञ्चविंशत्या सायकानां समाचिनोत्।
सात्वतोऽपि रणे क्रुद्धः सोमदत्तस्य धन्विनः। धनुश्चिच्छेद समरे क्षुरप्रेण शितेन च।
अथैनं रुक्मपुङ्खानां शतेन नतपर्व्वणां। आचिनोत्तं महाराज भग्नदंष्ट्रमिवोरगं।
अथान्यद्धनुरादाय सोमदत्तो महारथः। सात्यकिं छादयामास शरवृष्ट्या महाबलः।
सोमदत्तञ्च संक्रुद्धो रणे विव्याध सात्यकिः। सात्यकिञ्चेषुजालेन सोमदत्तोऽभ्यपीडयत्।
दशभिः सात्वतस्यार्थे भीमोऽहन् बाह्लिकात्मजं। सोमदत्तोऽप्यसम्भ्रान्तो भीममार्च्छच्छितैः शरैः।
ततस्तु सात्वतः क्रुद्धो हेमदण्डं नवं दृढं। मुमोच परिघं घोरं सोमदत्तस्य वक्षसि।
तमापतन्तं वेगेन परिघं घोरदर्शनं। द्विधा चिच्छेद समरे प्रहसन्निव कौरवः।
स पपात द्विधा छिन्न आयसः परिघो महान्। महीधरस्येव महच्छिखरं वज्रताडितं।
ततस्तु सात्यकी राजन् सोमदत्तस्य संयुगे। धनुश्चिच्छेद भल्लेन हस्तावापञ्च पञ्चभिः।
ततश्चतुर्भिश्च शरैस्तूर्णं तान् तुरगोत्तमान्। समीपं प्रेषयामास प्रेतराजस्य भारत।
सारथेश्च शिरः कायात् भल्लेनानतपर्व्वणा। जहार रथशार्दूलः प्रहसन्निव भारत।
ततः शरं महाघोरं ज्वलन्तमिव पावकं। मुमोच स्वर्णपुङ्खं तं तैलधौतं शिलाशितं।
स विमुक्तो बलवता शैनेयेन शरोत्तमः। घोरस्तस्योरसि विभो निपपाताशु श्येनवत्।
सोऽतिविद्धो बलवता सात्वतेन महारथः। सोमदत्तो महाराज पपात च ममार च।
तं दृष्ट्वा निहतं तत्र सोमदत्तं महारथं। तावका रथवंशेन युयुधानमुपाद्रवन्।
पाण्डवाश्च महाराज सह सर्व्वैः प्रभद्रकैः। महत्या सेनया सार्द्धं द्रोणानीकमुपाद्रवन्।
ततो युधिष्ठिरः क्रुद्धो भारद्वाजस्य सैनिकान्। शरैर्व्विद्रावयामास भारद्वाजस्य पश्यतः।
सैन्यानि द्रावयन्तञ्च द्रोणो दृष्ट्वा युधिष्ठिरं। अभिदुद्राव वेगेन क्रोधसंरक्तलोचनः।
ततः सुनिशितैर्ब्बाणैः पार्थं विव्याध सप्तभिः। युधिष्ठिरोऽपि संक्रुद्धः प्रतिविव्याध पञ्चभिः।
सोऽतिविद्धो महेष्वासः सृक्कणी विलिहन्मुहुः। युधिष्ठिरस्य चिच्छेद ध्वजं कार्म्मुकमेव च।
ततो विधन्वा त्वरितस्त्वराकाले नृपोत्तमः। अन्यदादत्त वेगेन कार्म्मुकं समरे दृढं।
ततः शरसहस्रेण द्रोणं विव्याध पाण्डवः। साश्वसूतध्वजरथं तदद्भुतमिवाभवत्।
ततो मुहूर्त्तं व्यथितः शरघातप्रपीडितः। निषसाद रथोपस्थे द्रोणो ब्राह्मणपुङ्गवः।
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां निश्वसन्नुरगो यथा। क्रोधेन महताविष्टो वायव्यास्त्रमथासृजत्।
असम्भ्रान्तस्ततः पार्थो धनुरादाय वीर्य्यवान्। तदस्त्रमस्त्रेण रणे स्तम्भयामास तस्य तु।
चिच्छेद च धनुर्द्दीर्घं ब्राह्मणस्य च पाण्डवः। अथान्यद्धनुरादाय द्रोणः क्षत्त्रियमर्द्दनः।
तदप्यस्य शितैर्भल्लैश्चिच्छेद कुरुपुङ्गवः। ततोऽब्रवीद्वासुदेवः कुन्तीपुत्त्रं युधिष्ठिरं।
युधिष्ठिर महाबाहो यत्त्वां वक्ष्यामि तच्छृणु। उपारमस्व युद्धात्त्वं द्रोणाद्भारतसत्तम।
यतते हि सदा द्रोणो ग्रहणे तव संयुगे। नानुरूपमहं मन्ये युद्धमस्य त्वया सह।

योऽस्य सृष्टो विनाशाय स एवैनं हनिष्यति। परिवर्ज्य गुरुं याहि यत्र राजा सुयोधनः।
राज्ञा राजा हि योद्धव्यो नाराज्ञा युद्धमिष्यते। तत्र त्वं व्रज कौन्तेय हस्त्यश्वरथसंवृतः।
यावन्मात्रेण च मया सहायेन धनञ्जयः। भीमश्च नरशार्दूलो युध्यते कौरवैः सह।
वासुदेववचः श्रुत्वा धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। मुहूर्त्तं चिन्तयित्वा तु ततो दारुणमाहवं। ७२७५
प्रायाद्द्रुतममित्रघ्नो यत्र भीमो व्यवस्थितः। विनिघ्नंस्तावकान् योधान् व्यादितास्य इवान्तकः।
रथघोषेण महता नादयन् वसुधातलं। स मेघ इव घर्म्मान्ते राजराजो युधिष्ठिरः।
भीमस्य निघ्नतः शत्रून् पार्ष्णिं जग्राह पाण्डवः। द्रोणोऽपि शत्रून् पाञ्चालान् व्यधमद्रजनीमुखे।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि रात्रियुद्धे सोमदत्तवधे द्विषष्ट्यधिकशतोऽध्यायः॥ १६२ ॥
॥ सञ्जय उवाच॥ वर्त्तमाने तथा युद्धे घोररूपे भयानके। तमसा संवृते लोके रजसा च महीपते।
नापश्यन्त रणे योधाः परस्परमवस्थिताः। अनुमानेन संज्ञाभिर्युध्यन्ते क्षत्रियर्षभाः। ७२८०
नरनागाश्वपत्तीनां महारौद्रक्षये विभो। द्रोणकर्णकृपा वीरा भीमपार्षतसात्त्वताः।
अन्योऽन्यं क्षोभयामासुः सैन्यानि भरतर्षभ। बध्यमानानि सैन्यानि समन्तात्तैर्महारथैः।
तमसा संवृते चैव समन्ताद्विप्रदुद्रुवुः। ते सर्व्वतो विद्रवन्तो योधा विध्वस्तचेतसः।
अहन्यन्त महाराज धावमानाश्च सर्व्वतः। महारथसहस्राणि जघ्नुरन्योऽन्यमाहवे।
अन्धे तमसि मूढानि पुत्त्रस्य तव मन्त्रिते। ततः सर्व्वाणि भूतानि सेनामुख्याश्च भारत। ७२८५
व्यमुह्यन्त रणे त्रस्तास्तमसा संवृते सति।
॥ धृतराष्ट्र उवाच॥ अथ संलोड्यमानानां पाण्डवैर्निहतौजसां। अन्धे तमसि मग्नानामासीत् किं वो मनस्तदा।
कथं प्रकाशस्तेषां वा मम सैन्यस्य वा पुनः। बभूव लोके तमसा तथा सञ्जय संवृते।
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततः सर्व्वाणि सैन्यानि हतशिष्टानि यानि वै। सेनागोप्तॄनथादिश्य पुनर्व्यूहमकल्पयन्।
द्रोणः पुरस्ताज्जघने तु शल्यस्तथा द्रौणिः पार्श्वतः सौबलश्च। स्वयञ्च सर्व्वाणि बलानि राजन् राजाऽचरत्त्वभ्यधिकं निशायां। ७२९०
उवाच सर्व्वांश्च पदातिसङ्घान् दुर्य्योधनः पार्थिवान् सान्त्वपूर्व्वं। उत्सृज्य सर्व्वे परमायुधानि गृह्णीत हस्तैर्ज्वलितान् प्रदीपान्।
ते चोदिताः पार्थिवसत्तमेन ततः प्रहृष्टा जगृहुः प्रदीपान्। देवर्षिगन्धर्व्वसुरर्षिसङ्घा विद्याधराश्चाप्सरसां गणाश्च।
नागाः सयक्षोरगकिन्नराश्च हृष्टा दिविस्था जगृहुः प्रदीपान्। दिग्दैवतेभ्यश्च समापतन्तोऽदृश्यन्त दीपाः ससुगन्धितैलाः।
विशेषतो नारदपर्व्वताभ्यां सन्बोध्यमानाः कुरुपुङ्गवार्थं। सा चैव भूयो ध्वजिनी विभक्ता व्यरोचताग्निप्रभया निशायां।
महाधनैराभरणैश्च दीप्तैः शस्त्रैश्च दिव्यैरभिसम्पतद्भिः। रथे रथे पञ्च विदीपिकास्तु प्रदीपिका मत्तगजे त्रयश्च। ७२९५
प्रत्यश्वमेकश्च महाप्रदीपः कृतास्तु ताः पाण्डवकौरवेयैः। क्षणेन सर्व्वे विहिताः प्रदीपा व्यादीपयन्तो ध्वजिनीं तवाशु।

सर्व्वान्तु सेनां परिशोभमानाः पदातिभिः पावकतैलहस्तैः। प्रकाश्यमाना ददृशुर्निशायां यथान्तरीक्षे जलदास्तडिद्भिः।

प्रकाशितायान्तु ततो ध्वजिन्यां द्रोणोऽग्निकल्पः प्रपतन् समन्तात्। रराज राजेन्द्र सुवर्णवर्म्मा मध्यङ्गतः सूर्य्य इवांशुमाली।

जाम्बूनदेष्वाभरणेषु चैव निष्केषु शुद्धेषु शरावरेषु। वरेषु शस्त्रेषु च पावकस्य प्रतिप्रभास्तत्र तदा बभूवुः।

गदाश्च शैक्याः परिघाश्च शुभ्रा रथेषु शक्त्यश्च विवर्त्तमानाः। प्रतिप्रभा रश्मिभिराजमीढ पुनः पुनः सञ्जनयन्ति दीपान्। ७२००

छत्राणि बालव्यजनानि खड्गा दीप्ता महोल्काश्च तथैव राजन्। व्याघूर्णमानाश्च सुवर्णमाला व्यायच्छतां तत्र तदा विरेजुः।

शस्त्रप्रभाभिश्च विराजमानं दीपप्रभाभिश्च तदा बलन्तत्। प्रकाशितञ्चाभरणप्रभाभिर्भृशं प्रकाशं नृपते बभूव।

पीतानि शस्त्राण्यसृगुक्षितानि वीरावधूतानि सुशोभनानि। दीप्तां प्रभां प्राजनयन्त तत्र तपात्यये विद्युदिवान्तरीक्षे।

प्रकम्पितानां महतोग्रवेगैरभिघ्नताञ्चापततां जवेन। वक्त्राण्यशोभन्त तदा नराणां वाय्वीरितानीव महाम्बुजानि।

महावने दारुमये प्रदीप्ते यथा प्रभा भास्करस्याधिका स्यात्। तथा तदासीत् ध्वजिनी प्रदीप्ता महाभये तत्र तु भीमरूपा। ७२०५

तत् सम्प्रदीप्तं बलमस्मदीयं निशम्य पार्थास्त्वरितास्तथैव। सर्व्वेषु सैन्येषु पदातिसङ्घानचोदयंस्तेऽपि च चक्रुरेवं।

गजे गजे सप्त कृताः प्रदीपा रथे रथे चैव दश प्रदीपाः। द्वावश्वपृष्ठे परिपार्श्वतोऽन्ये ध्वजेषु चान्ये जघनेषु चान्ये।

सेनासु सर्व्वासु च पार्श्वतोऽन्ये पश्चात् पुरस्ताच्च समन्ततश्च। मध्ये तथाऽन्ये ज्वलितप्रदीपाः सेनाद्वयेऽपि स्म तदा बभूवुः।

सर्व्वेषु सैन्येषु पदातिसङ्घाः सम्मिश्रिता हस्तिरथाश्ववृन्दैः। मध्ये तथाऽन्ये ज्वलिताग्निहस्ता व्यदीपयन् पाण्डुसुतस्य सेनां।

तच्चु प्रदीपैस्तु तथा प्रदीप्तं बलं यथासीद्बलवद्बलेन। भाः कुर्व्वता भानुमता ग्रहेण दिवाकरेणाग्निरिवाभिगुप्तः। ७२१०

तयोः प्रभा पृथिवीमन्तरीक्षं सर्व्वं व्यतिक्रम्य दिशश्च वृद्धाः। तेन प्रकाशेन भृशं प्रकाशं तथाच तेषां तव चैव सैन्ये।

तेन प्रकाशेन दिवं गतेन सम्बोधिता देवगणाः समस्ताः। गन्धर्व्वयक्षाः सुरसिद्धसङ्घाः समागमन्नप्सरसश्च सर्व्वाः।

तद्देवगन्धर्व्वसमाकुलञ्च यक्षैश्च सिद्धाप्सरसांगणैश्च। हतैश्च योधैर्द्दिवमाविशद्भिरायोधनं दिव्यकल्पं बभूव।

रथाश्वनागाकुलदीर्घदीप्तं संरब्धयोधं हतविद्रुताश्वं। महद्बलं व्यूढनराश्वनागं सुरासुरव्यूहसमं बभूव।

तच्छक्तिसम्पर्कसुचण्डवातं महारथाभ्रं नरवाजिनागं। शरौघवर्षं रुधिराम्बुधारं निशि प्रवृत्तं नरदेवयुद्धं। ७२१५

तस्मिन्महाग्निप्रतिमे महात्मा सन्तापयन् पाण्डवान् विप्रमुख्यः। गभस्तिभिर्म्मध्यंगतो यथार्को वर्षात्यये तद्वदभून्नरेन्द्रः।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि दीपोद्योतने त्रिषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः॥ १६३॥

॥ सञ्जय उवाच॥ प्रकाशिते तथा लोके रजसा च समावृते। समाजग्मूरथोदाराः परस्परवधैषिणः।

ते समेत्य रणे राजन् शस्त्रप्रासासिधारिणः। परस्परमुदैक्षन्त परस्परकृतागसः।

प्रदीपानां सहस्रैश्च दीप्यमानैः समन्ततः । रत्नाचितैः स्वर्णदण्डैर्गन्धतैलावसिञ्चितैः ।
देवगन्धर्व्वदीपाद्यैः प्रभाभिरधिकोज्ज्वलैः । विरराज तदा भूमिर्ग्रहैर्द्यौरिव भारत । ७२२०
उल्काशतैः प्रज्वलितैरणभूमिर्व्यराजत । दह्यमानेव लोकानामभावे च वसुन्धरा ।
व्यदीपन्त दिशः सर्व्वाः प्रदीपैस्तैः समन्ततः । वर्षाप्रदोषे खद्योतैर्वृता वृक्षा इवाबभुः ।
असज्जन्त तदा वीरा राजन् वीरैः पृथक्पृथक् । नागा नागैः समाजग्मुस्तुरगा हयसादिभिः ।
हृष्टा रथवरैरेव समाजग्मुर्मुदा युताः । तस्मिन्रात्रिमुखे घोरे पुत्त्रस्य तव शासनात् ।
चतुरङ्गस्य सैन्यस्य सम्पातश्च महानभूत् । ततोऽर्ज्जुनो महाराज कौरवाणामनीकिनीं । ७२२५
व्यधमत्त्वरया युक्तः क्षपयन् सर्व्वपार्थिवान् ।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ तस्मिन् प्रविष्टे संरब्धे मम पुत्त्रस्य वाहिनीं । अमृष्यमाणे दुर्द्धर्षे किं व आसीन्मनस्तदा ।
किममन्यन्त सैन्यानि प्रविष्टे परतापने । दुर्य्योधनश्च किं कृत्यं प्राप्तकालममन्यत ।
के चैनं समरे वीरं प्रत्युद्ययुररिन्दमाः । द्रोणञ्च के व्यरक्षन्त प्रविष्टे श्वेतवाहने ।
केऽरक्षन् दक्षिणञ्चक्रं के च द्रोणस्य सव्यतः । के पृष्ठतोऽन्वरक्षन्त वीरा वीरस्य युध्यतः । ७२३०
के पुरस्तादगच्छन्त निघ्नतः शात्रवान् रणे । यत्प्राविशन्महेष्वासः पाञ्चालानपराजितः ।
नृत्यन्निव नरव्याघ्रो रथमार्गेषु वीर्य्यवान् । यो ददाह शरैर्द्रोणः पाञ्चालानां रथव्रजान् ।
धूमकेतुरिव क्रुद्धः कथं मृत्युमुपेयिवान् । अव्यग्रानेव हि परान् कथयस्यपराजितान् ।
हृष्टानुदीर्णान् सङ्ग्रामे नतु सञ्जय मामकान् । हतांश्चैव विवर्णांश्च विप्रकीर्णांश्च शंससि ।
रथिनो विरथांश्चैव कृतान् युद्धेषु मामकान् । ७२३५
॥ सञ्जय उवाच ॥ द्रोणस्य मतमाज्ञाय योद्धुकामस्य तां निशां । दुर्य्योधनो महाराज वश्यान् भ्रातॄनभाषत ।
विकर्णञ्चित्रसेनञ्च सुपार्श्वन्तु तथैव च । दुर्द्धर्षं दीर्घबाहुञ्च ये च तेषां पदानुगाः ।
द्रोणं यत्ताः पराक्रान्ताः सर्व्वे रक्षन्तु पृष्ठतः । हार्द्दिक्यो दक्षिणञ्चक्रं शल्यश्चैवोत्तरं तथा ।
त्रिगर्त्तानाञ्च ये शूरा हतशेषा महारथाः । तांश्चैव पुरतः सर्व्वान् पुत्त्रस्ते समचोदयत् ।
आचार्य्यो हि सुसंयुक्तो भृशं यत्ताश्च पाण्डवाः । तं रक्षध्वं सुसंयुक्ता निघ्नन्तं शात्रवान् रणे । ७२४०
द्रोणोऽपि बलवान् युद्धे क्षिप्रहस्तः पराक्रमी । निर्जयेत्त्रिदशान् युद्धे किमु पार्थान् ससोमकान् ।
ते यूयं सहिताः सर्व्वे भृशं यत्ता महारणे । द्रोणं रक्षत दुर्द्धर्षं धृष्टद्युम्नान्महारथात् ।
पाण्डवेयेषु योधेषु योधं पश्याम्यहं न तं । यो जयेत रणे द्रोणं धृष्टद्युम्नादृते पुमान् ।
तत्र सर्व्वात्मना मन्ये भारद्वाजस्य रक्षणं । सुगुप्तः सोमकान् हन्यात् सृञ्जयांश्च क्रमागतान् ।
सृञ्जयेषु च सर्व्वेषु निहतेषु चमूमुखे । धृष्टद्युम्नं रणे द्रौणिर्घातयिष्यत्यसंशयं । ७२४५
तथाऽर्ज्जुनं रणे कर्णो विजेष्यति महारथः । भीमसेनमुखांश्चाहं युद्धे जेष्यामि दंशितान् ।
शेषांश्च पाण्डवान् योधाः प्रसभं हीनतेजसः । सोऽयं मम जयो व्यक्तो दीर्घकालं भविष्यति ।
तस्माद्रक्षत सङ्ग्रामे द्रोणमेव महारथं । इत्युक्त्वा भरतश्रेष्ठ पुत्त्रो दुर्य्योधनस्तव ।

व्यादिदेश तदा सैन्यं तस्मिंस्तमसि दारुणे। ततः प्रववृते युद्धं रात्रौ भरतसत्तम।
उभयोः सैन्ययो राजन् विजयं प्रतिकाङ्क्षिणोः। अर्जुनः कौरवं सैन्यमर्जुनञ्चापि कौरवाः। ७२५०
नानाशस्त्रसमावायैरन्योऽन्यं पर्य्यपीडयन्। द्रौणिः पाञ्चालराजानं भारद्वाजश्च सृञ्जयान्।
छादयाञ्चक्रिरे सङ्ख्ये शरैः सन्नतपर्व्वभिः। पाण्डुपाञ्चालसैन्यानां कौरवाणाञ्च भारत।
आसीन्निष्टानको घोरो निघ्नतामितरेतरं। नैवास्माभिर्न पूर्व्वैश्च दृष्टपूर्व्वन्तथाविधं।
यादृशं युद्धमेवासीद्रात्रौ शत्रुभयानकं।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे चतुःषष्ट्यधिकशतोऽध्यायः ॥ १६४ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ वर्त्तमाने तथा रौद्रे रात्रियुद्धे विशाम्पते। सर्व्वभूतक्षयकरे धर्म्मपुत्रो युधिष्ठिरः। ७२५५
अब्रवीत् पाण्डवांश्चैव पाञ्चालांश्च ससोमकान्। मनुष्यरथनागानामभावाय नराधिप।
युधिष्ठिरोऽब्रवीद्राजा स्वान् योधान्मनुजाधिपः। अभ्यागच्छत गच्छध्वं द्रोणमेव जिघांसया।
राज्ञस्ते वचनाद्राजन् पाञ्चालाः सोमकास्तथा। द्रोणमेवाभ्यधावन्त नदन्तो भैरवान्रवान्।
तान् वयं प्रतिगर्जन्तः प्रत्युद्यातास्त्वमर्षिताः। यथाशक्ति यथोत्साहं यथासत्त्वञ्च संयुगे।
कृतवर्म्मा तु हार्द्दिक्यो युधिष्ठिरमुपाद्रवत्। द्रोणं प्रति समायान्तं मत्तो मत्तमिव द्विपं। ७२६०
शैनेयं शरवर्षाणि विसृजन्तं समन्ततः। अभ्ययात् कौरवो राजन् भूरिः सङ्ग्राममर्द्दनः।
सहदेवमथायान्तं द्रोणलिप्सुं महारथं। कर्णो वैकर्त्तनो राजन् वारयामास पाण्डवं।
भीमसेनं तथायान्तं रथेन रथिनां वरं। स्वयं दुर्य्योधनो युद्धे प्रतीपं मृत्युमाव्रजत्।
नकुलञ्च युधां श्रेष्ठं सर्व्वयुद्धविशारदं। शकुनिः सौबलो राजन् वारयामास सत्वरः।
शिखण्डिनमथायान्तं रथेन रथिनां वरः। कृपः शारद्वतो राजन् वारयामास संयुगे। ७२६५
प्रतिविन्ध्यमथायान्तं मयूरसदृशैर्हयैः। दुःशासनो महाराज यत्तो यत्तमवारयत्।
भैमसेनिमथायान्तं मायाशतविशारदं। अश्वत्थामा महाराज राक्षसं संन्यवारयत्।
द्रुपदं वृषसेनस्तु ससैन्यं सपदानुगं। वारयामास समरे द्रोणप्रेप्सुं महाबलं।
विराटं द्रुतमायान्तं द्रोणस्य निधनम्प्रति। मद्रराजः सुसंक्रुद्धो वारयामास भारत।
शतानीकमथायान्तं नाकुलिं रभसं रणे। चित्रसेनो रुरोधैनं शरैर्द्रोणवधेप्सया। ७२७०
अर्जुनन्तु युधां श्रेष्ठं प्राद्रवन्तं महारथं। अलम्बुषो महाराज राक्षसेन्द्रो न्यवारयत्।
ततो द्रोणं महेष्वासं निघ्नन्तं शात्रवान् रणे। धृष्टद्युम्नोऽथ पाञ्चाल्यो हृष्टरूपमवारयत्।
तथाऽन्यान् पाण्डुपुत्त्राणां समायातान्महारथान्। तावका रथिनो राजन् वारयाञ्चक्रुरोजसा।
गजारोहा गजैस्तूर्णं सन्निपत्य महामृधे। योधयन्तश्च मृद्नन्तः शतशोऽथ सहस्रशः।
निशीथे तुरगा राजन् द्रवन्तश्च परस्परं। समदृश्यन्त वेगेन पक्षवन्तो यथाऽद्रयः। ७२७५
सादिनः सादिभिः सार्द्धं प्रासशक्त्यृष्टिपाणयः। समागच्छन्महाराज विनदन्तः परस्परं।
नरास्तु बहवस्तत्र न्यहन्यन्त परस्परं। गदाभिर्मुषलैश्चैव नानाशस्त्रैश्च सङ्घशः।

पूजितस्तव पुत्त्रैश्च सर्व्वयोधैश्च भारत । वपुषा प्रतिजज्वाल मध्याह्ने भास्करो यथा ।
भीमसेनन्तु युध्यन्तं भारद्वाजरथम्प्रति । स्वयं दुर्य्योधनो राजा प्रत्यविध्यच्छितैः शरैः ।
तं भीमसेनो नवभिः शरैर्व्विव्याध भारत । दुर्य्योधनोऽपि विंशत्या शराणां प्रत्यविध्यत ।
तौ सायकैः प्रतिच्छन्नावदृश्येतां रणाजिरे । मेघजालप्रतिच्छन्नौ नभसीवेन्दुभास्करौ । ७४४०
ततो दुर्य्योधनो राजा भीमं विव्याध पत्त्रिभिः । पञ्चभिर्भरतश्रेष्ठ तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ।
तस्य भीमो धनुश्छित्त्वा ध्वजञ्च निशितैः शरैः । विव्याध कौरवश्रेष्ठं नवत्या नतपर्व्वणां ।
ततो दुर्य्योधनः क्रुद्धो धनुरन्यन्महत्तरं । गृहीत्वा भरतश्रेष्ठो भीमसेनं शितैः शरैः ।
अपीडयद्रणमुखे पश्यतां सर्व्वधन्विनां । निहत्य तान् शरान् भीमो दुर्य्योधनधनुश्च्युतान् ।
कौरवं पञ्चविंशत्या क्षुद्रकाणां समार्पयत् । दुर्य्योधनस्तु संक्रुद्धो भीमसेनस्य मारिष । ७४४५
क्षुरप्रेण धनुश्छित्त्वा दशभिः प्रत्यविध्यत । अथान्यद्धनुरादाय भीमसेनो महाबलः ।
विव्याध नृपतिं तूर्णं सप्तभिर्न्निशितैः शरैः । तदप्यस्य धनुः क्षिप्रं चिच्छेद लघुहस्तवत् ।
द्वितीयञ्च तृतीयञ्च चतुर्थं पञ्चमन्तथा । आत्तमात्तं महाराज भीमस्य धनुराच्छिनत् ।
तव पुत्त्रो महाराज जितकाशी मदोत्कटः । स तदा च्छिद्यमानेषु कार्मुकेषु पुनः पुनः ।
शक्तिञ्चिक्षेप समरे सर्व्वपारशवीं दृढां । मृत्योरिव स्वसारं हि दीप्तां केतुशिखामिव । ७४५०
सीमन्तमिव कुर्व्वन्तीं नभसोऽग्निसमप्रभां । अप्राप्तामेव तां शक्तिं त्रिधा चिच्छेद कौरवः ।
पश्यतः सर्व्वलोकस्य भीमसेनस्य चायतः । ततो भीमो महाराज गदां गुर्व्वीं महाप्रभां ।
चिक्षेपाविध्य वेगेन दुर्य्योधनरथम्प्रति । ततः सा सहसा वाहांस्तव पुत्त्रस्य संयुगे ।
सारथिञ्च गदा गुर्व्वीं समर्द्दास्य रथम्पुनः । पुत्त्रस्तु तव राजेन्द्र भीमाद्भीतः प्रणश्य च ।
आरुरोह रथञ्चान्यं नन्दकस्य महात्मनः । ततो भीमो हतं मत्वा निशामध्ये सुयोधनं । ७४५५
सिंहनादं महच्चक्रे तर्ज्जयन्निव कौरवान् । तावकाः सैनिकाश्चापि मेनिरे निहतं नृपं ।
ततो विचुक्रुशुः सर्व्वे हाहेति च समन्ततः । तेषाञ्च निनदं श्रुत्वा त्रस्तानां सर्व्वयोधिनां ।
भीमसेनस्य नादञ्च श्रुत्वा राजन्महात्मनः । ततो युधिष्ठिरो राजा हतं मत्वा सुयोधनं ।
अभ्यवर्त्तत वेगेन यत्र पार्थो वृकोदरः । पाञ्चालाः सृञ्जया मत्स्याः कैकेयाश्चेदयस्तथा ।
सर्व्वोद्योगेनाभिजग्मुर्द्रोणमाशु जिघांसया । तत्रापि सुमहद्युद्धं द्रोणस्यासीत् परैः सह । ७४६०
घोरे तमसि मग्नानां निघ्नतामितरेतरं ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि दुर्य्योधनापयाने षट्षष्ट्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १६६ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ सहदेवमथायान्तं द्रोणप्रेप्सुं महारथं । कर्णो वैकर्त्तनो राजन् वारयामास संयुगे ।
सहदेवस्तु राधेयं विद्ध्वा नवभिराशुगैः । पुनर्व्विव्याध समरे नवभिर्नतपर्व्वभिः ।
तं कर्णः प्रतिविव्याध शतेन नतपर्व्वणां । सज्यञ्चास्य धनुः शीघ्रं चिच्छेद लघुहस्तवत् ।
ततोऽन्यद्धनुरादाय माद्रीपुत्त्रः प्रतापवान् । कर्णं विव्याध विंशत्या तदद्भुतमिवाभवत् । ७४६५

तस्य कर्णो हयान् हत्वा शरैः सन्नतपर्व्वभिः। सारथिञ्चास्य भल्लेन द्रुतं निन्ये यमक्षयं।
विरथः सहदेवस्तु खड्गचर्म्म समाददे। तदप्यस्य शितैर्व्वाणैर्व्यधमत् प्रहसन्निव।
ततो गुर्व्वीं गदां घोरां हेमचित्रां महाबलः। प्रेषयामास समरे वैकर्त्तनरथम्प्रति।
तामापतन्तीं सहसा सहदेवेन प्रेषितां। व्यष्टम्भयच्छरैः कर्णो भूमावेवाभ्यपातयत्।
गदां विनिहतां दृष्ट्वा सहदेवस्त्वरान्वितः। शक्तिञ्चिक्षेप कर्णाय तामप्यस्याच्छिनच्छरैः। ७४७०
माद्रीसुतस्ततस्तूर्णमवप्लुत्य रथोत्तमात्। प्रज्वलन्निव रोषेण दृष्ट्वा कर्णं व्यवस्थितं।
रथचक्रं ततो गृह्य मुमोचाधिरथिम्प्रति। तदापतद्वै सहसा कालचक्रमिवोद्यतं।
शरैरनेकसाहस्रैरच्छिनत् सूतनन्दनः। तस्मिंश्छिन्ने रथाङ्गे तु सहदेवस्तु मारिष।
ईषादण्डकयोक्त्राणि युगानि विविधानि च। हस्त्यङ्गानि तथाऽश्वांश्च मृतांश्च पुरुषान् बहून्।
चिक्षेप कर्णमुद्दिश्य कर्णस्तान् व्यधमच्छरैः। स निरायुधमात्मानं ज्ञात्वा माद्रवतीसुतः। ७४७५
वार्य्यमाणस्तु विशिखैः सहदेवो रणं जहौ। तमभिद्रुत्य राधेयो मुहूर्त्तं भरतर्षभ।
अब्रवीत् प्रहसन् वाक्यं सहदेवं सुनिष्ठुरं। मा युध्यस्व रणे वीर विशिष्टै रथिभिः सह।
सदृशैर्युध्य माद्रेय वचो मे नाभिशङ्किथाः। अथैनं धनुषोऽग्रेण तुदन् भूयोऽब्रवीदिदं।
एषोऽर्जुनो रणे यत्तो युध्यते कुरुभिः सह। तत्र वा गच्छ माद्रेय गृहं वा यदि मन्यसे।
एवमुक्त्वा तु तं कर्णो रथेन रथिनाम्वरः। प्रायात् पाञ्चालराजस्य सैन्यानि प्रहसन्निव। ७४८०
बधप्राप्तन्तु माद्रेयं नावधीत् समरेऽरिहा। कुन्त्याः स्मृत्वा वचो राजन् सत्यसन्धो महारथः।
सहदेवस्ततस्त्रस्तो विमनाः शरपीडितः। कर्णवाक्शल्यविद्धश्च जीवितान्निरविद्यत।
आरुरोह रथं तूर्णं पाञ्चाल्यस्य महात्मनः। जनमेजयस्य समरे त्वरायुक्तो महारथः।
इतिश्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचबधपर्व्वणि सहदेवापयाने सप्तषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः॥ १६७ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ विराटं सहसैन्यन्तु द्रोणार्थे द्रुतमागतं। मद्रराजः शरौघेण छादयामास सर्व्वतः।
तयोः समभवद्युद्धं समरे दृढधन्विनोः। यादृशं ह्यभवद्राजन् बलिवासवयोः पुरा। ७४८५
मद्रराजो महाराज विराटं वाहिनीपतिं। आजघ्ने त्वरितस्तीक्ष्णः शतेन नतपर्व्वणां।
प्रतिविव्याध तं राजा नवभिर्निशितैः शरैः। पुनश्चैनं त्रिसप्तत्या भूयश्चैव शतेन तु।
तस्य मद्राधिपो हत्वा चतुरो रथवाजिनः। छत्रं ध्वजञ्च समरे शराभ्यां सन्न्यपातयत्।
हताश्वात्तु रथात्तूर्णमवप्लुत्य महीपतिः। तस्थौ विस्फारयंश्चापं विमुञ्चन्निशिताञ्छरान्।
शतानीकस्तु तं दृष्ट्वा भ्रातरं हतवाहनं। रथेनाभ्यपतत्तूर्णं सर्व्वलोकस्य पश्यतः। ७४९०
शतानीकमथायान्तं मद्रराजो महीपतिः। विशिखैर्व्बहुभिर्व्विद्ध्वा ततो निन्ये यमक्षयं।
तस्मिंस्तु निहते वीरे विराटो वाहिनीपतिः। हतारोहाद्रथात्तूर्णं तमेवारुरुहे तदा।
ततो विस्फार्य्य नयने क्रोधाद्द्विगुणविक्रमः। मद्रराजरथं तूर्णं छादयामास पत्रिभिः।

ततो मद्राधिपः क्रुद्धः शतेन नतपर्व्वणां। आजघानोरसि भृशं विराटं वाहिनीपतिं।
सोऽतिविद्धो बलवता रथोपस्थ उपाविशत्। कश्मलं चाविशत्तूर्णं स विराटो महारथः। ७४९५
सारथिस्तमपोवाह समरे शरविक्षतं। ततः सा महती सेना प्राद्रवन्निशि भारत।
बध्यमानाः शरशतैः शल्येनाहवशोभिना। तां दृष्ट्वा द्रवतीं सेनां वासुदेवधनञ्जयौ।
आयातौ तत्र राजेन्द्र यत्र शल्यो व्यवस्थितः। तौ तु प्रत्युद्ययौ राजन् राक्षसेन्द्रो ह्यलम्बुषः।
अष्टचक्रसमायुक्तमास्थाय प्रवरं रथं। तुरङ्गवदनैर्युक्तं पिशाचैर्घोरदर्शनैः।
लोहितार्द्रपताकं तं रथं माल्यविभूषितं। कार्ष्णायसमयं घोरमृक्षचर्म्मसमावृतं। ७५००
रौद्रेण चित्रपक्षेण विवृताक्षेणकूजता। ध्वजेनोच्छ्रितदण्डेन गृध्ररूपेण पक्षिणा।
स बभौ राक्षसो राजन् भिन्नाञ्जनचयोपमः। रुरोधार्जुनमायान्तं प्रभञ्जनमिवाद्रिराट्।
किरन्निषुगणान्राजन् शतशोऽर्जुनमूर्द्धनि। अतितीव्रं भवद्युद्धं नरराक्षसयोर्मृधे।
द्रष्टॄणां प्रीतिजननं सर्व्वेषां तत्र भारत। गृध्रकाकबलोलूककङ्कगोमायुहर्षणं।
तमर्जुनः शरैः षड्भिरलम्बुषमपीडयत्। दशभिश्च शितैर्व्वाणैर्ध्वजञ्चिच्छेद तस्य तु। ७५०५
सारथिञ्च त्रिभिर्व्वाणैस्त्रिभिरेव त्रिवेणुकं। धनुरेकेन चिच्छेद चतुर्भिश्चतुरो हयान्।
पुनः सज्जं कृतञ्चापं तदप्यस्य द्विधाऽच्छिनत्। अथैनं निशितैर्व्वाणैश्चतुर्भिर्भरतर्षभ।
पार्थोऽविध्यद्राक्षसेन्द्रं स विद्धः प्राद्रवद्भयात्। तं विजित्यार्जुनस्तूर्णं द्रोणान्तिकमुपाद्रवत्।
किरञ्छरगणान्राजन् नरवारणवाजिषु। युध्यमाना महाराज पाण्डवेन यशस्विना।
सैनिका न्यपतन्नुर्व्यां वातनुन्ना इव द्रुमाः। तेषु वध्यमानेषु पाण्डवेन यशस्विना। ७५१०
सम्प्राद्रवन् भृशं सर्व्वे मृगा इव भयार्द्दिताः।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि अलम्बुषपराभवे अष्टषष्ट्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १६८ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ शतानीकं शरैस्तीक्ष्णैर्निर्द्दहन्तञ्चमूं तव। चित्रसेनस्तव सुतो वारयामास भारत।
नाकुलिश्चित्रसेनन्तु विद्धा पञ्चभिराशुगैः। स च तं प्रतिविव्याध दशभिर्निशितैः शरैः।
चित्रसेनो महाराज शतानीकं पुनर्युधि। नवभिर्निशितैराजञ्छरैर्व्विव्याध वक्षसि।
नाकुलिस्तस्य विशिखैर्व्वर्म्म सन्नतपर्व्वभिः। गात्रात्सञ्च्यावयामास तदद्भुतमिवाभवत्। ७५१५
सोऽपेतवर्म्मा पुत्त्रस्ते विरराज भृशं नृप। उत्सृज्य काले राजेन्द्र निर्म्मोकमिव पन्नगः।
ततोऽस्य निशितैर्व्वाणैर्ध्वजञ्चिच्छेद नाकुलिः। धनुश्चैव महाराज यतमानस्य संयुगे।
स च्छिन्नधन्वा विरथो विवर्म्मा च महारथः। अथान्यद्धनुरादाय सुदृढं वेगवत्तरं।
ततस्तूर्णं चित्रसेनो नाकुलिं नतपर्व्वभिः। शरैर्व्विव्याध समरे भारतानां महारथः।
शतानीकोऽथ संक्रुद्धश्चित्रसेनस्य भारत। जघान चतुरो वाहान् सारथिञ्च महाबलः। ७५२०
आप्लुत्य रथात्तस्माच्चित्रसेनो महायशाः। नाकुलिं पञ्चविंशत्या शराणामार्द्दयद्बली।

तस्य तत्कुर्व्वतः कर्म्म नकुलस्य सुतो रणे। अर्द्धचन्द्रेण चिच्छेद चापं हेमपरिष्कृतं।
स च्छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः। आरुरोह रथं शीघ्रं हार्द्दिक्यस्य महात्मनः।
द्रुपदस्तु सहानीकं द्रोणप्रेप्सुं महारथं। वृषसेनो महाराज किरञ्छरैस्तदा।
यज्ञसेनस्तु समरे कर्णपुत्त्रं महारथं। षष्ट्या शराणां विव्याध बाह्वोरुरसि वा विभो।
वृषसेनस्तु संक्रुद्धो यज्ञसेनं रथे स्थितं। बहुभिः सायकैस्तूर्णमाजघान स्तनान्तरे।
तावुभौ शरनुन्नाङ्गौ शरकण्टकिनौ रणे। व्यराजेतां महाराज श्वाविधौ शललैरिव।
रुक्मपुङ्खैरजिह्मागैः शरैः सन्नतपर्व्वभिः। रुधिरौघपरिक्लिन्नौ व्यराजेतां महामृधे।
तपनीयनिभौ चित्रौ कल्पवृक्षाविवाद्भुतौ। किंशुकाविव पुष्पाढ्यौ प्रकाशेतां रणाजिरे।
वृषसेनस्ततो राजन् द्रुपदं नवभिः शरैः। विद्ध्वा विव्याध सप्तत्या पुनश्चान्यैस्त्रिभिः शरैः।
ततः शरसहस्राणि विमुञ्चन् विबभौ रणे। कर्णपुत्त्रो महाराज वर्षमाण इवाम्बुदः।
द्रुपदस्तु ततः क्रुद्धो वृषसेनस्य कार्म्मुकं। द्विधा चिच्छेद भल्लेन पीतेन निशितेन च।
सोऽन्यत् कार्म्मुकमादाय रुक्मबद्धं नवं दृढं। तूणादाकृष्य विमलं भल्लं पीतं शितं दृढं।
कार्म्मुके योजयित्वा तं द्रुपदं सन्निरीक्ष्य च। आकर्णपूर्णं मुमुचे त्रासयन् सर्व्वसोमकान्।
हृदयं तस्य भित्त्वा च जगाम वसुधातलं। कश्मलं प्राविशद्राजा वृषसेनशराहतः।
सारथिस्तमपोवाह स्मरन् सारथिचेष्टितं। तस्मिन् प्रभग्ने राजेन्द्र पाञ्चालानां महारथे।
ततस्तु द्रुपदानीकं शरैश्छिन्नतनुच्छदं। सम्प्राद्रवच्चमूः सर्व्वा निशीथे भैरवे सति।
प्रदीपैर्हि परित्यक्तैः प्रज्वलद्भिः समन्ततः। व्यराजत मही राजन् वीताभ्रा द्यौरिव ग्रहैः।
तथाऽङ्गदैर्निपतितैर्व्यराजत वसुन्धरा। प्रावृट्काले महाराज विद्युद्भिरिव तोयदः।
ततः कर्णसुतत्रस्ताः समन्ताद्विप्रदुद्रुवुः। यथेन्द्रभयवित्रस्ता दानवास्तारकामये।
तेनार्द्यमानाः सङ्ग्रामे पाञ्चालाः सोमकैः सह। व्यराजन्त महाराज प्रदीपैरिव भासिताः।
तांस्तु निर्ज्जित्य समरे कर्णपुत्त्रो व्यराजत। मध्यन्दिनमनुप्राप्तो घर्म्मांशुरिव भारत।
तेषु राजसहस्रेषु तावकेषु परेषु च। एक एव ज्वलंस्तस्थौ वृषसेनः प्रतापवान्।
स निर्भिद्य रणे शूरान् सोमकांश्च महारथान्। जगाम त्वरितो राजन् यत्र राजा युधिष्ठिरः।
प्रतिविन्ध्यं समायान्तं प्रदहन्तं रणे रिपून्। दुःशासनस्तव सुतः प्रत्यगच्छन्महारथं।
तयोः समागमो राजंश्चित्ररूपो बभूव ह। व्यपेतजलदे व्योम्नि बुधभार्गवयोरिव।
प्रतिविन्ध्यन्तु समरे कुर्व्वाणं कर्म्म दारुणं। दुःशासनस्त्रिभिर्व्बाणैर्ललाटे समविध्यत।
सोऽतिविद्धो बलवता तव पुत्त्रेण धन्विना। विरराज महाराज सशृङ्ग इव पर्व्वतः।
दुःशासनन्तु समरे प्रतिविन्ध्यो महारथः। नवभिः सायकैर्व्विद्ध्वा पुनर्व्विव्याध सप्तभिः।
तत्र भारत पुत्त्रस्ते कृतवान् कर्म्म दुष्करं। प्रतिविन्ध्यहयानुग्रैः पातयामास सायकैः।
सारथिञ्चास्य भल्लेन ध्वजञ्च समपातयत। रथञ्च तिलशो राजन् व्यधमत्तस्य धन्विनः।

पृतनाकाश्च सतूणीरा रश्मीन् योक्त्राणि च प्रभो । चिच्छेद तिलशः क्रुद्धः शरैः सन्नतपर्व्वभिः ।
विरथः स तु धर्म्मात्मा धनुष्पाणिरवस्थितः । अयोधयत्तव सुतं किरञ्छरशतान् बहून् ।
क्षुरप्रेण धनुस्तस्य चिच्छेद कृतहस्तवत् । अथैनं दशभिर्व्वाणैश्छिन्नधन्वानमार्द्दयत् ।
तं दृष्ट्वा भ्रातरं तत्र भ्रातरोऽस्य महारथाः । अन्ववर्त्तन्त वेगेन महत्या सेनया सह । ७५५५
सोऽद्रवत्तु ततो यानं श्रुतसोमस्य भास्वरं । धनुर्गृह्य महाराज विव्याध तनयं तव ।
ततस्तु तावकाः सर्व्वे परिवार्य्य सुतं तव । अभ्यवर्त्तन्त वेगेन महत्या सेनया वृताः ।
ततः प्रववृते युद्धं तव तेषाञ्च भारत । निशीथे दारुणे काले यमराष्ट्रविवर्द्धनं ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि शतानीकादियुद्धे एकोनसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १६९ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ नकुलं रभसं युद्धे निघ्नन्तं तव वाहिनीं । अभ्ययात् सौवलः क्रुद्धस्तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् ।
कृतवैरौ तु तौ शूरावन्योऽन्यवधकाङ्क्षिणौ । शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैरन्योऽन्यमभिजघ्नतुः । ७५६०
यथैव नकुलो राजन् शरवर्षाण्यमुञ्चत । तथैव सौवलश्चापि शिक्षां सन्दर्शयन् युधि ।
तावुभौ समरे राजञ्छरकण्टकिनौ तदा । व्यभ्राजेतां महाराज श्वाविधौ शललैरिव ।
रुक्मपुङ्खैरजिह्माग्रैः शरैः छिन्नतनुच्छदौ । रुधिरौघपरिक्लिन्नौ व्यभ्राजेतां महामृधे ।
तपनीयनिभौ चित्रौ कल्पवृक्षाविव द्रुमौ । किंशुकाविव चोत्फुल्लौ प्रकाशेते रणाजिरे ।
तावुभौ समरे शूरौ शरकण्टकिनौ तदा । व्यराजेतां महाराज कण्टकैरिव शाल्मली । ७५६५
सुजिह्मं प्रेक्षमाणौ तौ राजन् विवृतलोचनौ । क्रोधरक्तान्तनयनैर्निर्द्दहन्तौ परस्परं ।
श्यालस्तव सुसंक्रुद्धो माद्रीपुत्त्रं हसन्निव । कर्णिनैकेन विव्याध हृदये निशितेन ह ।
नकुलस्तु भृशं विद्धः श्यालेन तव धन्विना । निषसाद रथोपस्थे कश्मलञ्चैनमाविशत् ।
अत्यन्तवैरिणं दृप्तं दृष्ट्वा शत्रुं तथा गतं । ननाद शकुनिस्तत्र तपान्ते जलदो यथा ।
प्रतिलभ्य ततः संज्ञां नकुलः पाण्डुनन्दनः । अभ्ययात् सौवलं भूयो व्यात्तानन इवान्तकः । ७५७०
स क्रुद्धः शकुनिं षष्ट्या विव्याध भरतर्षभ । पुनश्चैनं शतेनैव नाराचानां स्तनान्तरे ।
ततोऽस्य सशरञ्चापं मुष्टिदेशे द्विधाऽच्छिनत् । ध्वजञ्च त्वरितं छित्त्वा रथाद्भूमावपातयत् ।
विशिखेन च तीक्ष्णेन पीतेन निशितेन च । ऊरू निर्भिद्य चैकेन नकुलः पाण्डुनन्दनः ।
श्येनं सपक्षं व्याधेन पातयामास तं तदा । सोऽतिविद्धो महाराज रथोपस्थ उपाविशत् ।
ध्वजयष्टिं परिक्लिश्य कामिनीं कामुको यथा । तं विसंज्ञं निपतितं दृष्ट्वा श्यालं तवानघ । ७५७५
अपोवाह रथेनाशु सारथिर्ध्वजिनीमुखात् । ततः सञ्चुक्रुशुः पार्था ये च तेषां पदानुगाः ।
निर्जित्य च रणे शत्रून् नकुलः शत्रुतापनः । अब्रवीत् सारथिं तत्र द्रोणानीकाय मां वह ।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा माद्रीपुत्त्रस्य सारथिः । प्रायात्तेन तदा राजन् येन द्रोणो व्यवस्थितः ।
शिखण्डिनन्तु समरे द्रोणप्रेप्सुं महाबलं । कृपः शारद्वतो यत्तः प्रत्युद्गच्छत वेगितः ।
गौतमं द्रुतमायान्तं द्रोणान्तिकमरिन्दमः । विव्याध नवभिर्व्वाणैः शिखण्डी प्रहसन्निव । ७५८०

तमाचार्य्यो महाराज विद्धा पञ्चभिराशुगैः । पुनर्व्विव्याध विंशत्या पुत्त्राणां प्रियकृत्तव ।
महद्युद्धं तयोरासीद्घोररूपं विशाम्पते । यथा देवासुरे युद्धे शम्बरामरराजयोः ।
शरजालावृत व्योम चक्रतुस्तौ महारथौ । मेघाविव तपापाये वीरौ समरदुर्म्मदौ ।
प्रकृत्या घोररूपं तदासीद्घोरतरं ततः । रात्रिश्च भरतश्रेष्ठ योधानां युद्धशालिनां ।
कालरात्रिनिभा चासीद्घोररूपा भयावहा । शिखण्डीतु महाराज गौतमस्य महद्धनुः ।
अर्द्धचन्द्रेण चिच्छेद सम्पर्ज्ञ च शितान् शरान् । तस्य क्रुद्धः कृपो राजञ्छक्तिं चिक्षेप दारुणां ।
रुक्मदण्डामकुण्ठाग्रां कर्म्मारपरिमार्जितां । तामापतन्तीं चिच्छेद शिखण्डी दशभिः शरैः ।
सा पपात च मेदिन्यां शक्तिर्हेमविभूषिता । अथान्यद्धनुरादाय गौतमो वदताम्बर ।
प्राच्छादयच्छितैर्ब्बाणैर्म्महाराज शिखण्डिनं । स छाद्यमानः समरे गौतमेन महात्मना ।
व्यसीदत रथोपस्थे शिखण्डी रथिनाम्बरः । सीदन्तञ्चैनमालोक्य कृपः शारद्वतो युधि ।
आजघ्ने बहुभिर्ब्बाणैर्जिघांसन्निव भारत । विमुखं तं रणे दृष्ट्वा याज्ञसेनिं महारथं ।
पाञ्चालाः सोमकाश्चैव परिवव्रुः समन्ततः । तथैव तव पुत्त्राश्च परिवव्रुर्द्विजोत्तमं ।
महत्या सेनया सार्द्धं ततो युद्धमभूत् पुनः । रथिनाञ्च रणे राजन्नन्योऽन्यमभिधावतां ।
बभूव तुमुलः शब्दो मेघानामिव भारत । द्रवतां सादिनाञ्चैव गजानाञ्च विशाम्पते ।
अन्योऽन्यं निघ्नतां राजन् क्रूरमायोधनं बभौ । पत्तीनां द्रवतां चैव पादशब्देन मेदिनी ।
अकम्पत महाराज योषित्त्रस्ता भयादिव । रथिनो रथमारुह्य प्रद्रुता वेगवत्तरं ।
अगृह्णन् बहवो राजन् शलभान् वायसा इव । तथा गजान् प्रभिन्नाङ्गान् सुप्रभिन्ना महागजाः ।
तस्मिन्नेव पदे यत्ता निगृह्णन्ति स्म भारत । सादी सादिनमासाद्य पदातीयः पदातिनं ।
समासाद्य रणेऽन्योऽन्यं संरब्धा नातिचक्रमुः । धावतां द्रवताञ्चैव पुनरावर्त्ततामपि ।
बभूव तत्र सैन्यानां शब्दस्तु तुमुलो निशि । दीप्यमानाः प्रदीपाश्च रथवारणवाजिषु ।
अदृश्यन्त महाराज महोल्का इव खाच्च्युताः । सा निशा भरतश्रेष्ठ प्रदीपैरवभासिता ।
दिवसप्रतिमा राजन् बभूव रणमूर्द्धनि । आदित्येन यथा व्याप्तं तमो घोरं प्रणश्यति ।
तथा नष्टं तमो घोरं दीपैर्द्दीप्तैरणे कृतं । दिवञ्च पृथिवीञ्चैव दिशश्च प्रदिशस्तथा ।
रजसा तमसा व्याप्ता द्योतिताः प्रभया पुनः । शस्त्राणां कवचानाञ्च मणीनाञ्च महात्मनां ।
अन्तर्द्दधुः प्रभाः सर्व्वा दीप्तैस्तैरवभासिताः । तस्मिन् युद्धे महारौद्रे वर्त्तमाने निशामुखे ।
न केचिद्विदुरात्मानमयमस्मीति भारत । अवधीत् समरे पुत्त्रं पिता भरतसत्तम ।
पुत्त्रश्च पितरं मोहात् सखायञ्च तथा सखा । सम्बन्धिनञ्च सम्बन्धी स्वस्त्रीयञ्चापि मातुलः ।
स्वे स्वान् परे स्वकीयांश्च निजघ्नुस्तत्र भारत । निर्म्मर्य्यादमभूद्राजन् रात्रौ युद्धं भयानकं ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचबधपर्व्वणि रात्रिसङ्कुलयुद्धे सप्तत्यधिकशतोऽध्यायः॥ १७० ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ तस्मिन् सुतुमुले युद्धे वर्त्तमाने भयावहे । धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणमेवाभ्यवर्त्तत ।

सन्दधानो धनुः श्रेष्ठं ज्यां विकर्षन् पुनः पुनः । अभ्यद्रवत द्रोणस्य रथं रुक्मविभूषितं ।
धृष्टद्युम्नमथायान्तं द्रोणस्यान्तं चिकीर्षया । परिवव्रुर्महाराज पाञ्चालाः पाण्डवैः सह ।
तथा परिवृतं दृष्ट्वा द्रोणमाचार्य्यसत्तमं । पुत्त्रास्ते सर्व्वतो यत्ता ररक्षुर्द्रोणमाहवे ।
बलार्णवौ ततस्तौ तु समेयातां निशामुखे । वातोद्धूतौ क्षुभ्यमाणौ भैरवौ सागराविव ।
ततो द्रोणं महाराज पाञ्चाल्यः पञ्चभिः शरैः । विव्याध हृदये तूर्णं सिंहनादं ननाद च ।
तं द्रोणः पञ्चविंशत्या विद्ध्वा भारत संयुगे । चिच्छेदान्येन भल्लेन धनुरस्य महाप्रभं ।
धृष्टद्युम्नस्तु निर्व्विद्धो द्रोणेन भरतर्षभ । उत्सृज्य च धनुः शीघ्रं सन्दश्य दशनच्छदं ।
ततः क्रुद्धो महाराज धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् । आददेऽन्यद्धनुः श्रेष्ठं द्रोणस्यान्तं चिकीर्षया ।
विकृष्य तद्धनुः श्रीमानाकर्णात् परवीरहा । द्रोणस्यान्तकरं घोरं व्यसृजत् सायकं ततः ।
स विसृष्टो बलवता तस्मिन्घोरे महामृधे । भासयामास तत्सैन्यं दिवाकर इवोदितः ।
तन्तु दृष्ट्वा शरं घोरं देवगन्धर्व्वदानवाः । स्वस्त्यस्तु समरे राजन् द्रोणायेत्यब्रुवन् वचः ।
तन्तु सायकमप्राप्तमाचार्य्यस्य रथम्प्रति । कर्णो द्वादशधा राजंश्चिच्छेद कृतहस्तवत् ।
स छिन्नो बहुधा राजन् धृष्टद्युम्नस्य मारिष । निपपात शरस्तूर्णं निर्व्विषो भुजगो यथा ।
छित्त्वा तु समरे बाणान् शरैः सन्नतपर्व्वभिः । धृष्टद्युम्नं ततः कर्णो विव्याध निशितैः शरैः ।
पञ्चभिर्द्रोणपुत्त्रस्तु स्वयं द्रोणश्च पञ्चभिः । शल्यस्तु नवभिर्भल्लैस्त्रिभिर्दुःशासनस्तथा ।
दुर्य्योधनस्तु विंशत्या शकुनिश्चापि पञ्चभिः । पाञ्चाल्यं त्वरिताविध्यन् सर्व्व एव महारथाः ।
स विद्धः सप्तभिर्व्वीरैर्द्रोणत्राणार्थमाहवे । स चापि प्रतिविव्याध सर्व्वानेव त्रिभिस्त्रिभिः ।
द्रोणं कर्णञ्च द्रौणिञ्च विव्याध तनयं तव । त्वरायुक्तो महाराज धृष्टद्युम्नो महामृधे ।
निर्भिन्ना धन्विना तेन धृष्टद्युम्नं पुनर्मृधे । विव्यधुः समवेतास्ते मुञ्चन्तो भैरवान् रवान् ।
द्रुमसेनस्तु संक्रुद्धो राजन् विव्याध पत्त्रिणा । पुनश्च विशिखैस्तूर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ।
स तु तं प्रतिविव्याध त्रिभिस्तीक्ष्णैरजिह्मगैः । स्वर्णपुङ्खैः शिलाधौतैः प्राणान्तकरणैर्युधि ।
भल्लेनान्येन तु पुनः सुवर्णोज्ज्वलकुण्डलं । उन्ममाथ शिरः कायात् द्रुमसेनस्य संयुगे ।
तच्छिरः प्रापतद्भूमौ सन्दष्टोष्ठपुटं रणे । महावातसमुद्धूतं पक्वं तालफलं यथा ।
तांश्च विद्ध्वा पुनर्योधान् वीरः सुनिशितैः शरैः । राधेयस्याच्छिनत् भल्लैः कार्म्मुकं चित्रयोधिनः ।
न च तन्ममृषे कर्णो धनुषश्छेदनं तदा । विलेखनमिवात्युग्रो लाङ्गूलस्य यथा हरिः ।
सोऽन्यद्धनुः समादाय क्रोधरक्तेक्षणः श्वसन् । अभ्यवर्षच्छरौघेण धृष्टद्युम्नं महाबलं ।
दृष्ट्वा कर्णन्तु संरब्धं ते वीराः षड्रथर्षभाः । पाञ्चालपुत्त्रं त्वरिताः परिवव्रुर्जिघांसवः ।
षण्णां योधप्रवीराणां तावकानां पुरस्कृतं । मृत्योरास्यमनुप्राप्तं मेनिरे सैनिका विभो ।
एतस्मिन्नेव काले तु दाशार्हो विकिरन् शरान् । धृष्टद्युम्नं पराक्रान्तं सात्यकिः प्रत्यपद्यत ।
तमापतन्तं सम्प्रेक्ष्य सात्वतं युद्धदुर्म्मदं । राधेयो दशभिर्व्बाणैस्ततो विव्याध संयुगे ।

तं सात्यकिर्म्महाराज विव्याध दशभिः शरैः । पश्यतां सर्व्ववीराणां मागास्तिष्ठेति चाब्रवीत् । ७९४०
स सात्यकेस्तु बलिनः कर्णस्य च महात्मनः । आसीत् समागमो राजन् बलिवासवयोरिव ।
त्रासयन्नथघोषेण क्षत्रियान् क्षत्रियर्षभः । राजीवलोचनं कर्णं सात्यकिः प्रत्यविध्यत ।
कम्पयन्निव घोषेण धनुषो वसुधां बली । सूतपुत्त्रो महाराज सात्यकिं प्रत्ययोधयत् ।
विपाठकर्णिनाराचैर्व्वत्सदन्तैः क्षुरैरपि । कर्णः शरशतैश्चापि शैनेयं प्रत्यविध्यत ।
तथैव युयुधानोऽपि वृष्णीनां प्रवरो युधि । अभ्यवर्षच्छरैः कर्णं तद्युद्धमभवत् समं । ७९४५
कर्णं प्रमुखतः कृत्वा पुत्त्रास्तव विशाम्पते । सात्यकिं विव्यधुः सर्व्वे समन्तान्निशितैः शरैः ।
अस्त्रैरस्त्राणि संवार्य्य तेषां कर्णस्य वा विभो । अविध्यत् सात्यकिस्तूर्णं वृषसेनं स्तनान्तरे ।
तेन वाणेन निर्व्विद्धो वृषसेनो महाद्युतिः । न्यपतच्च रथे तूर्णं धनुरुत्सृज्य वीर्य्यवान् ।
ततः कर्णो हतं मत्वा वृषसेनं महारथं । पुत्त्रशोकाभिसन्तप्तः सात्यकिं प्रत्यपीडयत् ।
पीड्यमानस्तु कर्णेन युयुधानो महारथः । विव्याध बहुभिः कर्णं त्वरमाणः पुनः पुनः । ७९५०
स कर्णं दशभिर्व्विद्ध्वा वृषसेनञ्च पञ्चभिः । सहस्तावापधनुषी तयोश्चिच्छेद सात्त्वतः ।
तावन्ये धनुषी सज्ये कृत्वा शत्रुभयङ्करे । युयुधानमविध्येतां समन्तान्निशितैः शरैः ।
वर्त्तमाने तथा रौद्रे तस्मिन् वीरवरक्षये । अतीव शुश्रुवे राजन् गाण्डीवस्य महास्वनः ।
श्रुत्वा तु रथनिर्घोषं गाण्डीवस्य च निस्वनं । सूतपुत्त्रोऽब्रवीद्राजन् दुर्य्योधनमिदं वचः ।
एष सर्व्वाश्चमूं हत्वा मुख्यशश्च नरर्षभान् । कौरवांश्च महेष्वासान् गाण्डीवनिनदो महान् । ७९५५
श्रूयते रथनिर्घोषो वासवस्येव गर्जतः । करोति पाण्डवो व्यक्तं कर्म्मौपयिकमात्मनः ।
एष पार्थो महाराज मर्द्दयेत् सुमहाचमूः । विप्रकीर्णान्यनेकानि नावतिष्ठन्ति कर्हिचित् ।
वातेनेव समुद्धूतमभ्रजालं विदीर्य्यते । सव्यसाचिनमासाद्य भिन्ना नौरिव सागरे ।
द्रवतां योधमुख्यानां गाण्डीवप्रेषितैः शरैः । पततां समरे राजन् श्रूयते निनदो महान् ।
शृणु दुन्दुभिनिर्घोषमर्जुनस्य रथम्प्रति । निशीथे राजशार्दूल स्तनयित्नोरिवाम्बरे । ७९६०
हाहाकाररवांश्चैव सिंहनादांश्च पुष्कलान् । शृणु शब्दान् बहुविधानर्जुनस्य रथम्प्रति ।
अयं मध्ये स्थितोऽस्माकं सात्यकिः सात्वताम्बरः । इह चेल्लभ्यते लक्ष्यं कृत्स्नान् जेष्यामहे परान् ।
एवं पाञ्चालराजस्य पुत्त्रो द्रोणेन सङ्गतः । सर्व्वतः संवृतः शूरैरथैः पुरुषसत्तमैः ।
सात्यकिं यदि हन्याम धृष्टद्युम्नञ्च पार्षतं । असंशयं महाराज ध्रुवो नो विजयो भवेत् ।
सौभद्रवदिमौ वीरौ परिवार्य्य महारथौ । प्रयताम महाराज निहन्तुं वृष्णिपार्षतौ । ७९६५
सव्यसाची पुरोऽभ्येति द्रोणानीकाय भारत । संसक्तं सात्यकिं ज्ञात्वा बहुभिः कुरुपुङ्गवैः ।
तत्र गच्छन्तु बहवः प्रवरा रथसत्तमाः । यावत् पार्थो न जानाति सात्यकिं बहुभिर्वृतं ।
ते त्वरध्वं महाशूराः शराणां मोक्षणे भृशं । यथा त्विह व्रजत्येष परलोकाय माधवः ।
कर्णस्य मतमाज्ञाय पुत्त्रस्ते प्राह सौबलं । यथेन्द्रः समरे राजन् प्राह विष्णुं महायशाः ।

वृतः सहस्रैर्दशभिर्गजानामनिवर्त्तिनां । रथैश्च दशसाहस्रैर्वृतो याहि धनञ्जयं । ७६७०
दुःशासनो दुर्व्विषहः सुबाहुर्दुष्प्रधर्षणः । एते त्वामनुयास्यन्ति पत्तिभिर्ब्बहुभिर्वृताः ।
जहि कृष्णौ महेष्वासौ धर्म्मराजञ्च मातुल । नकुलं सहदेवञ्च भीमसेनञ्च पाण्डवं ।
देवानामिव देवेन्द्रे जयाशा त्वयि मे स्थिता । जहि मातुल कौन्तेयानसुरानिव पावकिः ।
एवमुक्तो ययौ पार्थान् तव पुत्त्रेण चोदितः । महत्या सेनया सार्द्धं तव पुत्त्रैश्च दंशितः ।
प्रियार्थं तव पुत्त्रस्य दिधक्षुः पाण्डुनन्दनान् । ततः प्रववृते युद्धं तावकानां परैः सह । ७६७५
प्रयाते सौवले राजन् पाण्डवानामनीकिनीं । बलेन महता युक्तः सूतपुत्त्रस्तु सात्वतं ।
अभ्ययात्त्वरितो युद्धे किरन् शरशतान् बहून् । समेत्य तावकाः सर्व्वे सात्यकिं पर्य्यवारयन् ।
भारद्वाजस्ततो गत्वा धृष्टद्युम्नरथम्प्रति । महद्युद्धं तदा चक्रे निशीथे भरतर्षभ ।
धृष्टद्युम्नेन शूरेण पाञ्चाल्यैश्च सहाद्भुतं ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे एकसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १७१ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ ततस्ते पार्थिवाः सर्व्वे त्वदीया युद्धदुर्म्मदाः । अमृष्यमाणाः संरब्धा युयुधानरथं प्रति । ७६८०
ते रथैः कल्पितै राजन् हेमरत्नविभूषितैः । सादिभिश्च गजैश्चैव परिवव्रुः स्म सात्वतं ।
अथैनं कोष्ठकीकृत्य सर्व्वतस्ते महारथाः । सिंहनादं महत् कृत्वा तर्जयन्तस्तु दिंशं ।
तेऽभ्यवर्षञ्छरैस्तीक्ष्णैः सात्यकिं सत्यविक्रमं । त्वरमाणा महावीरा माधवस्य बधैषिणः ।
तान् दृष्ट्वापततस्तूर्णं शैनेयः परवीरहा । प्रत्यगृह्णान्महाबाहुः प्रमुञ्चन् विशिखान् बहून् ।
तत्र वीरो महेष्वासः सात्यकिर्युद्धदुर्म्मदः । निचकर्त्त शिरांस्युग्रैः शरैः सन्नतपर्व्वभिः । ७६८५
हस्तिहस्तान् हयग्रीवान् बाहूनपि च साङ्गदान् । क्षुरप्रैः शातयामास तावकानान्तु माधवः ।
पतितैश्चामरैश्चैव श्वेतच्छत्रैश्च भारत । बभूव धरणी पूर्णा नक्षत्रैर्द्यौरिव प्रभो ।
तेषान्तु युयुधानेन बध्यतां युधि भारत । बभूव तुमुलः शब्दः प्रेतानामिव क्रन्दतां ।
तेन शब्देन महता पूरितेयं वसुन्धरा । रात्रिः समभवच्चापि घोररूपा भयावहा ।
दीर्य्यमाणं बलं दृष्ट्वा युयुधानशराहतं । श्रुत्वा तु विपुलं नादं निशीथे लोमहर्षणं । ७६९०
सुतस्तवाब्रवीद्राजन् सारथिं रथिनाम्बरः । यत्रैष शब्दस्तत्राश्वांश्चोदयेति पुनः पुनः ।
तेन सञ्चोद्यमानस्तु ततस्तांस्तुरगोत्तमान् । सूतः सञ्चोदयामास युयुधानरथम्प्रति ।
ततो दुर्य्योधनो राजा दृढधन्वा जितक्लमः । शीघ्रहस्तश्चित्रयोधी युयुधानमुपाद्रवत् ।
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैर्मांसशोणितभोजनैः । दुर्य्योधनं द्वादशभिर्म्माधवः प्रत्यविध्यत ।
दुर्य्योधनस्तेन तथा पूर्व्वमेवार्द्दितः शरैः । शैनेयं दशभिर्ब्बाणैः प्रत्यविध्यदमर्षितः । ७६९५
ततः समभवद्युद्धमद्भुतोपमदर्शनं । पाञ्चालानाञ्च सर्व्वेषां तावकानाञ्च सर्व्वशः ।
शैनेयस्तु रणे क्रुद्धस्तव पुत्त्रं महारथं । सायकानामशीत्या तु विव्याधोरसि भारत ।
ततोऽस्य वाहान् समरे शरैर्निन्ये यमक्षयं । सारथिञ्च रथात्तूर्णं पातयामास शत्रुहा ।

हताश्वे तु रथे तिष्ठन् पुत्त्रस्तव विशाम्पते। मुमोच निशितान् बाणाञ्छैनेयस्य रथम्प्रति।
शरान् पञ्चाशतस्तांस्तु शैनेयः कृतहस्तवत्। चिच्छेद समरे राजन् प्रेषितांस्तनयेन ते।
अथापरेण भल्लेन मुष्टिदेशे महद्धनुः। चिच्छेद रभसा युद्धे तव पुत्त्रस्य माधवः।
विरथो विधनुष्कश्च सर्व्वलोकेश्वरः प्रभुः। आरुरोह रथं तूर्णं भास्वरं कृतवर्म्मणः।
दुर्य्योधने परावृत्ते शैनेयस्तव वाहिनीं। द्रावयामास विशिखैर्निशामध्ये विशाम्पते।
शकुनिश्चार्जुनं राजन् परिवार्य्य समन्ततः। रथैरनेकसाहस्रैर्गजैश्चैव सहस्रशः।
तथा हयसहस्रैश्च तुमुलं सर्व्वतोऽकरोत्। ते महास्त्राणि दिव्यानि विकिरन्तोऽर्जुनं प्रति।
अर्जुनं योधयन्ति स्म क्षत्त्रियाः कालचोदिताः। तान्यर्जुनः सहस्राणि रथवारणवाजिनां।
प्रत्यवारयदायस्तः प्रकुर्व्वन् विमुखं रिपुं। ततोऽर्जुनमरिघ्नन्तं विव्याध युधि सौबलः।
रोषताम्रेक्षणः क्रुद्धो विंशत्या सायकैर्भृशं। पुनश्चैव शतेनास्य संरुरोध महारथं।
तमर्जुनस्तु विंशत्या विव्याध युधि भारत। अथेतरान् महेष्वासांस्त्रिभिस्त्रिभिरविध्यत।
निवार्य्य तान् बाणगणान् युधि राजन् धनञ्जयः। निजघ्ने तावकान् योधान् वज्रवेगैः शरोत्तमैः।
भुजैश्छिन्नैर्महाराज शरीरैश्च सहस्रशः। समास्तीर्णा धरा तत्र बभौ पुष्पैरिवावृता।
शिरोभिः सकिरीटैश्च सुनसैश्चारुकुण्डलैः। सन्दष्टौष्ठपुटैः क्रुद्धैस्तथैवोद्वृत्तलोचनैः।
निष्कचूडामणिधरैः क्षत्त्रियाणां प्रियम्वदैः। चम्पकैरिव विन्यस्तैः पर्व्वतैर्व्विबभौ मही।
कृत्वा तत्कर्म्म बीभत्सुरुग्रमुग्रपराक्रमः। स विद्ध्वा शकुनिं भूयः पञ्चभिर्नतपर्व्वभिः।
उलूकं पुनराजघ्ने युधि बाणेन रोषितः। तमुलूकं तथा विद्ध्वा सौबलस्यैव पश्यतः।
ननाद च महानादं पूरयन् वसुधातलं। ततो देवेन्द्रतनयः शकुनेर्धनुराच्छिनत्।
निन्ये च चतुरो वाहान् यमस्य सदनं प्रति। ततो रथादवप्लुत्य सौबलो भरतर्षभ।
उलूकस्य रथं तूर्णमारुरोह त्वरान्वितः। तावेकरथमारूढौ पितापुत्त्रौ महारथौ।
पार्थं ववृषतुर्व्वाणैर्गिरिं मेघाविवोत्थितौ। ततो विद्ध्वा महाराज पाण्डवो निशितैः शरैः।
विद्रावयंस्तव चमूं शतशोऽथ सहस्रशः। अनिलेन यथाऽभ्राणि विच्छिन्नानि ततस्ततः।
विच्छिन्नानि तथा राजन बलान्यासन् विशाम्पते। तद्बलं भरतश्रेष्ठ बध्यमानं तदा निशि।
प्रदुद्राव दिशः सर्व्वा वीक्षमाणं भयार्द्दितं। उत्सृज्य वाहान् समरे चोदयन्तस्तथाऽपरे।
सन्त्रस्ताः पर्य्यवर्त्तन्त तस्मिंस्तमसि दारुणे। निर्जित्य समरे योधांस्तावकान् भरतर्षभ।
दध्मतुर्मुदितौ शङ्खौ वासुदेवधनञ्जयौ। धृष्टद्युम्नो महाराज द्रोणं विद्ध्वा त्रिभिः शरैः।
चिच्छेद धनुषस्तूर्णं ज्यां शितेन शरेण ह। स विहाय धनुर्भूमौ द्रोणः क्षत्त्रियमर्द्दनः।
आददेऽन्यद्धनुः शूरो वेगवत् सारवत्तमं। धृष्टद्युम्नं ततो द्रोणो विद्ध्वा सप्तभिराशुगैः।
सारथिं पञ्चभिर्व्वाणैर्व्विव्याध भरतर्षभ। तं निवार्य्य शरैर्द्रोणं धृष्टद्युम्नो महारथः।
व्यधमत् कौरवीं सेनामासुरीं मघवानिव। बध्यमाने बले तस्मिंस्तव पुत्त्रस्य मारिष।

प्रावर्त्तत नदी घोरा शोणितौघतरङ्गिणी । उभयोः सेनयोर्मध्ये नराश्वद्विपवाहिनी ।
यथा वैतरणी राजन् यमराष्ट्रं प्रति प्रभो । द्रावयित्वा तु तत् सैन्यं धृष्टद्युम्नः प्रतापवान् । ७७३०
अभ्यराजत तेजस्वी शक्रो देवगणेष्विव । अथ दध्मुर्म्महाशङ्खान् धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ ।
यमौ च युयुधानश्च पाण्डवश्च वृकोदरः । जित्वा राजसहस्राणि तावकानां तरस्विनां ।
सिंहनादरवांश्चक्रुः पाण्डवा जितकाशिनः । पश्यतस्तव पुत्त्रस्य कर्णस्य च रणोत्कटाः ।
तथा द्रोणस्य शूरस्य द्रौणेश्चैव विशाम्पते ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे द्विसप्तत्यधिकशतोऽध्यायः ॥ १७२ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ विद्रुतं स्वबलं दृष्ट्वा बध्यमानं महात्मभिः । क्रोधेन महताविष्टः पुत्त्रस्तव विशाम्पते । ७७३५
अभ्येत्य सहसा कर्णं द्रोणञ्च जयताम्बरं । अमर्षवशमापन्नो वाक्यज्ञो वाक्यमब्रवीत् ।
भवद्भ्यामिह सङ्ग्रामः क्रुद्धाभ्यां सम्प्रवर्त्तितः । आहवे निहतं दृष्ट्वा सैन्धवं सव्यसाचिना ।
निहन्यमानां पाण्डूनां बलेन मम वाहिनीं । भूत्वा तद्विजये शक्तावशक्ताविव पश्यतः ।
यद्यहं भवतोस्त्याज्यो न वाच्योऽस्मि तदैव हि । आवां पाण्डुसुतान् सङ्ख्ये जेष्याव इति मानदौ ।
तदैवाहं वचः श्रुत्वा भवद्भ्यामनुसम्मतं । नाकरिष्यमिदं पार्थैर्व्वैरं योधविनाशनं । ७७४०
यदि नाहं परित्याज्यो भवद्भ्यां पुरुषर्षभौ । युध्यतामनुरूपेण विक्रमेण सुविक्रमौ ।
वाक्प्रतोदेन तौ वीरौ प्रणुन्नौ तनयेन ते । प्रावर्त्तयेतां तौ युद्धं घट्टिताविव पन्नगौ ।
ततस्तौ रथिनां श्रेष्ठौ सर्व्वलोकधनुर्द्धरौ । शैनेयप्रमुखान् पार्थानभिदुद्रुवतूरणे ।
तथैव सहिताः पार्थाः स्वेन सैन्येन सर्व्वशः । अभ्यवर्त्तन्त तौ वीरौ नर्द्दमानौ मुहुर्मुहुः ।
अथ द्रोणो महेष्वासो दशभिः शिनिपुङ्गवं । अविध्यत्त्वरितं क्रुद्धः सर्व्वशस्त्रभृताम्बरः । ७७४५
कर्णश्च दशभिर्व्वाणैः पुत्त्रश्च तव सप्तभिः । दशभिर्वृषसेनश्च सौबलश्चापि सप्तभिः ।
एते कौरवसंक्रन्दे शैनेयं पर्य्यवाकिरन् । दृष्ट्वा च समरे द्रोणं निघ्नन्तं पाण्डवीं चमूं ।
विव्यधुः सोमकास्तूर्णं समन्ताच्छरवृष्टिभिः । तत्र द्रोणोऽहरत् प्राणान् क्षत्त्रियाणां विशाम्पते ।
रश्मिभिर्भास्करो राजंस्तमांसीव समन्ततः । द्रोणेन बध्यमानानां पाञ्चालानां विशाम्पते ।
शुश्रुवे तुमुलः शब्दः क्रोशतामितरेतरं । पुत्त्रानन्ये पितॄनन्ये भ्रातॄनन्ये च मातुलान् । ७७५०
भागिनेयान् वयस्यांश्च तथा सम्बन्धिबान्धवान् । उत्सृज्योत्सृज्य गच्छन्ति त्वरिता जीवितेप्सवः ।
अपरे मोहिता मोहात्तमेवाभिमुखा ययुः । पाण्डवानां बले योधाः परलोकं गताः परे ।
तथा सा पाण्डवी सेना पीड्यमाना महात्मना । निशि सम्प्राद्रवद्राजन् विसृज्योल्काः समन्ततः ।
पश्यतो भीमसेनस्य विजयस्याच्युतस्य च । यमयोर्धर्म्मपुत्त्रस्य पार्षतस्य च पश्यतः ।
तमसा संवृते लोके न प्राज्ञायत किञ्चन । कौरवाणां प्रकाशेन दृश्यन्ते विद्रुताः परे । ७७५५
द्रवमाणन्तु तत् सैन्यं द्रोणकर्णौ महारथौ । जघ्नतुः पृष्ठतो राजन् किरन्तौ सायकान् बहून् ।
पाञ्चालेषु प्रभग्नेषु क्षीयमाणेषु सर्व्वतः । जनार्द्दनो दीनमनाः प्रत्यभाषत फाल्गुनं ।

द्रोणकर्णौ महेष्वासावेतौ पार्षतसात्यकी। पाञ्चालैश्चैव सहितौ जग्मतुः सायकैर्युधि।
सा तदा शरवर्षेण प्रभग्ना महती चमूः। वार्य्यमाणाऽपि कौन्तेय पृतना नावतिष्ठते।
तान्तु विद्रवतीं दृष्ट्वा ऊचतुः केशवार्ज्जुनौ। माभिद्रवत वित्रस्ता भयं त्यजत पाण्डवाः।
एतावावां सर्व्वसैन्यैर्व्यूढौ सम्यगुदायुधौ। द्रोणञ्च सूतपुत्रञ्च प्रयातौ सम्प्रबाधितुं।
वृकोदरमथायान्तं दृष्ट्वा तत्र जनार्द्दनः। पुनरेवाब्रवीद्राजन् हर्षयन्निव पाण्डवं।
एष भीमो रणश्लाघी वृतः सोमकपाण्डवैः। अभ्यवर्त्तत वेगेन द्रोणकर्णौ महारथौ।
एतेन सहितो युध्य पाञ्चालैश्च महारथैः। गच्छस्वान्तं त्वमप्यद्य सैन्यानां पाण्डुनन्दन।
ततस्तौ पुरुषव्याघ्रावुभौ पाण्डवमाधवौ। द्रोणकर्णौ समासाद्य धिष्ठितौ रणमूर्द्धनि।
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततस्तत् पुनरावृत्तं युधिष्ठिरबलं महत। यतो द्रोणश्च कर्णश्च परान् मम्रदतुर्युधि।
सम्प्रहारस्तु तुमुलो निशीथे चाभवन्महान्। यथा सागरयो राजन् चन्द्रोदयसमुद्धयोः।
तत उत्सृज्य पाणिभ्यां प्रदीपांस्तव वाहिनी। युयुधे पाण्डवैः सार्द्धमुन्मत्तमिव भारत।
रजसा तमसा चैव सङ्ग्रामे भृशदारुणे। केवलं नाममात्रेण प्रायुध्यन्त रणाजिरे।
अश्रूयन्त हि नामानि श्राव्यमाणानि पार्थिवैः। प्रहरद्भिर्महाराज स्वयम्बर इवाहवे।
निःशब्दमासीत् सहसा पुनःशब्दो महानभूत्। क्रुद्धानां युध्यमानानां जयतां जीयतामपि।
यत्र यत्र स्म दृश्यन्ते प्रदीपाः कुरुपुङ्गव। ते शूरास्तत्र तत्र स्म निपतन्ति पतङ्गवत्।
तथा संयुध्यमानानां विगाढाऽभून्महानिशा। पाण्डवानाञ्च राजेन्द्र कौरवाणाञ्च भारत।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे त्रिसप्तत्यधिकशतोऽध्यायः ॥ १७३ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततः कर्णो रणे दृष्ट्वा पार्षतं परवीरहा। आजघानोरसि शरैर्दशभिर्मर्म्मभेदिभिः।
प्रतिविव्याध तं कर्णं धृष्टद्युम्नो महारणे। पञ्चभिः सायकैस्तूर्णं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत्।
तावन्योऽन्यं शरैराजन् सञ्छाद्य सुमहारणे। पुनः पूर्णायतोत्सृष्टैर्व्विव्याधाते परस्परं।
ततः पाञ्चालमुख्यस्य धृष्टद्युम्नस्य संयुगे। सारथिञ्चतुरश्चाश्वान् कर्णो निन्ये यमक्षयं।
कार्म्मुकप्रवरञ्चास्य चिच्छेद निशितैः शरैः। सारथिञ्चास्य भल्लेन रथनीडादपातयत्।
धृष्टद्युम्नस्तु विरथो हताश्वो हतसारथिः। अवप्लुत्य रथात्तूर्णं गदामादाय वीर्य्यवान्।
स बध्यमानः कर्णेन शरैः सन्नतपर्व्वभिः। गत्वा कर्णसमीपन्तु जघान चतुरो हयान्।
पुनरावर्त्त्य वेगेन पार्षतः परवीरहा। धनञ्जयरथं क्षिप्रमारुह्य रथिनाम्वरः।
प्रयातुकामः कर्णाय वारितो धर्म्मसूनुना। कर्णस्तु सुमहातेजाः सिंहनादविमिश्रितं।
धनुःशब्दं महच्चक्रे दध्मौ तारेण चाम्बुजं। दृष्ट्वा विनिर्जितं युद्धे पार्षतं ते महारथाः।
अमर्षवशमापन्नाः पाञ्चालाः सह सोमकैः। सूतपुत्रवधार्थाय शस्त्राण्यादाय सर्व्वशः।
प्रययुः कर्णमुद्दिश्य मृत्युं कृत्वा निवर्त्तनं। कर्णस्यापि रथे वाहानन्यान् सूतोऽप्ययोजयत्।
शङ्खवर्णान् महावेगान् सैन्धवान् साधुवादिनः। लब्धलक्षस्तु राधेयः पाञ्चालानां महारथान्।

अभ्यपीडयदायस्तः शरैर्मेघइवाचलं । सा पीड्यमाना कर्णेन पाञ्चानामनीकिनो ।
सम्प्राद्रवत् सुसंत्रस्ता सिंहेनेवार्द्दिता मृगी । प्रपतन्तो रथेभ्यश्च गजेभ्यश्च महीपते ।
रथेभ्यो रथिनस्तूर्णमदृश्यन्त समन्ततः । धावमानस्य योधस्य चुरप्रैश्च महामृधे ।
बाहू चिच्छेद वै कर्णः शिरश्चैव सकुण्डलं । ऊरू चिच्छेद चान्यस्य गजस्थस्य विशाम्पते । ७७९०
वाजिपृष्ठगतस्यापि भूमिष्ठस्य च मारिष । नाज्ञासिषुर्धावमाना बहवोऽन्ये महारथाः ।
संच्छिन्नान्यात्मगात्राणिवाहनानि च संयुगे । बध्यमानाः शरैर्घोरैः पाञ्चालाः सृञ्जयैः सह ।
तृणविस्पन्दनाच्चापि सूतपुत्त्रञ्च मेनिरे । अपि स्वं समरे योधं धावमानं विचेतसः ।
कर्णमेवाभ्यमन्यन्त ततो भीता द्रवन्ति ते । तान्यनीकानि भग्नानि द्रवमाणानि भारत ।
अभ्यद्रवद्द्रुतं कर्णः सर्व्वतो विकिरञ्छरान् । बध्यन्ते समरे योधा धावमाना विचेतसः । ७७९५
नाशक्नुवन्नवस्थातुं काल्यमाना महात्मना । कर्णेनाभ्याहता राजन् पाञ्चालाः परमेषुभिः ।
द्रोणेन च दिशः सर्व्वा वीक्ष्यमाणाः प्रदुद्रुवुः । ततो युधिष्ठिरो राजा स्वसैन्यं प्रेक्ष्य विद्रुत ।
अपयाने मतिं कृत्वा फाल्गुनं वाक्यमब्रवीत् । पश्य कर्णं महेष्वासं धनुष्पाणिमवस्थितं ।
निशीथे दारुणे काले तपन्तमिव भास्करं । कर्णसायकनुन्नानां क्रोशतामेष निस्वनः ।
अनिशं श्रूयते पार्थ त्वद्बन्धूनामनाथवत् । यथा विसृजतश्चास्य सन्दधानस्य चाशुगान् । ७८००
पश्यामि नान्तरं पार्थ क्षपयिष्यति वाध्रुवान् । यदत्रानन्तरं कार्य्यं प्राप्तकालं प्रपश्यसि ।
कर्णस्य बधसंयुक्तं तत्कुरुष्व धनञ्जय । एवमुक्तो महाराज पार्थः कृष्णमथाब्रवीत् ।
भीतो धर्म्मसुतो राजा राधेयस्याद्य विक्रमात् । एवङ्गते प्राप्तकालं कर्णानीके पुनः पुनः ।
भवान् व्यवस्यतां शीघ्रं द्रवते हि वरूथिनी । द्रोणसायकनुन्नानां भग्नानां मधुसूदन ।
कर्णेन त्रास्यमानानामवस्थानं न विद्यते । पश्यामीह तथा कर्णं विचरन्तमभीतवत् । ७८०५
द्रवमाणान्रथोदारान् किरन्तं निशितैः शरैः । नैनं शक्ष्यामि संसोढुं चरन्तं रणमूर्द्धनि ।
प्रत्यक्षं वृष्णिशार्द्दूल पादस्पर्शमिवोरगः । स भवांस्तत्र यात्वाशु यत्र कर्णो महारथः ।
अहमेनं बधिष्यामि मां वैष मधुसूदन ।
॥ वासुदेव उवाच ॥ पश्यामि कर्णं कौन्तेय देवराजमिवाहवे । विचरन्तं नरव्याघ्रमतिमानुषविक्रमं ।
न तथाऽन्योऽस्ति समरे प्रत्युद्याता धनञ्जय । ऋते त्वां पुरुषव्याघ्र राक्षसाद्वा घटोत्कचात् । ७८१०
न तु तावदहं मन्ये प्राप्तकालं तवानघ । समागमं महाबाहो सूतपुत्त्रेण संयुगे ।
दीप्यमाना महोल्केव तिष्ठत्यस्य हि वासवी । त्वदर्थञ्च महाबाहो सूतपुत्त्रेण संयुगे ।
रक्ष्यते शक्तिरेषा हि रौद्रं रूपं बिभर्त्ति च । सततञ्चानुरक्तो वै हितैषी च घटोत्कचः ।
घटोत्कचस्तु राधेयं प्रत्युद्यातु महाबलः । स हि भीमेन बलिना जातः सुरपराक्रमः ।
तस्मिन्नस्त्राणि दिव्यानि राक्षसान्यासुराणि च । विजेष्यति रणे कर्णमिति मे नास्ति संशयः । ७८१५
एवमुक्तो महाबाहुः पार्थः पुष्करलोचनः । आजुहावाथ तद्रक्षस्तच्चासीत् प्रादुरग्रतः ।

कवची सशरः खड्गी सधन्वा च विशाम्पते । अभिवाद्य ततः कृष्णं पाण्डवञ्च धनञ्जयं ।
अब्रवीत् स तदा गर्व्वादयमस्मि प्रशाधि मां । ततस्तं मेघसंकाशं दीप्तास्यं दीप्तलोचनं ।
अभ्यभाषत हैडिम्बिं दाशार्हः प्रहसन्निव ।
॥ वासुदेव उवाच ॥ घटोत्कच विजानीहि यत्त्वां वक्ष्यामि तच्छृणु । प्राप्तो विक्रमकालोऽयं तव नान्यस्य कस्यचित् । ७८२०
स त्वं निमज्जतां युद्धे पाण्डवानां प्लवो भव । विविधानि तवास्त्राणि सन्ति माया च राक्षसी ।
पश्य कर्णेन हैडिम्बे पाण्डवानामनीकिनी । काल्यमाना यथा गावः पालेन रणमूर्द्धनि ।
एष कर्णो महेष्वासो मतिमान् दृढविक्रमः । पाण्डवानामनीकेषु दहति क्षत्रियर्षभान् ।
किरन्तः शरवर्षाणि महान्ति दृढधन्विनः । नाशक्नुवन्नवस्थातुं पीड्यमानाः शरार्च्चिषा ।
निशीथे सूतपुत्त्रेण शरवर्षेण पीडिताः । एते द्रवन्ति पाञ्चालाः सिंहेनेवार्द्दिता मृगाः । ७८२५
एतस्यैवं प्रवृत्तस्य सूतपुत्त्रस्य संयुगे । निषेद्धा विद्यते नान्यस्त्वामृते भीमविक्रम ।
स त्वं कुरु महाबाहो कर्म्म युक्तमिहात्मनः । मातुलानां पितॄणाञ्च तेजसा च बलेन च ।
एतदर्थं हि हैडिम्बे पुत्त्रानिच्छन्ति मानवाः । कथं न तारयेद्दुर्गात् स त्वं तारय बान्धवान् ।
इच्छन्ति पितरः पुत्त्रान् स्वार्थहेतोर्घटोत्कच । इह लोकात् परे लोके तारयिष्यन्ति ये हिताः ।
तवाप्यसदृशं घोरं बलं युद्धे महात्मनः । सङ्ग्रामे युध्यमानस्य न समस्तव विद्यते । ७८३०
पाण्डवानां प्रभग्नानां कर्णेन निशि सायकैः । मज्जतां धार्त्तराष्ट्रेषु भव पारं परन्तप ।
रात्रौ हि राक्षसा भूयो भवन्त्यमितविक्रमाः । बलवन्तः सुदुर्धर्षाः शूरा विक्रान्तयोधिनः ।
जहि कर्णं महेष्वासं निशीथे मायया रणे । पार्थाः द्रोणं वधिष्यन्ति धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ केशवस्य वचः श्रुत्वा बीभत्सुरपि राक्षसं । अभ्यभाषत कौरव्य घटोत्कचमरिन्दमं ।
घटोत्कच भवांश्चैव दीर्घबाहुश्च सात्यकिः । मतो मे सर्व्वसैन्येषु भीमसेनश्च पाण्डवः । ७८३५
स भवान् यातु कर्णेन द्वैरथं संयुगे निशि । सात्यकिः पृष्ठतो गोप्ता भविष्यति महारथः ।
जहि कर्णं रणे शूरं सात्वतेन सहायवान् । यथेन्द्रस्तारकं पूर्व्वं स्कन्देन सह जघ्निवान् ।
॥ घटोत्कच उवाच ॥ अलमेवास्मि कर्णाय द्रोणायालञ्च भारत । अन्येषां क्षत्रियाणां वै कृतास्त्राणां महात्मनां ।
अद्य दास्यामि सङ्ग्रामं सूतपुत्त्राय तं निशि । यं जनाः सम्प्रवक्ष्यन्ति यावद्भूमिर्धरिष्यति ।
न चात्र शूरान्मोक्ष्यामि न भीतान्न कृताञ्जलीन् । सर्व्वानेव वधिष्यामि राक्षसं धर्म्ममास्थितः । ७८४०
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमुक्त्वा महाबाहुर्हैडिम्बिः परवीरहा । अभ्ययात्तुमुले कर्णं तव सैन्यं विभीषयन् ।
तमापतन्तं संक्रुद्धं दीप्तास्यं दीप्तमूर्द्धजं । प्रहसन् पुरुषव्याघ्रः प्रतिजग्राह सूतजः ।
तयोः समभवद्युद्धं कर्णराक्षसयोर्मृधे । गर्जतो राजशार्दूल शक्रप्रह्लादयोरिव ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि घटोत्कचयाने चतुःसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७४ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ दृष्ट्वा घटोत्कचं राजन् सूतपुत्त्ररथम्प्रति । प्रतियान्तं महाबाहुं जिघांसुं कर्णमाहवे ।
अब्रवीत्तव पुत्त्रस्ते दुःशासनमिदं वचः । एतद्रक्षो रणे तूर्णं दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमं । ७८४५

अभियाति रणे कर्णं तदारच महारथं। हृतः सैन्येन महता याहि यत्र महाबलः।
कर्णो वैकर्त्तनो युद्धे राचसेन युयुत्सति। रच कर्णं रणे यत्तो हृतः सैन्येन मानद।
मा कर्णं राचसो घोरः प्रमादान्नाशयिष्यति। एतस्मिन्नन्तरे राजन् जटासुरसुतो बली।
दुर्य्योधनमुपागम्य प्राह प्रहरताम्वरः। दुर्य्योधन तवामित्रान् प्रख्यातान् युद्धदुर्म्मदान्।
पाण्डवान् हन्तुमिच्छामि त्वयाऽज्ञप्तः सहानुगान्। जटासुरो मम पिता राचसाग्र्यो बली पुरा।
प्रयुज्य कर्म्म रचोघ्नं चुद्रैः पार्थैर्निपातितः। तस्यापचितिमिच्छामि शत्रुशोणितपूजया।
शत्रुमांसैश्च राजेन्द्र मामनुज्ञातुमर्हसि। तमब्रवीत्ततो राजा प्रीयमाणः पुनः पुनः।
द्रोणकर्णादिभिः साद्धं पर्य्याप्तोऽहं द्विषज्जये। त्वन्तु गच्छ मयाज्ञप्तो जहि युद्धे घटोत्कचं।
राचसं क्रूरकर्म्माणं रचो मानुषसम्भवं। पाण्डवानां हितं नित्यं हस्त्यश्वरथघातिनं।
वैहायसगतं युद्धे प्रेषयेद्यमसादनं। तथेत्युक्त्वा महाकायः समाहूय घटोत्कचं।
जाटासुरिर्भैमसेनिं नानाशस्त्रैरवाकिरत्। अलम्बुषञ्च कर्णञ्च कुरुसैन्यञ्च दुस्तरं।
हैडिम्बिः प्रममाथैको महावातोऽम्बुदानिव। ततो मायाबलं दृष्ट्वा रचस्तूर्णमलम्बुषः।
घटोत्कचं शरव्रातैर्नानालिङ्गैः समाकिरत्। विद्धा तु बहुभिर्व्वाणैर्भैमसेनिमलम्बुषः।
व्यद्रावयच्छरैस्तूर्णं पाण्डवानामनीकिनीं। तेन विद्राव्यमाणानि पाण्डुसैन्यानि भारत।
निशीथे विप्रकीर्य्यन्त वातनुन्ना घना इव। घटोत्कचशरैर्नुन्ना तथैव तव वाहिनी।
निशीथे प्राद्रवद्राजन्नुत्सृज्योल्का सहस्रशः। अलम्बुषस्ततः क्रुद्धो भैमसेनिं महामृधे।
आजघ्ने बहुभिर्व्वाणैस्तोत्रैरिव महाद्विपं। तिलशश्च ततो यानं सूतं सर्व्वायुधानि च।
घटोत्कचः प्रचिच्छेद प्राहसच्चातिभैरवं। ततः कर्णं शरव्रातैः कुरूंश्चापि सहस्रशः।
अलम्बुषञ्चाभ्यवर्षन्मेघो मेरुमिवाचलं। ततः सञ्चुचुभे सैन्यं कुरूणां राचसार्द्दितं।
उपर्य्युपरि चान्योऽन्यं चतुरङ्गं ममर्द्द ह। जाटासुरिर्महाराज विरथो हतसारथिः।
घटोत्कचं रणे क्रुद्धो मुष्टिनाऽभ्यहनद्दृढं। मुष्टिनाऽभ्याहतः सोऽथ प्रचचाल घटोत्कचः।
चितिकम्पे यथा शैलः सवृचस्तृणगुल्मवान्। ततः स परिघाभेन द्विषद्घ्नेन तु बाहुना।
जाटासुरिं भैमसेनिरवधीत् क्रोधमूर्च्छितः। ततः प्रमथ्य तं क्रुद्धं तूर्णं हैडिम्बिराचिपत्।
द्वाभ्यां भुजाभ्यां संगृह्य निष्पिपेष महीतले। जाटासुरिर्मोचयित्वा आत्मानञ्च घटोत्कचात्।
पुनरुत्थाय वेगेन घटोत्कचमुपाद्रवत्। अलम्बुषोऽपि विचिप्य समुत्चिप्य च राचसं।
घटोत्कचं रणे रोषान्निष्पिपेष महीतले। तयोः समभवद्युद्धं गर्जतोरतिकाययोः।
घटोत्कचालम्बुषयोस्तुमुलं लोमहर्षणं। विशेषयन्तावन्योऽन्यं मायाभिरतिमानिनौ।
युयुधाते महावीर्य्याविन्द्रवैरोचनाविव। पावकाम्बुनिधी भूत्वा पुनर्गरुडतचकौ।
पुनर्मेघमहावातौ पुनर्व्वज्रमहाचलौ। पुनः कुञ्जरशार्दूलौ पुनः स्वर्भानुभास्करौ।
एवं मायाशतसृजावन्योन्यवधकाङ्क्षिणौ। भृशञ्चित्रमयुध्येतामलम्बुषघटोत्कचौ।

परिघैश्च गदाभिश्च प्रासमुद्गरपट्टिशैः । मुषलैः पर्व्वताग्रैश्च तावन्योन्यं विजघ्नतुः ।
हयाभ्याञ्च गदाभ्याञ्च पदातिरथिनौ पुनः । युयुधाते महामायौ रक्षसां प्रवरौ युधि ।
ततो घटोत्कचो राजन्नलम्बुषवधेप्सया । उत्पपात भृशं क्रुद्धः श्येनवच्चिपपात च ।
गृहीत्वा च महाकायं राक्षसेन्द्रमलम्बुषं । उद्यतं न्यवधीद्भूमौ मयं विष्णुरिवाहवे ।
ततो घटोत्कचः खड्गमुद्गृह्याद्भुतदर्शनं । रौद्रस्य कायाद्धि शिरो भीमं विकृतदर्शनं । ७८८०
स्फुरतस्तस्य समरे नदतश्चातिभैरवं । विचकर्त्त महाराज शत्रोरमितविक्रमः ।
शिरस्तच्चापि सङ्गृह्य केशेषु रुधिरोक्षितं । ययौ घटोत्कचस्तूर्णं दुर्य्योधनरथम्प्रति ।
अभ्येत्य च महाबाहुः स्मयमानः स राक्षसः । शिरो रथेऽस्य निक्षिप्य विकृताननमूर्द्धजं ।
प्राणदद्भैरवं नादं प्रावृषीव बलाहकः । अब्रवीच्च ततो राजन् दुर्य्योधनमिदं वचः ।
एष ते निहतो बन्धुस्त्वया संदृष्टविक्रमः । पुनर्द्रष्टासि कर्णस्य निष्ठामेतां तथात्मनः । ७८८५
स्वधर्म्ममर्थं कामञ्च त्रितयं योऽभिवाञ्छति । रिक्तपाणिर्न पश्येत राजानं ब्राह्मणं स्त्रियं ।
सुप्रीतस्तावत् तिष्ठस्व यावत् कर्णं बधाम्यहं । एवमुक्त्वा ततः प्रायात् कर्णम्प्रति नरेश्वर ।
किरञ्छरशतांस्तीक्ष्णान् विमुञ्चन् कर्णमूर्द्धनि । ततः समभवद्युद्धं घोररूपं भयानकं ।
विस्मापनं महाराज नरराक्षसयोर्म्मृधे ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि अलम्बुषवधे पञ्चसप्तत्यधिकशतोऽध्यायः ॥ १७५ ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ यत्तद्वैकर्त्तनः कर्णो राक्षसश्च घटोत्कचः । निशीथे समसज्जेतां तद्युद्धमभवत् कथं । ७८९०
कीदृशञ्चाभवद्रूपं तस्य घोरस्य रक्षसः । रथश्च कीदृशस्तस्य हयाः सर्व्वायुधानि च ।
किम्प्रमाणा हयास्तस्य रथकेतुर्धनुस्तथा । कीदृशं वर्म्म चैवास्य शिरस्त्राणञ्च कीदृशं ।
पृष्टस्त्वमेतदाचक्ष्व कुशलो ह्यसि सञ्जय ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ लोहिताक्षो महाकायस्ताम्रास्यो निम्नोदरः । ऊर्द्ध्वरोमा हरित्श्मश्रुः शङ्कुकर्णो महाहनुः ।
आकर्णाद्दारितास्यश्च तीक्ष्णदंष्ट्रः करालवान् । सुदीर्घताम्रजिह्वौष्ठो लम्बभ्रूः स्थूलनासिकः । ७८९५
नीलाङ्गो लोहितग्रीवो गिरिवर्ष्मा भयङ्करः । महाकायो महाबाहुर्म्महाशीर्षो महाबलः ।
विकृतः परुषस्पर्शो विकटोद्बद्धपिण्डकः । स्थूलस्फिग्गूढनाभिश्च शिथिलोपचयो महान् ।
तथैव हस्ताभरणी महामायोऽङ्गदी तथा । उरसा धारयन्निष्कमग्निमालां यथाऽचलः ।
तस्य हेममयञ्चित्रं बहुरूपकशोभितं । तोरणप्रतिमं शुभ्रं किरीटं मूर्द्ध्न्यशोभत ।
कुण्डले बालसूर्य्याभे मालां हेममयीं शुभां । धारयन् विपुलं कांस्यं कवचञ्च महाप्रभं । ७९००
किङ्किणीशतनिर्घोषं रक्तध्वजपताकिनं । ऋक्षचर्म्मावनद्धाङ्गं नल्वमात्रं महारथं ।
सर्व्वायुधवरोपेतमास्थितं ध्वजमालिनं । अष्टचक्रसमायुक्तं मेघगम्भीरनिस्वनं ।
मत्तमातङ्गसङ्काशा लोहिताक्षा विभीषणाः । कामवर्णजवोपेता बलवन्तश्च ते हयाः ।
वहन्तो राक्षसं घोरं बलवन्तो जितश्रमाः । विपुलाभिः सटाभिस्ते ह्रेषमाणा मुहुर्मुहुः ।

राक्षसोऽस्य विरूपाक्षः सूतो दीप्तास्यकुण्डलः । रश्मिभिः सूर्य्यरश्म्याभैः सञ्जग्राह हयान्रणे ।
स तेन सहितस्तस्थावरुणेन यथा रविः । संसक्त इव चाभ्रेण यथाद्रिर्महता महान् । ७९०५
ध्वजस्पृक् सुमहाकेतुः स्यन्दनेऽस्य समुच्छ्रितः । रक्तोत्तमाङ्गः क्रव्यादो गृध्रः परमभीषणः ।
वासवाशनिनिर्घोषं दृढज्यमतिविक्षिपन् । व्यक्तं किष्कुपरीणाहं द्वादशारत्निकार्मुकं ।
रथाक्षमात्रैरिषुभिः सर्व्वाः प्रच्छादयन् दिशः । तस्यां वीरापहारिण्यां निशायां कर्णमभ्ययात् ।
तस्य विक्षिपतश्चापं रथे विष्टभ्य तिष्ठतः । अश्रूयत धनुर्घोषो विस्फुर्ज्जितमिवाशनेः ।
तेन विद्राव्यमानानि तव सैन्यानि भारत । समकम्पन्त सर्व्वाणि सिन्धोरिव महोर्म्मयः । ७९१०
तमापतन्तं सम्प्रेक्ष्य विरूपाक्षं विभीषणं । उत्स्मयन्निव राधेयस्त्वरमाणो न्यवारयत् ।
ततः कर्णोऽभ्ययादेनमस्यन्नस्यन्तमन्तिकात् । मातङ्गमिव मातङ्गो यूथर्षभ इवर्षभं ।
स सन्निपातस्तुमुलस्तयोरासीद्विशाम्पते । कर्णराक्षसयोराजन्निन्द्रशम्बरयोरिव ।
तौ प्रगृह्य महाभीमे धनुषी भीमनिस्वने । प्रच्छादयेतामन्योन्यं तक्षमाणौ महेषुभिः ।
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैः सन्नतपर्व्वभिः । व्यदारयेतामन्योन्यं कांस्ये निर्भिद्य वर्म्मणी । ७९१५
तौ नखैरिव शार्द्दूलौ दन्तैरिव महाद्विपौ । रथशक्तिभिरन्योन्यं विशिखैश्च ततक्षतुः ।
संछिन्दन्तौ च गात्राणि सन्दधानौ च सायकान् । धक्ष्यमाणौ शरव्रातैर्दुष्प्रेक्ष्यौ च बभूवतुः ।
तौ शरक्षतसर्व्वाङ्गौ शोणितौघपरिप्लुतौ । विभ्राजेतां यथा वारिप्रस्रवौ गैरिकाचलौ ।
तौ शराग्रविभिन्नाङ्गौ निर्भिदन्तौ परस्परं । नाकम्पयेतामन्योन्यं यतमानौ महारथौ ।
तत्प्रवृत्तं निशायुद्धं चिरं सममिवाभवत् । प्राणयोर्दीव्यतोराजन् कर्णराक्षसयोर्म्मृधे । ७९२०
तस्य सन्दधतस्तीक्ष्णान् शरांश्चासक्तमस्यतः । धनुर्घोषेण वित्रस्ताः स्वे परे च तदाऽभवन् ।
घटोत्कचं तदा कर्णो न विशेषयते नृप । प्रादुश्चक्रे ततो दिव्यमस्त्रमस्त्रविदाम्वरः ।
कर्णेन सन्धितं दृष्ट्वा दिव्यमस्त्रं घटोत्कचः । प्रादुश्चक्रे ततो मायां राक्षसीं राक्षसेश्वरः ।
शूलपर्व्वतधारिण्या शैलमुद्गरहस्तया । रक्षसां घोररूपाणां महत्या सेनया वृतः ।
समुद्यतमहाशस्त्रं दृष्ट्वा ते व्यथिता नृपाः । भूतान्तकमिवायान्तं कालदण्डोग्रधारिणं । ७९२५
घटोत्कचप्रमुक्तेन सिंहनादेन भीषिताः । प्रसुस्रुवुर्गजा मूत्रं विव्यथुश्च नरा भृशं ।
ततोऽश्मवृष्टिरत्युग्रा महत्यासीत् समन्ततः । अर्द्धरात्राधिकबलैर्व्विमुक्ता राक्षसैर्भृशं ।
आयसानि च चक्राणि भुशुण्ड्यः शक्तितोमराः । पतन्त्यविरलाः शूलाः शतघ्न्यः पट्टिशास्तथा ।
तमुग्रमतिरौद्रञ्च दृष्ट्वा युद्धं नराधिपाः । पुत्राश्च तव योधाश्च व्यथिता विप्रदुद्रुवुः ।
तत्रैकोऽस्त्रबलश्लाघी कर्णो मानी न विव्यथे । व्यधमत् स शरैर्म्मायां घटोत्कचविनिर्म्मितां । ७९३०
मायान्तु निहतां दृष्ट्वा अमर्षात् स घटोत्कचः । विससर्ज्ज शरान् घोरान् सूतपुत्रवधेप्सया ।
ततस्ते रुधिराभ्यक्ता भित्त्वा कर्णं महाहवे । विविशुर्द्धरणीं वाणाः संक्रुद्धा इव पन्नगाः ।
सूतपुत्रस्तु संक्रुद्धो लघुहस्तः प्रतापवान् । घटोत्कचमतिक्रम्य विभेद दशभिः शरैः ।

घटोत्कचो विनिर्भिन्नः सूतपुत्रेण मर्म्मसु। चक्रं दिव्यं सहस्रारमगृह्णाद्व्यथितो भृशं। ७९३५
क्षुरान्तं बालसूर्य्याभं मणिरत्नविभूषितं। चिक्षेपाधिरथेः क्रुद्धो भैमसेनिर्जिघांसया।
प्रविद्धमतिवेगेन विक्षिप्तं कर्णसायकैः। अभाग्यस्येव सङ्कल्पस्तन्मोघमपतद्भुवि।
घटोत्कचः सुसंक्रुद्धो दृष्ट्वा चक्रं निपातितं। कर्णं प्राच्छादयद्बाणैः स्वर्भानुरिव भास्करं।
सूतपुत्त्रस्त्वसम्भ्रान्तो रुद्रोपेन्द्रेन्द्रविक्रमः। घटोत्कचरथं तूर्णं छादयामास पत्त्रिभिः।
घटोत्कचेन तु गदा नद्धहेमाङ्गदा तदा। क्षिप्ता भ्राम्य शरैस्सापि कर्णेनाभ्याहताऽपतत्। ७९४०
ततोऽन्तरीक्षमुत्पत्य कालमेघ इवोन्नदन्। प्रववर्ष महाकायो द्रुमवर्षं नभस्तलात्।
ततो मायाविनं कर्णो भीमसेनसुतं दिवि। मार्गणैरभिविव्याध घनं सूर्य्य इवांशुभिः।
तस्य सर्व्वान् हयान् हत्वा सञ्छिद्य शतधा रथं। अभ्यवर्षच्छरैः कर्णः पर्जन्य इव वृष्टिमान्।
न तस्यासीदनिर्भिन्नं गात्रे द्व्यङ्गुलमन्तरं। सोऽदृश्यत मुहूर्त्तेन श्वाविच्छललितो यथा।
न हयान्न रथं तस्य न ध्वजं न घटोत्कचं। दृष्टवन्तः स्म समरे शरौघेनाभिसंवृतं। ७९४५
स तु कर्णस्य तद्दिव्यमस्त्रमस्त्रेण शातयन्। मायायुद्धेन मायावी सूतपुत्त्रमयोधयत्।
सोऽयोधयत्तदा कर्णं मायया लाघवेन च। अलक्ष्यमाणानि दिवि शरजालानि सम्पतन्।
भैमसेनिर्महामायो मायया कुरुसत्तम। विचचारात्मनात्मानं मोहयन्निव भारत।
स तु कृत्वा विरूपाणि वदनान्यशुभानि च। अग्रसत् सूतपुत्त्रस्य दिव्यान्यस्त्राणि वीर्य्यवान्।
पुनश्चापि महाकायः सञ्छिन्नः शतधा रणे। हतसत्त्वो निरुत्साहः पतितः समदृश्यत। ७ ९५०
हतं तं मन्यमानाश्च प्राणेदुः कुरुपुङ्गवाः। अथ देहैर्नवैरन्यैर्दिक्षु सर्व्वास्वदृश्यत।
पुनश्चापि महाकायः शतशीर्षः शतोदरः। व्यदृश्यत महाराज मैनाक इव पर्व्वतः।
अङ्गुष्ठमात्रो भूत्वा च पुनरेव स राक्षसः। सागरोर्म्मिरिवोद्भूतस्तिर्य्यगूर्द्ध्वमवर्त्तत।
वसुधां दारयित्वा च पुनरप्सु न्यमज्जत। अदृश्यत तदा तत्र पुनरुन्मज्जितोऽन्यतः।
सोऽवतीर्य्य पुनस्तस्थौ रथं हेमपरिष्कृतं। क्षितिं खञ्च दिशश्चैव माययाभ्येत्य दंशितः। ७९५५
गत्वा कर्णरथाभ्यासं विचलत्कुण्डलाननः। प्राह वाक्यमसम्भ्रान्तः सूतपुत्त्रं विशाम्पते।
तिष्ठेदानीं क्व मे जीवन् सूतपुत्त्र गमिष्यसि। युद्धश्रद्धामहं तेऽद्य विनेष्यामि रणाजिरे।
इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षं रक्षः क्रूरपराक्रमं। उत्पपातान्तरीक्षञ्च जहास च सुविस्तरं।
कर्णमभ्यहनच्चैव गजेन्द्रमिव केशरी। रथाक्षमात्रैरिषुभिरभ्यवर्षद्घटोत्कचः।
रथिनामृषभं कर्णं धाराभिरिव तोयदः। शरवृष्टिञ्च तं कर्णो दूरात्प्राप्तामशातयत्। ७९६०
दृष्ट्वा च विहतां मायां कर्णेन भरतर्षभ। घटोत्कचस्ततो मायां ससर्ज्जान्तर्हितः पुनः।
सोऽभवद्गिरिरत्युच्चः शिखरैस्तरुसङ्कटैः। शूलप्रासासिमुषलैर्जलप्रस्रवणो महान्।
तमञ्जनचयप्रख्यं कर्णो दृष्ट्वा महीधरं। प्रपातैरायुधान्युग्राण्युद्वहन्तं न चुक्षुभे।
स्मयन्निव ततः कर्णो दिव्यमस्त्रमुदैरयत्। ततः सोऽस्त्रेण शैलेन्द्रो विक्षिप्तो वै व्यनश्यत।

ततः स तोयदो भूत्वा नीलः सेन्द्रायुधो दिवि । अश्मवृष्टिभिरत्युग्रः सूतपुत्त्रमवाकिरत् । ७९६५
अथ सन्धाय वायव्यमस्त्रमस्त्रविदाम्बरः । व्यधमत्कालमेघं तं कर्णो वैकर्त्तनो वृषः ।
समार्गणगणैः कर्णो दिशः प्रच्छाद्य सर्व्वशः । जघानास्त्रं महाराज घटोत्कचसमीरितं ।
ततः प्रहस्य समरे भैमसेनिर्म्महाबलः । प्रादुश्चक्रे महामायां कर्णम्प्रति महारथं ।
स दृष्ट्वा पुनरायान्तं रथेन रथिनाम्बरं । घटोत्कचमसंभ्रान्तं राक्षसैर्ब्बहुभिर्वृतं ।
सिंहशार्द्दूलसदृशैर्म्मत्तमातङ्गविक्रमैः । गजस्थैश्च रथस्थैश्च वाजिपृष्ठगतैस्तथा । ७९७०
नानाशस्त्रधरैर्घोरैर्नानाकवचभूषणैः । वृतं घटोत्कचं क्रूरैर्मरुद्भिरिव वासवं ।
दृष्ट्वा कर्णो महेष्वासो योधयामास राक्षसं । घटोत्कचस्ततः कर्णं विद्ध्वा पञ्चभिराशुगैः ।
ननाद भैरवं नादं भीषयन् सर्व्वपार्थिवान् । भूयश्चाञ्जलिकेनाथ समार्गणगणं महत् ।
कर्णहस्तस्थितञ्चापं चिच्छेदाशु घटोत्कचः । अथान्यद्धनुरादाय दृढम्भारसहं महत् ।
विचकर्ष बलात् कर्ण इन्द्रायुधमिवोच्छ्रितं । ततः कर्णो महाराज प्रेषयामास सायकान् । ७९७५
सुवर्णपुङ्खान् शत्रुघ्नान् खचरान् राक्षसान् प्रति । तद्बाणैरर्द्दितं यूथं रक्षसां पीनवक्षसां ।
सिंहेनेवार्द्दितं वन्यं गजानामाकुलं कुलं । विधम्य राक्षसान् बाणैः साश्वसूतगजान् विभुः ।
ददाह भगवान् वह्निर्भूतानीव युगक्षये । स हत्वा राक्षसीं सेनां शुशुभे सूतनन्दनः ।
पुरेव त्रिपुरं दग्ध्वा दिवि देवो महेश्वरः । तेषु राजसहस्रेषु पाण्डवेयेषु मारिष ।
नैनं निरीक्षितुमपि कश्चिच्छक्नोति पार्थिव । ऋते घटोत्कचाद्राजन् राक्षसेन्द्रान्महाबलात् । ७९८०
भीमवीर्य्यबलोपेतात् क्रुद्धाद्वैवस्वतादिव । तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां पावकः समजायत ।
महोल्काभ्यां यथा राजन् सार्च्चिषः स्नेहविन्दवः । तलं तलेन संहत्य सन्दश्य दशनच्छदं ।
रथमास्थाय च पुनर्म्मायया निर्म्मितं ततः । युक्तं गजनिभैर्व्वाहैः पिशाचवदनैः खरैः ।
स सूतमब्रवीत् क्रुद्धः सूतपुत्त्राय मां वह । स ययौ घोररूपेण रथेन रथिनाम्बरः ।
द्वैरथं सूतपुत्त्रेण पुनरेव विशाम्पते । स चिक्षेप पुनः क्रुद्धः सूतपुत्त्राय राक्षसः । ७९८५
अष्टचक्रां महाघोरामशनीं रुद्रनिर्म्मितां । तामवप्लुत्य जग्राह कर्णो न्यस्य रथे धनुः ।
चिक्षेप चैनां तस्यैव स्यन्दनात् सोऽवपुप्लुवे । साश्वसूतध्वजं यानं भस्म कृत्वा महाप्रभा ।
विवेश वसुधां भित्वा सुरास्तत्र विसिस्मियुः । कर्णञ्च सर्व्वभूतानि पूजयामासुरञ्जसा ।
यद्देवसृष्टां जग्राह देवसृष्टां महाशनीं । एवं कृत्वा रणे कर्ण आरुरोह रथं पुनः ।
ततो मुमोच विशिखान् सूतपुत्त्रः परन्तपः । अशक्यं कर्त्तुमन्येन सर्व्वभूतेषु मानद । ७९९०
यदकार्षीत्तदा कर्णः सङ्ग्रामे भीमदर्शने । स हन्यमानो नाराचैर्धाराभिरिव पर्व्वतः ।
गन्धर्व्वनगराकारः पुनरन्तरधीयत । एवं स वै महाकायो मायया लाघवेन च ।
अस्त्राणि तानि दिव्यानि जघान रिपुसूदनः । निहन्यमानेष्वस्त्रेषु मायया तेन रक्षसा ।
असम्भ्रान्तस्ततः कर्णस्तद्रक्षः प्रत्ययोधयत् । ततः क्रुद्धो महाराज भैमसेनिर्म्महाबलः ।

चकार बहुधात्मानं भीषयाणो महारथान्। ततो दिग्भ्यः समापेतुः सिंहव्याघ्रतरक्षवः। ७९९५
अग्निजिह्वाश्च भुजगा विहगाश्चाप्ययोमुखाः। आकीर्य्यमाणो विशिखैः कर्णचापच्युतैः शरैः।
नगराजसमप्रख्यस्तत्रैवान्तरधीयत। राक्षसाश्च पिशाचाश्च यातुधानास्तथैव च।
शालावृकाश्च बहवो वृकाश्च विकृताननाः। ते कर्णं भक्षयिष्यन्तः सर्व्वतः समुपाद्रवन्।
अथैनं वाग्भिरुग्राभिस्त्रासयाञ्चक्रिरे तदा। उद्यतैर्ब्बहुभिर्घोरैरायुधैः शोणितोक्षितैः।
तेषामनेकैरेकैकं कर्णो विव्याध चाशुगैः। प्रतिहन्य तु तां मायां दिव्येनास्त्रेण राक्षसीं। ८०००
आजघान हयान् घोरान् शरैः सन्नतपर्व्वभिः। ते भग्ना विकृताङ्गाश्च छिन्नपृष्ठाश्च सायकैः।
वसुधामन्वपद्यन्त पश्यतस्तस्य रक्षसः। स भग्नमायो हैडिम्बिः कर्णं वैकर्त्तनं ततः।
एष ते विदधे मृत्युमित्युक्त्वाऽन्तरधीयत।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि कर्णघटोत्कचयुद्धे षट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १७६ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ तस्मिंस्तथा वर्त्तमाने कर्णराक्षसयोर्मृधे। अलायुधो राक्षसेन्द्रो वीर्य्यवानभ्यवर्त्तत।
महत्या सेनया युक्तः सुयोधनमुपागमत्। राक्षसानां विरूपाणां सहस्रैः परिवारितः। ८००५
नानारूपधरैर्व्वीरैः पूर्व्ववैरमनुस्मरन्। तस्य ज्ञातिर्हि विक्रान्तो ब्राह्मणादो बको हतः।
किर्म्मीरश्च महातेजा हिडिम्बश्च तथा सखा। स दीर्घकालाध्युषितं पूर्व्ववैरमनुस्मरन्।
विज्ञायैतन्निशायुद्धं जिघांसुर्भीममाहवे। स मत्त इव मातङ्गः संक्रुद्ध इव चोरगः।
दुर्य्योधनमिदं वाक्यमब्रवीद्युद्धलालसः। विदितं ते महाराज यथा भीमेन राक्षसाः।
हिडिम्बबककिर्म्मीरा निहता मम बान्धवाः। परामर्षश्च कन्याया हिडिम्बायाः कृतः पुरा। ८०१०
किमन्यद्राक्षसानन्यानस्मांश्च परिभूय ह। तमहं सगणं राजन् सवाजिरथकुञ्जरं।
हैडिम्बिञ्च सहामात्यं हन्तुमभ्यागतः स्वयं। अद्य कुन्तीसुतान् सर्व्वान् वासुदेवपुरोगमान्।
हत्वा सम्भक्षयिष्यामि सर्व्वैरनुचरैः सह। निवारय बलं सर्व्वं वयं योत्स्याम पाण्डवान्।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हृष्टो दुर्य्योधनस्तदा। प्रतिगृह्याब्रवीद्वाक्यं भ्रातृभिः परिवारितः।
त्वां पुरस्कृत्य सगणं वयं योत्स्यामहे परान्। नहि वैरान्तमनसः स्थास्यन्ति मम सैनिकाः। ८०१५
एवमस्त्विति राजानमुक्त्वा राक्षसपुङ्गवः। अभ्ययात्त्वरितो भीमं सहितः पुरुषादकैः।
दीप्यमानेन वपुषा रथेनादित्यवर्च्चसा। तादृशेनैव राजेन्द्र यादृशेन घटोत्कचः।
तस्याप्यतुलनिर्घोषो बहुतोरणचित्रितः। ऋक्षचर्म्मावनद्धाङ्गो नल्वमात्रो महारथः।
तस्यापि तुरगाः शीघ्रं हस्तिकायाः खरस्वराः। शतं युक्ता महाकाया मांसशोणितभोजनाः।
तस्यापि रथनिर्घोषो महामेघरवोपमः। तस्यापि सुमहच्चापं दृढज्यं बलवत्तरं। ८०२०
तस्याप्यक्षसमा बाणा रुक्मपुङ्खाः शिलाशिताः। सोऽपि वीरो महाबाहुर्यथैव स घटोत्कचः।
तस्यापि गोमायुबलाभिगुप्तो बभूव केतुर्ज्वलनार्कतुल्यः। स चापि रूपेण घटोत्कचस्य श्रीमत्तमो व्याकुलदीपितास्यः।
दीप्ताङ्गदो दीप्तकिरीटमाली बद्धस्रगुष्णीषनिबद्धखड्गः। गदी भुशुण्डी मुषली हली च शरासनी वारणतुल्यवर्ष्मा।

रथेन तेनानलवर्च्चसा तदा विद्रावयन् पाण्डववाहिनीं तां । रराज मध्ये परिवर्त्तमानो विद्युन्माली मेघ इवान्तरीक्षे ।
ते चापि सैन्य प्रवरा नरेन्द्रा महाबला वर्म्मिणश्चर्म्मिणश्च । हर्षान्विता युयुधुस्तत्र राजन् समन्ततः पाण्डवयोधवीराः ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि अलायुधयुद्धे सप्तसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १७७ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ तमागतमभिप्रेक्ष्य भीमकर्म्माणमाहवे । हर्षमाहारयाञ्चक्रुः कुरवः सर्व्व एव ते ।
तथैव तव पुत्त्रास्ते दुर्य्योधनपुरोगमाः । अप्लवाः प्लवमासाद्य तर्त्तुकामा इवार्णवं ।
पुनर्जातमिवात्मानं मन्वानाः पार्थिवास्तदा । अलायुधं राक्षसेन्द्रं स्वागतेनाभ्यपूजयन् ।
तस्मिंस्त्वमानुषे युद्धे वर्त्तमाने भयावहे । कर्णराक्षसयोर्नक्तं दारुणप्रतिदर्शनं ।
उपप्रैक्षन्त पाञ्चालाः स्मयमानाः सराजकाः । तथैव तावका राजन् रक्षमाणास्ततस्ततः ।
चुक्रुशुर्न्नेदमस्तीति द्रोणद्रौणिकृपादयः । तत्कर्म्म दृष्ट्वा सम्भ्रान्ता हैडिम्बस्य रणाजिरे ।
सर्व्वमाविग्नमभवत् हाहाभूतमचेतनं । तव सैन्यं महाराज निराशं कर्णजीविते ।
दुर्य्योधनस्तु सम्प्रेक्ष्य कर्णमार्त्तिं परां गतं । अलायुधं राक्षसेन्द्रमाहूयेदमथाब्रवीत् ।
एष वैकर्त्तनः कर्णो हैडिम्बेन समागतः । कुरुते कर्म्म सुमहद्यदस्यौपयिकं मृधे ।
पश्यैतान् पार्थिवान् शूरान् निहतान् भैमसेनिना । नानाशस्त्रैरभिहतान् पादपानिव दन्तिना ।
तवैष भागः समरे राजमध्ये मया कृतः । तवैवानुमते वीर तं विक्रम्य निवर्हय ।
पुरा वैकर्त्तनं कर्णमेष पापो घटोत्कचः । मायाबलमुपाश्रित्य माहन्याच्छत्रुकर्षण ।
एवमुक्तः स राज्ञा तु राक्षसस्तीव्रविक्रमः । तथेत्युक्त्वा महाबाहुर्घटोत्कचमुपाद्रवत् ।
ततः कर्णं समुत्सृज्य भैमसेनिरपि प्रभो । प्रत्यमित्रमुपायान्तं मर्द्दयामास मार्गणैः ।
ततः समभवद्युद्धं क्रुद्धयो राक्षसेन्द्रयोः । मत्तयोर्व्वाशिताहेतोर्द्विपयोरिव कानने ।
राक्षसाद्विप्रमुक्तस्तु कर्णोऽपि रथिनाम्वरः । अभ्यद्रवद्भीमसेनं रथेनादित्यवर्च्चसा ।
तमायान्तमनादृत्य दृष्ट्वा ग्रस्तं घटोत्कचं । अलायुधेन समरे सिंहेनेव गवाम्पतिं ।
रथेनादित्यवपुषा भीमः प्रहरताम्वरः । किरन् शरौघान् प्रययावलायुधरथम्प्रति ।
तमायान्तमभिप्रेक्ष्य स तदालायुधः प्रभो । घटोत्कचं समुत्सृज्य भीमसेनं ततोऽभ्ययात् ।
तं भीमः सहसाऽभ्येत्य राक्षसान्तकरः प्रभो । सगणं राक्षसेन्द्रं तं शरवर्षैरवाकिरत् ।
तथैवालायुधो राजंश्छित्त्वा धौतैरजिह्मगैः । अभ्यवर्षत कौन्तेयं पुनः पुनररिन्दमः ।
तथा ते राक्षसाः सर्व्वे भीमसेनमुपाद्रवन् । नानाप्रहरणा भीमास्त्वत्सुतानां जयैषिणः ।
स ताड्यमानो बहुभिर्भीमसेनो महाबलः । पञ्चभिः पञ्चभिः सर्व्वांस्तानविध्यच्छितैः शरैः ।
ते युध्यमाना भीमेन राक्षसाः क्रूरबुद्धयः । विनेदुश्च महानादान् दुद्रुवुश्च दिशो दश ।
तांस्त्रास्यमानान् भीमेन दृष्ट्वा रक्षो महाबलं । अभिदुद्राव वेगेन शरैश्चैनमवाकिरत् ।
तं भीमसेनः समरे तीक्ष्णाग्रैरक्षिणोच्छरैः । अलायुधस्ततस्तांस्तान् भीमेन विशिखान् रणे ।
चिच्छेद कांश्चित् समरे त्वरया कांश्चिदग्रहीत् । स तं दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रं भीमो भीमपराक्रमः ।

गदाञ्चिक्षेप वेगेन वज्रपातोपमां तदा। तामापतन्तीं वेगेन गदां ज्वालाकुलां ततः।
गदया ताडयामास सा गदाभीममाद्रवत्। स राक्षसेन्द्रं कौन्तेयः शरवर्षैरवाकिरत्।
तानप्यस्याकरोन्मोघान्राक्षसो निशितैः शरैः। ते चापि राक्षसाः सर्व्वे सैनिका भीमरूपिणः। ८०५५
शासनाद्राक्षसेन्द्रस्य निजघ्नुरथ कुञ्जरान्। पाञ्चालाः सृञ्जयाश्चैव वाजिनः परमद्विपाः।
न शान्तिं लेभिरे तत्र राक्षसैर्भृशपीडिताः। तं दृष्ट्वा तु महाघोरं वर्त्तमानं महाहवं।
अब्रवीत् पुरुषश्रेष्ठो धनञ्जयमिदं वचः। पश्य भीमं महाबाहुं राक्षसेन्द्रवशङ्गतं।
पदमस्यानुगच्छ त्वं मा विचारय पाण्डव। धृष्टद्युम्नः शिखण्डी च युधामन्यूत्तमौजसौ।
सहितौ द्रौपदेयाश्च कर्णं यान्तु महारथाः। नकुलः सहदेवश्च युयुधानश्च वीर्य्यवान्। ८०६०
इतरान्राक्षसान् घ्नन्तु शासनात्तव पाण्डव। त्वमपीमां महाबाहो चमूं द्रोणपुरस्कृतां।
वारयस्व महाबाहो महद्धि भयमागतं। एवमुक्ते तु कृष्णेन यथोद्दिष्टा रथोत्तमाः।
जग्मुर्वैकर्त्तनं कर्णं राक्षसांश्चेतरान्रणे। अथ पूर्णायतोत्सृष्टैः शरैराशीविषोपमैः।
धनुश्चिच्छेद भीमस्य राक्षसेन्द्रः प्रतापवान्। हयांश्चैव शितैर्व्वाणैः सारथिञ्च महाबलः।
जघान मिषतः सङ्ख्ये भीमसेनस्य भारत। सोऽवतीर्य्य रथोपस्थाद्धताश्वो हतसारथिः। ८०६५
तस्मै गुर्व्वीं गदां घोरां स विनद्योत्ससर्ज्ज ह। ततस्तां भीमनिर्घोषामापतन्तीं महागदां।
गदया राक्षसो घोरो निजघान ननाद च। तद्दृष्ट्वा राक्षसेन्द्रस्य घोरं कर्म्म भयावहं।
भीमसेनः प्रहृष्टात्मा गदामुग्रां परामृशत्। तयोः समभवद्युद्धं तुमुलं नरराक्षसोः।
गदानिपातसंह्रादैर्भुवं कम्पयतो भृशं। गदाविमुक्तौ तौ भूयः समासाद्येतरेतरं।
मुष्टिभिर्व्वज्रसंह्रादैरन्योन्यमभिजघ्नतुः। रथचक्रैर्युगैरक्षैरधिष्ठानैरुपस्करैः। ८०७०
यथासन्नमुपादाय तौ जघ्नतुरमर्षणौ। तौ विक्षरन्तौ रुधिरं समासाद्येतरेतरं।
मत्ताविव महानागौ चकृषाते परस्परं। तदपश्यद्धृषीकेशः पाण्डवानां हिते रतः।
स भीमसेनरक्षार्थं हैडिम्बिं प्रत्यचोदयत्।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि अलायुधयुद्धे अष्टसप्तत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १७८ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ सन्दृश्य भीमं समरे रक्षसा ग्रस्तमन्तिकात्। वासुदेवोऽब्रवीद्वाक्यं घटोत्कचमिदं ततः।
पश्य भीमं महाबाहो रक्षसा ग्रस्तमाहवे। पश्यतां सर्व्वसैन्यानां तव चैव महाद्युते। ८०७५
स कर्णं त्वं समुत्सृज्य राक्षसेन्द्रमलायुधं। जहि क्षिप्रं महाबाहो पश्चात् कर्णं बधिष्यसि।
स वार्ष्णेयवचः श्रुत्वा कर्णमुत्सृज्य वीर्य्यवान्। युयुधे राक्षसेन्द्रेण बकभ्रात्रा घटोत्कचः।
तयोस्तु तुमुलं युद्धं बभूव निशि रक्षसोः। अलायुधस्य चैवोग्रं हैडिम्बस्य च भारत।
अलायुधस्य योधांस्तु राक्षसान् घोरदर्शनान्। वेगेनापततः शूरान् प्रगृहीतशरासनान्।
आत्तायुधः सुसंक्रुद्धो युयुधानो महारथः। नकुलः सहदेवश्च बिभिदुर्निशितैः शरैः। ८०८०
सर्व्वांश्च समरे राजन् किरीटी क्षत्रियर्षभान्। परिचिक्षेप बीभत्सुः सर्व्वतः प्रक्षिपन् शरान्।

कर्णश्च समरे राजन् व्यद्रावयत पार्थिवान्। धृष्टद्युम्नशिखण्ड्यादीन् पाञ्चालानां महारथान्।
तान् वध्यमानान् दृष्ट्वा तु भीमो भीमपराक्रमः। अभ्ययात्त्वरितः कर्णं विशिखान् विकिरन्रणे।
ततस्तेऽप्याययुर्हत्वा राक्षसान् यत्र सूतजः। नकुलः सहदेवश्च सात्यकिश्च महारथः।
ते कर्णं योधयामासुः पाञ्चाला द्रोणमेव तु। अलायुधस्तु संक्रुद्धो घटोत्कचमरिन्दमं। ८०८५
परिघेणातिकायेन ताडयामास मूर्द्धनि। स तु तेन प्रहारेण भैमसेनिर्महाबलः।
ईषन्मूर्च्छान्वितात्मानं स्तम्भयामास वीर्य्यवान्। ततो दीप्ताग्निसङ्काशां शतघण्टामलङ्कृतां।
चिक्षेप समरे तस्मै गदां काञ्चनभूषणां। सा हयान् सारथिञ्चास्य रथञ्चास्य महास्वनं।
चूर्णयामास वेगेन निसृष्टा भीमकर्म्मणा। स भग्नहयचक्राक्षाद्विशीर्णध्वजकूवरात्।
उत्पपात रथात्तूर्णं मायामास्थाय राक्षसीं। स समास्थाय मायान्तु ववर्ष रुधिरं बहु। ८०९०
विद्युद्विभ्राजितञ्चासीत्तिमिराभ्राकुलं नभः। ततो वज्रनिपाताश्च साशनिस्तनयित्नवः।
महांश्चटचटाशब्दस्तत्रासीद्धि महाहवे। तां प्रेक्ष्य विहितां मायां रक्षसा रक्षसाम्बलेन तु।
ऊर्द्ध्वमुत्पत्य हैडिम्बिस्तां मायां माययाऽवधीत्। सोऽभिवीक्ष्य हतायां मायावी मायथैव ह।
अश्मवर्षं सुतुमुलं विससर्ज्ज घटोत्कचे। अश्मवर्षं स तद्घोरं शरवर्षैः [illegible]
दिक्षु विध्वंसयामास तदद्भुतमिवाभवत्। ततो नानाप्रहरणैरन्योन्यमभिवर्षतां। ८०९५
आयसैः परिघैः शूलैर्गदामुषलमुद्गरैः। पिनाकैः करवालैश्च तोमरप्रासकम्पनैः।
नाराचैर्निशितैर्भल्लैः शरैश्चक्रैः परश्वधैः। अयोगुडैर्भिन्दिपालैर्गोशीर्षैरुलूखलैरपि।
उत्पाट्य च महाशाखैर्विविधैर्जगतीरुहैः। शमीपीलुकरीरैश्च चम्पकैश्चैव भारत।
इङ्गुदीवदरीभिश्च कोविदारैश्च पुष्पितैः। पलाशैररिमेदैश्च प्लक्षन्यग्रोधपिप्पलैः।
महद्भिः संयुगे तस्मिन्नन्योन्यमभिजघ्नतुः। विविधैः पर्व्वताग्रैश्च नानाधातुभिराचितैः। ८१००
तेषां शब्दो महानासीद्वज्राणां भिद्यतामिव। युद्धं तत्राभवद्घोरं भैम्यलायुधयोर्नृप।
हरीन्द्रयोर्यथा राजन् वालिसुग्रीवयोः पुरा। तौ युध्वे विविधैर्घोरैरायुधैर्विशिखैस्तथा।
प्रगृह्य निशितौ खड्गावन्योन्यमभिजघ्नतुः। तावन्योन्यमभिद्रुत्य केशेषु सुमहाबलौ।
प्रभिन्नगात्रौ प्रस्वेदं सुस्रुवाते जनाधिप। रुधिरञ्च महाकायावभिवृष्टाविवाम्बुदौ।
अथाभिपत्य वेगेन समुद्भ्राम्य च राक्षसं। बलेनाक्षिप्य हैडिम्बिश्चकर्त्तास्य शिरो महत्। ८१०५
सोऽपहृत्य शिरस्तस्य कुण्डलाभ्यां विभूषितं। ततः सुतुमुलं नादं ननाद सुमहाबलः।
हतं दृष्ट्वा महाकायं बकज्ञातिमरिन्दमं। पाञ्चालाः पाण्डवाश्चैव सिंहनादान् विनेदिरे।
ततो भेरीसहस्राणां शङ्खानामयुतानि च। अवादयन् पाण्डवेयास्तस्मिन्रक्षसि पातिते।
अतीव सा निशा तेषां बभूव विजयावहा। विद्योतमाना विबभौ समन्ताद्दीपमालिनी।
अलायुधस्य तु शिरो भैमसेनिर्महाबलः। दुर्य्योधनस्य प्रमुखे चिक्षेप गतचेतसः। ८११०
अथ दुर्य्योधनो दृष्ट्वा हतं वीरमलायुधं। बभूव परमोद्विग्नः सह सैन्येन भारत।

तेनास्य स प्रतिज्ञातं भीमसेनमहं युधि। हन्तेति स्वयमागम्य स्मरता वैरमुत्तमं।
ध्रुवं स तेन हन्तव्य इत्यमन्यत पार्थिवः। जीवितञ्चिरकालाय भ्रातृणामित्यमन्यत।
स तं दृष्ट्वा विनिहतं भीमसेनात्मजेन वै। प्रतिज्ञां भीमसेनस्य पूर्णामेवाभ्यमन्यत।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचबधपर्व्वणि अलायुधबधे एकोनाशीत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १७९॥
॥ सञ्जय उवाच॥ निहत्यालायुधं रक्षः प्रहृष्टात्मा घटोत्कचः। ननाद विविधान्नादान् वाहिन्याः प्रमुखे स्थितः। ८११५
तस्य तं तुमुलं शब्दं श्रुत्वा कुञ्जरकम्पनं। तावकानां महाराज भयमासीत् सुदारुणं।
अलायुधविषक्तन्तु भैमसेनिं महाबलं। दृष्ट्वा कर्णो महाबाहुः पाञ्चालान् समुपाद्रवत्।
दशभिर्दशभिर्व्वाणैर्धृष्टद्युम्नशिखण्डिनौ। दृढैः पूर्णायतोत्सृष्टैर्व्विभेद नतपर्व्वभिः।
ततः परमनाराचैर्युधामन्यूत्तमौजसौ। सात्यकिञ्च रथोदारं कम्पयामास मार्गणैः।
तेषामप्यस्यतां सङ्ख्ये सर्व्वेषां सव्यदक्षिणं। मण्डलान्येव चापानि व्यदृश्यन्त जनाधिप। ८१२०
तेषां ज्यातलनिर्घोषो रथनेमिस्वनश्च ह। मेघानामिव घर्म्मान्ते बभूव तुमुलो निशि।
ज्यानेमिघोषस्तनयित्नुमांश्च धनुस्तडिन्मण्डलकेतुशृङ्गः। शरौघवर्षाकुलवृष्टिमांश्च सङ्ग्राममेघः स बभूव राजन्।
तदद्भुतं शैल इवाप्रकम्पो वर्षं महाशैलसमानरूपः। विध्वंसयामास रणे नरेन्द्र वैकर्त्तनः शत्रुगणावमर्द्दी।
स तोमरैर्व्वज्रनिपाततुल्यैः शितैः शरैः काञ्चनचित्रपुङ्खैः। शत्रून् व्यपोहन् समरे महात्मा वैकर्त्तनः पुत्रहिते रतस्ते।
संच्छिन्नभिन्नध्वजिनश्च केचित्तीक्ष्णैः शरैरर्द्दितभिन्नदेहाः। केचिदिसूता विहयाश्च केचिद्वैकर्त्तनेनाशु कृता बभूवुः। ८१२५
अविन्दमानास्त्वथ शर्म्म सङ्ख्ये यौधिष्ठिरं तद्बलमभ्यपद्यत। तान् प्रेक्ष्य भग्नान् विमुखीकृतांश्च घटोत्कचो रोषमतीव चक्रे।
आस्थाय तं काञ्चनरत्नचित्रं रथोत्तमं सिंहवत् संननाद। वैकर्त्तनं कर्णमुपेत्य चापि विव्याध वज्रप्रतिमैः पृषत्कैः।
तौ कर्णिनाराचशिलीमुखैश्च नालीकदण्डाशनिवत्सदन्तैः। वराहकर्णैः सविषाणशृङ्गैः क्षुरप्रसङ्घैश्च ववर्षतुः खं।
तद्बाणवर्षावृतमन्तरीक्षं तिर्य्यग्गताभिः समरे रराज। सुवर्णपुङ्खज्वलितप्रभाभिर्व्विचित्रपुष्पाभिरिव स्रजोभिः।
समं हि तावप्रतिमप्रभावावन्योन्यमाजघ्नतुरुत्तमास्त्रैः। तयोर्हि वीरोत्तमयोर्न कश्चिद्ददर्श तस्मिन् समरे विशेषं। ८१३०
अतीव तं चित्रमतुल्यरूपं बभूव युद्धं रविभीमसून्वोः। समाकुलं शस्त्रनिपातघोरं दिवीव राह्वंशुमतोः प्रदीप्तं।
॥ सञ्जय उवाच॥ घटोत्कचो यदा कर्णं न विशेषयते नृप। ततः प्रादुष्करोदुग्रमस्त्रमस्त्रविदाम्बरः।
तेनास्त्रेण हयान् पूर्व्वं निहत्य तस्य राक्षसः। सारथिञ्चैव हैडिम्बः क्षिप्रमन्तरधीयत।
॥ धृतराष्ट्र उवाच॥ तथा त्वन्तर्हिते तस्मिन् कूटयोधिनि राक्षसे। मामकैः प्रतिपन्नं यत्तन्ममाचक्ष्व सञ्जय।
॥सञ्जय उवाच॥ अन्तर्हितं राक्षसं तं विदित्वा सम्प्राक्रोशन् कुरवः सर्व्व एव। कथं नायं राक्षसः कूटयोधी हन्यात्कर्णं समरे पश्यमानः। ८१३५
ततः कर्णो लघुचित्रास्त्रयोधी सर्व्वा दिशो व्यावृणोद्बाणजालैः। न वै किञ्चिद्व्यपदृश्येत भूतं तमोभूते सायकैरन्तरीक्षे।

नचाददानो नच सन्दधानो न चेषुधी स्पृश्यमानः कराग्रैः । अदृश्यदै लाघवात् सूतपुत्त्रः सर्व्वं बाणैश्छादयानोऽन्तरीक्षं ।
ततो मायां विहितामन्तरीक्षे घोरां भीमां राक्षसीं दारुणेन । तां पश्यामो लोहिताभ्रप्रकाशां देदीप्यन्तीमग्निशिखा मिवोग्रां ।
ततस्ततो विद्युतः प्रादुरासन्नुल्काश्चापि ज्वलिताः कौरवेन्द्र । घोषश्चासीं प्रादुरासीत् सुघोरः सहस्रशो नदतां दुन्दुभीनां ।
ततः शराः प्रापतन् रुक्मपुङ्खाः शक्तयः प्रासा मुसलान्यायुधानि । परश्वधास्तैलधौताश्च खड्गाः प्रदीप्ताग्राः पट्टिशास्तोमराश्च । ८१४०
मयूखिनः परिघा लोहबद्धा गदाश्चित्राः शितधाराश्च शूलाः । गुर्व्वी गदा हेमपट्टावनद्धाः शतघ्न्यश्च प्रादुरासन् समन्तात् ।
महाशिलाश्चापतंस्तत्र तत्र सहस्रशः साशनयश्च वज्राः । चक्राणि चानेकशतक्षुराणि प्रादुर्ब्बभूवुर्ज्वलनप्रभाणि ।
तां शक्तिपाशासिपरश्वधानां प्रासर्ष्टिवज्राशनिमुद्गराणां । वृष्टिं विशालां ज्वलितां पतन्तीं कर्णः शरौघैर्न शशाक हन्तुं ।
शराहतानां पततां हयानां वज्राहतानाञ्च महागजानां । शस्त्राहतानाञ्च महारथानां महान्निनादः पततां बभूव ।
प्रतीपनानाविधशस्त्रपातैर्घटोत्कचेनाभिहतं समन्तात् । दौर्य्योधनं तद्बलमार्त्तमासीद्भ्रावर्त्तमानं ददृशे भ्रमन्तत् । ८१४५
हाहाकृतं सम्परिवर्त्तमानं संलीयमानञ्च विषण्णरूपं । ते चार्य्यभावात् पुरुषप्रवीराः पराङ्मुखा न बभूवुस्तदानीं ।
तां राक्षसीं घोरतरां सुभीमां वृष्टिं महाशस्त्रमयीं पतन्तीं । दृष्ट्वा बलौघांश्च निपात्यमानान् महद्भयं तव पुत्त्रान् विवेश ।
शिवाश्च वैश्वानरदीप्तजिह्वाः सुभीमनादाः शतशो नदन्तीः । रक्षोगणान्नर्द्दतश्चाभिवीक्ष्य नरेन्द्रयोधा व्यथिता बभूवुः ।
ते दीप्तजिह्वाननतीक्ष्णदंष्ट्रा विभीषणाः शैलनिकाशकायाः । नभोगताः शक्तिविषक्तहस्ता मेघा व्यमुञ्चन्निव वृष्टिमुग्रां ।
तैराहतास्ते शरशक्तिशूलैर्गदाभिरुग्रैः परिघैश्च दीप्तैः । वज्रैः पिनाकैरशनिप्रहारैश्चक्रैः शतघ्न्या मथिताश्च पेतुः । ८१५०
शूलांशुण्डशूण्डाश्मगुडाः शतघ्न्यः स्थूणाश्च कार्ष्णायसपट्टनद्धाः । अवाकिरंस्तव पुत्त्रस्य सेनां ततो रौद्रं कश्मलं प्रादुरासीत् ।
विशीर्णास्त्रा विहतैरुत्तमाङ्गैः सम्भग्नाङ्गाः शेरते तत्र शूराः । छिन्ना हयाः कुञ्जराश्चावभग्नाः सञ्चूर्णिताश्चैव रथाः शिलाभिः ।
एवं महच्छरवर्षं सृजन्तस्ते यातुधाना भुवि घोररूपाः । मायाः सृष्टास्तत्र घटोत्कचेन नामुञ्चन् वै याचमानं न भीतं ।
तस्मिन् क्रूरे कुरुवीरावमर्द्दे कालोत्सृष्टे क्षत्त्रियाणामभावे । ते वै भग्नाः सहसा व्यद्रवन्त तथाक्रोशन् कौरवाः सर्व्व एव ।
पलायध्वं कौरवा नैतदस्ति सेन्द्रा देवा घ्नन्ति नः पाण्डवार्थ । तथो तेषां मज्जतां भारतानां न स्म द्वीपस्तत्र बभूव कश्चित् । ८१५५
तस्मिन् संक्रन्दे तुमुले वर्त्तमाने सैन्ये भग्ने लीयमाने कुरूणां । अनीकानां प्रविभागे प्रकाशे न ज्ञायन्ते कुरवो नेतरे वै ।
निर्मर्य्यादे विद्रवे घोररूपे सर्व्वा दिशः प्रेक्षमाणाश्च शून्याः । तां शस्त्रवृष्टिं सहसा गाहमानं कर्णञ्चैकं तत्र राजन्नपश्यन् ।
ततो बाणैराहृणोदन्तरीक्षं दिव्यां मायां योधयन्राक्षसस्य । ह्रीमान् कुर्व्वन् दुष्करञ्चार्य्यकर्म्म नैवामुह्यत् संयुगे सूतपुत्त्रः ।
ततो भीताः समुदैक्षन्त कर्णं राजन् सर्व्वे सैन्धवा बाह्लिकाश्च । असंमोहं पूजयन्तोऽस्य सङ्ख्ये संपश्यन्तो वै विजयं राक्षसस्य ।
तेनोत्सृष्टा चक्रयुक्ता शतघ्नी समं सर्व्वांस्तुरगांश्चान् जघान । ते जानुभिर्जगतीमन्वपद्यन् गतासवो निर्द्दशनाक्षिजिह्वाः । ८१६०

ततो हताश्वादवरुह्य याबादन्तर्मना: कुरुषु प्रद्रवत्सु । दिव्ये चास्ते मायया बध्यमाने नैवामुह्यच्चिन्तयन् प्राप्तकालं ।

ततोऽब्रुवन् कौरवा: सर्व्व एव कर्णं दृष्ट्वा घोररूपाञ्च मायां । शक्त्या रक्षो जहि कर्णाद्य तूर्णं नश्यन्त्येते कुरवो धार्त्तराष्ट्रा: ।

करिष्यत: किञ्च नो भीमपार्थौ तपन्तमेनं जहि पापं निशीथे । यो न: सङ्ग्रामोद्घोररूपाद्धि मुच्येत्स न: पार्थान् योत्स्यते संयुगेषु ।

तस्मादेनं राक्षसं घोररूपं शक्त्या जहि त्वं दत्तया वासवेन । मा कौरवा: सर्व्व एवेन्द्रकल्पा रात्रियुद्धे कर्ण नेशु: सयोधा: ।

अबध्यमाने राक्षसे वै निशीथे दृष्ट्वा राजंस्त्रास्यमाने बलञ्च । महत् श्रुत्वा निनदं कौरवाणां मतिं दध्रे शक्तिमोक्षाय कर्ण: । ८१६९

स वै क्रुद्धः सिंह इवात्यमर्षी नामर्षयत् प्रतिघातं रणेऽसौ । शक्तिं श्रेष्ठां वैजयन्तीमजय्यां समाददे तस्य वधञ्चिकीर्षु: ।

याऽसौ राजन्निहिता वर्षपूगान् बधायाजौ सत्कृता पाण्डवस्य । यां वै प्रादात् सूतपुत्राय शक्र: शक्तिं श्रेष्ठां कुण्डलाभ्यां निमाय ।

तां वै घोरां लेलिहानां प्रदीप्तां पाशैर्युक्तामन्तकस्यैकजिह्वां । मृत्यो: स्वसारं ज्वलमानामिवोग्रां वैकर्त्तन: प्राहिणो द्राक्षसाय ।

तामुत्तमां परकायापहन्त्रीं दृष्ट्वा सौतेर्ब्बाहुसंस्थां ज्वलन्तीं । भीतं रक्ष: सम्प्रदुद्राव राजन् कृत्वात्मानं विन्ध्यपाद प्रमाणं ।

दृष्ट्वा शक्तिं कर्णबाह्वन्तरस्थां नेदुर्भूतान्यन्तरीक्षे नरेन्द्र । ववुर्व्वातास्तुमुलाश्चापि राजन् सनिर्घाता चाशनिर्गां जगाम । ८१७०

सा तां मायां भस्म कृत्वा ज्वलन्तीं भित्त्वा गाढं हृदयं राक्षसस्य । ऊर्द्धं ययौ दीप्यमाना निशायां नक्षत्राणामन्तराण्या विवेश ।

युद्धा चित्रैर्व्विविधै: शस्त्रपूगैर्द्दिव्यैर्व्वीरैराक्षसैर्म्मानुषैश्च । नदन्नादान् विविधान् भैरवांश्च प्राणानिष्टांस्त्याजित: शक्र शक्त्या ।

इदञ्चान्यच्चित्रमाश्चर्य्यरूपं चकारासौ कर्म्म शत्रुक्षयाय । तस्मिन् काले शक्तिनिर्भिन्नमर्म्मा बभौ राजन् शैलमेघ प्रकाश: ।

स तद्रूपं भैरवं भीमकर्म्मा भीमं कृत्वा भैमसेनि: पपात । हतोऽप्येवं तव सैन्यैकदेशं व्यपोथयत् स्वेन देहेन राजन् ।

पतन्नृक्ष: स्वेन कायेन तूर्णमतिप्रमाणेन विवर्द्धता च । प्रियं कुर्व्वन् पाण्डवानां गतासुरक्षौहिणीं तव तूर्णं जघान । ८१७५

ततो मिश्रा: प्राणदन् सिंहनादै: शङ्खा भेर्य्यो मुरजाश्चानकाश्च । दग्धां मायां निहतं राक्षसञ्च दृष्ट्वा हृष्टा: प्राणदन् कौरवेया: ।

तत: कर्ण: कुरुभि: पूज्यमानो यथा शक्रो वृत्रवधे मरुद्भि: । अन्वारूढस्तव पुत्रस्य यानं दृष्टश्चापि प्राविशत् तत् स्वसैन्यं ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि घटोत्कचवधे अशीत्यधिकशततोऽध्याय: ॥ १८० ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ हैडिम्बं निहतं दृष्ट्वा विकीर्णमिव पर्व्वतं । बभूवुः पाण्डवाः सर्व्वे शोकवाष्पाकुलेक्षणाः ।
वासुदेवस्तु हर्षेण महताऽभिपरिप्लुतः । ननाद सिंहनादेन व्यथयन्निव पाण्डवान् ।
विनद्य च महानादं परिष्वजत पाण्डवं । स विनद्य महानादमभीषून् सन्नियम्य च । ८१८०
ननर्त्त हर्षसम्वीतो वातोद्धूत इव द्रुमः । ततः परिष्वज्य पुनः पार्थमास्फोट्य चासकृत् ।
रथोपस्थगतो धीमान् प्राणदत् पुनरच्युतः । प्रहृष्टं तस्य तं ज्ञात्वा केशवस्य धनञ्जयः ।
अर्ज्जुनोऽथाब्रवीद्राजन्नातिहृष्टमना इव । अतिहर्षोऽयमस्थाने तवाद्य मधुसूदन ।
शोकस्थाने परे प्राप्ते हैडिम्बस्य बधेन तु । विमुखानि तु सैन्यानि हतं दृष्ट्वा घटोत्कचं ।
वयञ्च भृशमुद्विग्ना हैडिम्बस्य निपातनात् । नैतत्कारणमल्पं हि भविष्यति जनार्दन । ८१८५
तदद्य शंस मे पृष्टः सत्यं सत्यवताम्बर । यदेतन्न रहस्यन्ते वक्तुमर्हस्यरिन्दम ।
धैर्य्यस्य वैकृतं ब्रूहि त्वमद्य मधुसूदन । समुद्रस्येव सङ्क्षोभो मेरोरिव विसर्पणं ।
तथैतल्लाघवं मन्ये तव कर्म्म जनार्द्दन ।
॥ वासुदेव उवाच ॥ अतिहर्षमिमं प्राप्तं शृणु मे त्वं धनञ्जय । अतीव मनसः सद्यः प्रसादकरमुत्तमं ।
शक्तिं घटोत्कचेनेमां व्यंसयित्वा महाद्युते । कर्णं निहतमेवाजौ विद्धि सद्यो धनञ्जय । ८१९०
शक्तिहस्तं पुनः कर्णं न लोकेऽस्ति पुमानिह । य एनमभितस्तिष्ठेत् कार्त्तिकेयमिवाहवे ।
दिष्ट्याऽपनीतकवचो दिष्ट्याऽपहृतकुण्डलः । दिष्ट्या विध्वंसिता शक्तिरमोघस्य घटोत्कचे ।
यदि हि स्यात् सकवचस्तथैव स्यात् सकुण्डलः । सामरानपि लोकांस्त्रीनेकः कर्णो जयेद्वशी ।
वासवो वा कुवेरो वा वरुणो वा जलेश्वरः । यमो वा नोत्सहेत् कर्णं रणे प्रतिसमासितुं ।
गाण्डीवमुद्यम्य भवांश्चक्रञ्चाहं सुदर्शनं । न शक्तौ स्वो रणे जेतुं तथा युक्तं नरर्षभं । ८१९५
त्वद्धितार्थन्तु शक्रेण मायाऽपहृतकुण्डलः । विहीनकवचश्चायं कृतः परपुरञ्जयः ।
उत्कृत्य कवचं यस्मात् कुण्डले विमले च ते । प्रादाच्छक्राय कर्णो वै तस्माद्वैकर्त्तनः कृतः ।
आशीविष इव क्रुद्धो जृम्भितो मन्त्रतेजसा । तथाऽद्य भाति कर्णो मे शान्तज्वाल इवानलः ।
यदाप्रभृति कर्णाय शक्तिर्दत्ता महात्मना । वासवेन महाबाहो प्राप्ता याऽसौ घटोत्कचे ।
कुण्डलाभ्यां निमायाथ दिव्येन कवचेन च । तां प्राप्यामन्यत वृषः सततं त्वां हतं रणे । ८२००
एवङ्गतोऽपि शक्योऽयं हन्तुं नान्येन केनचित् । ऋते त्वां पुरुषव्याघ्र शपे सत्येन चानघ ।
ब्रह्मण्यः सत्यवादी च तपस्वी नियतव्रतः । रिपुष्वपि दयावांश्च तस्मात् कर्णो वृषः स्मृतः ।
युद्धशौण्डो महाबाहुर्नित्योद्यतशरासनः । केशरीव वने नर्द्दन्मत्तान्मातङ्गयूथपान् ।
विमदान्वयशार्द्दूलान् कुरुते रणमूर्द्धनि । मध्यङ्गत इवादित्यो यो न शक्य उदीक्षितुं ।
त्वदीयैः पुरुषव्याघ्र योधमुख्यैर्महात्मभिः । शरजालसहस्रांशुः शरदीव दिवाकरः । ८२०५
तपान्ते जलदो यद्वत् शरधाराः क्षरन्मुहुः । दिव्यास्त्रजलदः कर्णः पर्जन्य इव वृष्टिमान् ।
त्रिदशैरपि चास्वद्भिः शरवर्षं समन्ततः । अशक्यस्तदयं जेतुं स्रवद्भिर्मांसशोणितं ।

कवचेन विहीनश्च कुण्डलाभ्याञ्च पाण्डव । सोऽद्य मानुषतां प्राप्तो विमुक्तः शक्रदत्तया ।

एको हि योगोऽस्य भवेद्वधाय च्छिद्रे ह्येनं स्वप्रमत्तः प्रमत्तं । कृच्छ्रप्राप्तं रथचक्रे निमग्ने हन्याः पूर्व्वं त्वन्तु संज्ञां विचार्य्य ।

न स्वद्यतास्त्रं युधि हन्यादजय्यमप्येकवीरो बलजित् सवज्रः। जरासन्धश्चेदिराजो महात्मा महाबाहुश्चैकलव्यो निषादः॥ ८२१०

एकैकशो निहताः सर्व्व एते योगैस्तैस्तैस्त्वद्धितार्थं मयैव । अथापरे निहता राक्षसेन्द्रा हिडिम्बकिर्म्मीरबकप्रधानाः ।

अलायुधः परसैन्यावमर्द्दी घटोत्कचश्चोग्रकर्म्मावमर्द्दी ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि कृष्णहर्षे एकाशीत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १८१ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥ कथमस्मद्धितार्थं ते कैश्च योगैर्जनार्द्दन । जरासन्धप्रभृतयो घातिताः पृथिवीश्वराः ।

॥ वासुदेव उवाच ॥ जरासन्धश्चेदिराजो नैषादिश्च महाबलः । यदि स्युर्न हताः पूर्व्वमिदानीं स्युर्भयङ्कराः ।

दुर्य्योधनस्तानवश्यं वृणुयाद्रथसत्तमान् । तेऽस्मासु नित्यविद्विष्टाः संश्रयेयुश्च कौरवान् । ८२१५

ते हि वीरा महेष्वासाः कृतास्त्रा दृढयोधिनः । धार्त्तराष्ट्रञ्च ते सर्व्वे रक्षेयुरमरा इव ।

सूतपुत्त्रो जरासन्धश्चेदिराजो निषादजः । सुयोधनं समाश्रित्य जयेयुः पृथिवीमिमां ।

योगैरपि हता यैस्तैस्तन्मे शृणु धनञ्जय । अजय्या हि मृधे योगादृते ते दैवतैरपि ।

एकैको हि पृथक् तेषां समस्तां सुरवाहिनीं । योधयेत् समरे पार्थ लोकपालाभिरक्षितां ।

जरासन्धोऽतिरुषितो रौहिणेयप्रधर्षितः । अस्मद्वधार्थञ्चिक्षेप गदां वै सर्व्वघातिनीं । ८२२०

सीमन्तमिव कुर्व्वाणां नभसः पावकप्रभां । व्यदृश्यत पतन्ती सा शक्रमुक्ता इवाशनिः ।

तामापतन्तीं दृष्ट्वैव गदां रौहिणिनन्दनः । प्रतिघातार्थमस्त्रं वै स्थूणाकर्णमवासृजत् ।

अस्त्रवेगप्रतिहता सा गदा प्रापतद्भुवि । दारयन्ती धरां देवीं कम्पयन्तीव पर्व्वतान् ।

तत्र स्म राक्षसी घोरा जरा नाम सुविक्रमा । सन्धयामास तं राजन् जरासन्धमरिन्दमं ।

द्वाभ्यां जातः स मातृभ्यामर्द्धदेहः पृथक् पृथक् । तया स सन्धितो यस्माज्जरासन्धस्ततोऽभवत् । ८२२५

सा तु भूमिं गता पार्थ हता ससुतबान्धवा । गदया तेन चास्त्रेण स्थूणाकर्णेन राक्षसी ।

विनाभूतः स गदया जरासन्धो महामृधे । निहतो भीमसेनेन पश्यतस्ते धनञ्जय ।

यदि हि स्याद्गदापाणिर्जरासन्धः प्रतापवान् । सेन्द्रा देवा न तं हन्तुं रणे शक्ता नरोत्तम ।

त्वद्धितार्थञ्च नैषादिरङ्गुष्ठेन वियोजितः । द्रोणेनाचार्य्यकं कृत्वा छद्मना सत्यविक्रमः ।

स हि बद्धाङ्गुलित्राणो नैषादिर्दृढविक्रमः । अतिमानी वनचरो बभौ राम इवापरः । ८२३०

एकलव्यं हि साङ्गुष्ठमशक्ता देवदानवाः । सराक्षसोरगाः पार्थ विजेतुं युधि कर्हिचित् ।

किमु मानुषमात्रेण शक्यः सम्प्रति वीक्षितुं । दृढमुष्टिः कृती नित्यमस्यमानो दिवानिशं ।

त्वद्धितार्थन्तु स मया हतः सङ्ग्राममूर्द्धनि । चेदिराजो हि विक्रान्तः प्रत्यक्षं निहतस्तव ।

स चाप्यशक्यः संग्रामे जेतुं सर्व्वैः सुरासुरैः । बधार्थं तस्य जातोऽहमन्येषाञ्च सुरद्विषां ।

त्वत्सहायो नरव्याघ्र लोकानां हितकाम्यया । हिडिम्बबककिर्म्मीरा भीमसेनेन पातिताः । ८२३५

रावणेन समप्राणा ब्रह्मयज्ञविनाशनाः । हतस्तथैव मायावी हैडिम्बिनाप्यलायुधः ।
हैडिम्बस्याप्युपायेन शक्त्या कर्णेन पातितः । यदि ह्येनं नाहनिष्यत् कर्णः शक्त्या महामृधे ।
मया वध्योऽभविष्यत्स भैमसेनिर्घटोत्कचः । मया न निहतः पूर्व्वमेष युष्मत्प्रियेप्सया ।
एष हि ब्राह्मणद्वेषी यज्ञद्वेषी च राक्षसः । यज्ञहन्ता च पापात्मा तस्मादेवं निपातितः ।
व्यंसिता चाप्युपायेन शक्रदत्ता मयाऽनघ । ये हि धर्म्मस्य लोप्तारो वध्यास्ते मम पाण्डव । ८२४०
धर्म्मसंस्थापनार्थाय प्रतिज्ञैषा मया कृता । ब्रह्म सत्यं दमः शौचं धर्म्मो ह्रीः श्रीर्धृतिः क्षमा ।
यत्र यत्र भवेन्नित्यमहं तत्राभवं सदा । अप्रमादस्त्वया कार्य्यः कर्णं वैकर्त्तनम्प्रति ।
उपदेक्ष्याम्युपायेन येन तं प्रसहिष्यसि । सुयोधनञ्चापि रणे हनिष्यति वृकोदरः ।
तस्य चापि वधोपायं वक्ष्ये च तव पाण्डव । वर्द्धते तुमुलस्त्वेष शब्दः परचमूम्प्रति ।
विद्रवन्ति हि सैन्यानि त्वदीयानि दिशो दश । लब्धलक्ष्या हि कौरव्या विधमन्ति चमूं तव । ८२४५
दहत्येव च नः सङ्ख्ये द्रोणः प्रहरतां वरः ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि कृष्णवाक्ये द्व्यशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८२ ॥

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ एकवीरवधे मोघा शक्तिः सूतात्मजे हि वै । कस्मात् सर्व्वान् समुत्सृज्य स तां पार्थे न मुक्तवान् ।
तस्मिन् हते हताः शक्त्या सर्व्वे सृञ्जयपाण्डवाः । फाल्गुनस्य वधे कस्माद्युद्धे न जयमाद्धे ।
आहूतो न निवर्त्तेयमिति तेन व्रतं कृतं । स्वयमाह्वयितव्यः स सूतपुत्त्रेण फाल्गुनः ।
ततो द्वैरथमानीय फाल्गुनं शक्रदत्तया । न जघान वृषः कस्मात्तन्ममाचक्ष्व सञ्जय । ८२५०
नूनं बुद्धिविहीनश्चाप्यसहायश्च मे सुतः । शत्रुभिर्व्यंसितः पापः स कथं नु जयेदरीन् ।
या ह्यस्य परमा शक्तिर्जयस्य च परायणा । सा शक्तिर्व्वासुदेवेन व्यंसिता च घटोत्कचे ।
कुणेर्यथा हस्तगतं ह्रियेत् फलं बलीयसा । तथा शक्तिरमोघा सा मोघीभूता घटोत्कचे ।
यथा वराहस्य शुनश्च युद्धे तयोरभावे श्वपचस्य लाभः । मन्ये विद्वन् वासुदेवस्य तद्वद्धे लाभः कर्णहैडिम्बयोर्व्वै ।
घटोत्कचो यदि हन्याद्धि कर्णं परो लाभः समरे पाण्डवानां । वैकर्त्तनो यदि वा तन्निहन्यात्तथा कृत्यं शक्तिनाशात् कृतं स्यात् ।
८२५५
इति प्राज्ञः प्रज्ञयैवं विचार्य्य घटोत्कचं सूतपुत्त्रेण युद्धे । अघातयद्वासुदेवो नृसिंहः प्रियं कुर्व्वन् पाण्डवानां हितञ्च ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एतच्चिकीर्षितं ज्ञात्वा कर्णस्य मधुहा नृप । नियोजयामास तदा द्वैरथे राक्षसेश्वरं ।
घटोत्कचं महावीर्य्यं महाबुद्धिर्जनार्द्दनः । अमोघाया विघातार्थं राजन् दुर्म्मन्त्रिते तव ।
तदैव कृतकार्य्या हि वयं स्याम कुरूद्वह । न रक्षेद्यदि कृष्णस्तं कर्णात् पार्थं महारथं ।
साश्वध्वजरथः सङ्ख्ये धृतराष्ट्रहतो भवेत् । विना जनार्द्दनं पार्थो योगानामीश्वरं प्रभुं । ८२६०
तैस्तैरुपायैर्व्वहुभी रक्ष्यमाणः स पार्थिवः । जयत्यभिमुखाञ्छत्रून् पार्थः कृष्णेन पालितः ।
सविशेषं त्वमोघायाः कृष्णो रक्षति पाण्डवान् । हन्यात् क्षिप्रं हि कौन्तेयं शक्तिर्वृक्षमिवाशनिः ।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ विरोधी च कुमन्त्री च प्राज्ञमानी ममात्मजः । यस्यैष समतिक्रान्तो वधोपायो जयम्प्रति ।

स वा कर्णो महाबुद्धिः सर्व्वशस्त्रभृताम्बरः। न मुक्तवान् कथं सूत ताममोघां धनञ्जये।
तवापि समतिक्रान्तमेतद्गावल्गणे कथं। एनमर्थं महाबुद्धे यत्त्वया नावबोधितः।
॥ सञ्जय उवाच ॥ दुर्य्योधनस्य शकुनेर्मम दुःशासनस्य च। रात्रौ रात्रौ भवत्येषा नित्यमेव समर्थना।
त्वं सर्व्वसैन्यमुत्सृज्य जहि कर्ण धनञ्जयं। प्रेष्यवत् पाण्डुपाञ्चालानुपभोक्ष्यामहे ततः।
अथ वा निहते पार्थे पाण्डुष्वन्यतमं ततः। स्थापयेद्युधि वार्ष्णेयस्तस्मात् कृष्णो निपात्यतां।
कृष्णो हि मूलं पाण्डूनां पार्थः स्कन्ध इवोद्गतः। शाखा इवेतरे पार्थाः पाञ्चालाः पत्रसंज्ञकाः।
कृष्णाश्रयाः कृष्णबलाः कृष्णनाथाश्च पाण्डवाः। कृष्णः परायणञ्चैषां ज्योतिषामिव चन्द्रमाः।
तस्मात् पर्णानि शाखाश्च स्कन्धञ्चोत्सृज्य सूतज। कृष्णं हि विद्धि पाण्डूनां मूलं सर्व्वत्र सर्व्वदा।
हन्याद्यदि हि दाशार्हं कर्णो यादवनन्दनं। कृत्स्ना वसुमती राजन् वशे ते स्यान्न संशयः।
यदि स निहतः शयीत भूमौ यदुकुलपाण्डवनन्दनो महात्मा। ननु तव वसुधा नरेन्द्र सर्व्वा सगिरिसमुद्रवना वशं
व्रजेत।
सा तु बुद्धिः कृताऽप्येवं जागर्त्ति त्रिदशेश्वरे। अप्रमेये हृषीकेशे युद्धकाले त्वमुह्यत।
अर्ज्जुनञ्चापि कौन्तेयं सदा रक्षति केशवः। नह्येनमैच्छत् प्रमुखे सौतेः स्थापयितुं रणे।
अन्यांश्चास्मै रथोदारानुपास्थापयदच्युतः। अमोघां तां कथं शक्तिं मोघां कुर्य्यामिति प्रभो।
यच्चैवं रक्षते पार्थं कर्णात् कृष्णो महामनाः। आत्मानं स कथं राजन्न रक्षेत् पुरुषोत्तमः।
परिचिन्त्य तु पश्यामि चक्रायुधमरिन्दमं। न सोऽस्ति त्रिषु लोकेषु यो जयेत जनार्द्दनं।
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततः कृष्णं महाबाहुं सात्यकिः सत्यविक्रमः। पप्रच्छ रथशार्द्दूलः कर्णम्प्रति महारथं।
अयञ्च प्रत्ययः कर्णे शक्त्यामितविक्रमा। किमर्थं सूतपुत्त्रेण न मुक्ता फाल्गुने तदा।
॥ वासुदेव उवाच ॥ दुःशासनश्च कर्णश्च शकुनिश्च ससैन्धवः। सततं मन्त्रयन्ति स्म दुर्य्योधनपुरोगमाः।
कर्ण कर्ण महेष्वास रणेऽमितपराक्रम। नान्यस्य शक्तिरेषा ते मोक्तव्या जयताम्बर।
ऋते महारथात् पार्थात् कुन्तीपुत्त्राद्धनञ्जयात्। स हि तेषामतियशा देवानामिव वासवः।
तस्मिन् विनिहते सर्व्वे पाण्डवाः सृञ्जयैः सह। भविष्यन्ति हतात्मानः सुरा इव निरग्नयः।
तथेति च प्रतिज्ञातं कर्णेन शिनिपुङ्गव। हृदि नित्यन्तु कर्णस्य बधो गाण्डीवधन्वनः।
अहमेव तु राधेयं मोहयामि युधाम्बर। ततो नावासृजच्छक्तिं पाण्डवे श्वेतवाहने।
फाल्गुनस्य हि तं मृत्युमनिवार्य्यं युयुत्सतः। न निद्रा नच मे हर्षो मनसोऽस्ति युधाम्बर।
घटोत्कचे व्यंसितां तु दृष्ट्वा तां शिनिपुङ्गव। मृत्योरास्यान्तरान्मुक्तं पश्याम्यद्य धनञ्जयं।
न पिता न च मे माता न यूयं भ्रातरस्तथा। न च प्राणास्तथा रक्ष्या यथा बीभत्सुराहवे।
त्रैलोक्यराज्याद्यत्किञ्चिद्भवेदन्यत् सुदुर्लभं। नेच्छेयं सात्त्वताहं तद्विना पार्थं धनञ्जयं।
अतः प्रहर्षः सुमहान् युयुधानाद्य मेऽभवत्। मृतं प्रत्यागतमिव दृष्ट्वा पार्थं धनञ्जयं।
अतश्च प्रहितो युद्धे मया कर्णाय राक्षसः। न ह्यन्यः समरे रात्रौ शक्तः कर्णं प्रबाधितुं।

॥ सञ्जय उवाच ॥ इति सात्यकये प्राह तदा देवकिनन्दनः । धनञ्जयहिते युक्तस्तत्प्रिये सततं रतः ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि कृष्णवाक्ये त्र्यशीत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १८३ ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ कर्णदुर्य्योधनादीनां शकुनेः सौबलस्य च । अपनीतं महत्तात तव चैव विशेषतः ।
यदा आनीत तां शक्तिमेकघ्नीं सततं रणे । अनिवार्य्यामसह्याञ्च देवैरपि सवासवैः ।
सा किमर्थं नं कर्णेन प्रवृत्ते समरे पुरा । न देवकीसुते मुक्ता फाल्गुने वापि सञ्जय ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ सङ्ग्रामाद्विनिवृत्तानां सर्व्वेषां नो विशाम्पते । रात्रौ कुरुकुलश्रेष्ठ मन्त्रो नः समजायत ।
प्रभातकाले श्वोभूते केशवायार्जुनाय वा । शक्तिरेषा विमोक्तव्या कर्ण कर्णेति नित्यशः ।
ततः प्रभातसमये राजन् कर्णस्य दैवतैः । अन्येषाञ्चैव योधानां सा बुद्धिर्नाश्यते पुनः ।
दैवमेव परं मन्ये यत्कर्णहस्तसंस्थया । न जघान रणे पार्थं कृष्णं वा देवकीसुतं ।
तस्य हस्तस्थिता शक्तिः कालरात्रिरिवोद्यता । दैवोपहतबुद्धित्वान्न तां कर्णो विमुक्तवान् ।
कृष्णे वा देवकीपुत्रे मोहितो देवमायया । पार्थे वा शक्रकल्पे वै बधार्थं वासवीं विभो ।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ दैवेनैव हता यूयं स्वबुद्ध्या केशवेन च । गता हि वासवी हत्वा तृणभूतं घटोत्कचं ।
कर्णश्च मम पुत्राश्च सर्व्वे चान्ये च पार्थिवाः । अनेन दुष्प्रणीतेन गता वैवस्वतक्षयं ।
भूय एव च मे शंस यथा युद्धमवर्त्तत । कुरूणां पाण्डवानाञ्च हैडिम्बे निहते तदा ।
ये च तेऽभ्यद्रवन् द्रोणं व्यूढानीकाः प्रहारिणः । सृञ्जयाः सह पाञ्चालैस्तेऽप्यकुर्व्वन् कथं रणं ।
सौमदत्तेर्व्वधाद्द्रोणमायान्तं सैन्धवस्य च । अमर्षाज्जीवितं त्यक्त्वा गाहमानं वरूथिनीं ।
जृम्भमाणमिव व्याघ्रं व्यात्ताननमिवान्तकं । कथं प्रत्युद्ययुर्द्रोणमस्यन्तं पाण्डुसृञ्जयाः ।
आचार्य्यं ये च तेऽरक्षन् दुर्य्योधनपुरोगमाः । द्रौणिकर्णकृपास्तात ते वाऽकुर्व्वन् किमाहवे ।
भारद्वाजं जिघांसन्तौ धनञ्जयवृकोदरौ । समार्च्छन्मामका युद्धे कथं सञ्जय शंस मे ।
सिन्धुराजबधेनेमे घटोत्कचबधेन ते । अमर्षिताः सुसंरब्धा रणञ्चक्रुः कथं निशि ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ हते घटोत्कचे राजन् कर्णेन निशि राक्षसे । प्रणदत्सु च हृष्टेषु तावकेषु युयुत्सुषु ।
आपतत्सु च वेगेन बध्यमाने बलेऽपि च । विगाढायां रजन्याञ्च राजा दैन्यं परङ्गतः ।
अब्रवीच्च महाबाहुर्भीमसेनं परन्तप । आवारय महाबाहो धार्त्तराष्ट्रस्य वाहिनीं ।
हैडिम्बस्य च घातेन मोहो मामाविशन्महान् । एवं भीमं समादिश्य स्वरथे समुपाविशत् ।
अश्रुपूर्णमुखो राजा निश्वसंश्च पुनः पुनः । कश्मलं प्राविशद्घोरं दृष्ट्वा कर्णस्य विक्रमं ।
तं तथा व्यथितं दृष्ट्वा कृष्णो वचनमब्रवीत् । मा व्यथां कुरु कौन्तेय नैतत्त्वय्युपपद्यते ।
वैक्लव्यं भरतश्रेष्ठ यथा प्राकृतपूरुषे । उत्तिष्ठ राजन् युध्यस्व वह गुर्व्वीं धुरं विभो ।
त्वयि वैक्लव्यमापन्ने संशयो विजये भवेत् । श्रुत्वा कृष्णस्य वचनं धर्म्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।
विमृज्य नेत्रे पाणिभ्यां कृष्णं वचनमब्रवीत् । विदिता मे महाबाहो धर्म्माणां परमा गतिः ।
ब्रह्महत्याफलं तस्य यः कृतं नावबुध्यते । अस्माकं हि वनस्थानां हैडिम्बेन महात्मना ।

बालेनापि सता तेन कृतं सख्यं जनार्द्दन। अस्त्रहेतोर्गतं ज्ञात्वा पाण्डवं श्वेतवाहनं।
असौ कृष्ण महेष्वासः काम्यके मामुपस्थितः। उषितश्च सहास्माभिर्यावन्नासीद्धनञ्जयः।
गन्धमादनयात्रायां दुर्गेभ्यश्च स्म तारिताः। पाञ्चाली च परिश्रान्ता पृष्ठेनोढा महात्मना।
अभिज्ञश्चैव युद्धानां यदेष कृतवान् प्रभो। मदर्थं दुष्कृतं कर्म्म कृतं तेन महात्मना।
स्वभावाद्या च मे प्रीतिः सहदेवे जनार्द्दन। सैव मे द्विगुणा प्रीती राक्षसेन्द्रे घटोत्कचे।
भक्तश्च मे महाबाहुः प्रियोऽस्याहं प्रियश्च मे। तेन विन्दामि वार्ष्णेय कश्मलं शोकतापितः।
पश्य सैन्यानि वार्ष्णेय द्राव्यमाणानि कौरवैः। द्रोणकर्णौ च संयत्तौ पश्य युद्धे महारथौ।
निशीथे पाण्डवं सैन्यमेतत् पश्य प्रमर्द्दितं। गजाभ्यामिव मत्ताभ्यां यथा नलवनं महत्।
अनादृत्य बलं बाह्वोर्भीमसेनस्य माधव। चित्रास्त्रताञ्च पार्थस्य विक्रमन्ति स्म कौरवाः।
एष द्रोणश्च कर्णश्च राजा चैव सुयोधनः। निहत्य राक्षसं युद्धे हृष्टा नर्दन्ति संयुगे।
कथमस्मासु जीवत्सु त्वयि चैव जनार्द्दन। हैडिम्बः प्राप्तवान् मृत्युं सूतपुत्त्रेण सङ्गतः।
कदर्थीकृत्य नः सर्व्वान् पश्यतः सव्यसाचिनः। निहतो राक्षसः कृष्ण भैमसेनिर्महाबलः।
यदाऽभिमन्युर्निहतो धार्त्तराष्ट्रैर्दुरात्मभिः। नासीत्तत्र रणे कृष्ण सव्यसाची महारथः।
निरुद्धाश्च वयं सर्व्वे सैन्धवेन महात्मना। निमित्तमभवद्द्रोणः सपुत्त्रस्तत्र कर्म्मणि।
उपदिष्टो बधोपायः कर्णस्य गुरुणा स्वयं। व्यायच्छतश्च खड्गेन द्विधा खड्गं चकार ह।
व्यसने वर्त्तमानस्य कृतवर्म्मा नृशंसवत्। अश्वान् जघान सहसा तथोभौ पार्ष्णिसारथी।
तथेतरे महेष्वासाः सौभद्रं युधि पातयन्। अल्पे च कारणे कृष्ण हतो गाण्डीवधन्वना।
सैन्धवो यादवश्रेष्ठ तत्तु नातिप्रियं मम। यदि शत्रुबधो न्याय्यो भवेत् कर्त्तुं च पाण्डवैः।
द्रोणकर्णौ रणे पूर्व्वं हन्तव्याविति मे मतिः। एतौ मूलं हि दुःखानामस्माकं पुरुषर्षभ।
एतौ रणे समासाद्य समाश्वस्तः सुयोधनः। यत्र बध्यो भवेद्द्रोणः सूतपुत्त्रश्च सानुगः।
तत्रावधीन्महाबाहुः सैन्धवं दूरवासिनं। अवश्यन्तु मया कार्य्यः सूतपुत्त्रस्य निग्रहः।
ततो यात्याम्यहं वीर सूतपुत्त्रजिघांसया। भीमसेनो महाबाहुर्द्रोणानीकेन सङ्गतः।
एवमुक्त्वा ययौ कर्णं त्वरमाणो युधिष्ठिरः। स विस्फार्य्य महच्चापं शङ्खं प्रध्माप्य भैरवं।
ततो रथसहस्रेण गजानाञ्च शतैस्त्रिभिः। वाजिभिः पञ्चसाहस्रैस्त्रिसाहस्रैः प्रभद्रकैः।
वृतः शिखण्डी त्वरितो राजानं पृष्ठतोऽन्वयात्। ततो भेरीः समाजघ्नुः शङ्खान् दध्मुश्च दंशिताः।
पाञ्चालाः पाण्डवाश्चैव युधिष्ठिरपुरोगमाः। ततोऽब्रवीन्महाबाहुर्व्वासुदेवो धनञ्जयं।
एष प्रयाति त्वरितः क्रोधाविष्टो युधिष्ठिरः। जिघांसुः सूतपुत्त्रस्य तेऽस्यापेक्षा न युज्यते।
एवमुक्त्वा हृषीकेशः शीघ्रमश्वानचोदयत्। दूरञ्च यातं राजानमन्वगच्छज्जनार्द्दनः।
तं दृष्ट्वा सहसायान्तं सूतपुत्त्रजिघांसया। शोकोपहतसङ्कल्पं दह्यमानमिवाग्निना।
अभिगम्याब्रवीद्व्यासो धर्म्मपुत्त्रं युधिष्ठिरं।

॥ व्यास उवाच ॥ कर्णमासाद्य सङ्ग्रामे दिष्ट्या जीवति फाल्गुनः । सव्यसाचिवधाकाङ्क्षी शक्तिं रक्षितवान् हि सः ।
न चागाद्द्वैरथं जिष्णुर्दिष्ट्या नु भरतर्षभ । सृजेतां स्पर्द्धिनावेतौ दिव्यान्यस्त्राणि सर्व्वतः ।
बध्यमानेषु चास्त्रेषु पीडितः सूतनन्दनः । वासवीं समरे शक्तिं ध्रुवं मुञ्चेद्युधिष्ठिर ।
ततो भवेत्ते व्यसनं घोरं भरतसत्तम । दिष्ट्या रक्षो हतं युद्धे सूतपुत्त्रेण मानद । ८९१५
वासवीं कारणं कृत्वा कालेनापि हतो ह्यसौ । तवैव कारणाद्रक्षो निहतं तात संयुगे ।
मा क्रुधो भरतश्रेष्ठ मा च शोके मनः कृथाः । प्राणिनामिह सर्व्वेषामेषा निष्ठा युधिष्ठिर ।
भ्रातृभिः सहितः सर्व्वैः पार्थिवैश्च महात्मभिः । कौरवान् समरे सर्व्वानभियुध्यस्व भारत ।
पञ्चमे दिवसे चैव पृथिवी ते भविष्यति । नित्यञ्च पुरुषव्याघ्र धर्म्ममेव विचिन्तय ।
आनृशंस्यं तपो दानं क्षमा सत्यञ्च पाण्डव । सेवस्व परमप्रीतो यतो धर्म्मस्ततो जयः । ८९२०
इत्युक्त्वा पाण्डवं व्यासस्तत्रैवान्तरधीयत ।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि घटोत्कचवधपर्व्वणि व्यासवाक्ये चतुरशीत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ समाप्तञ्च घटोत्कचवध पर्व्व ॥ १८४ ॥

॥ अथ द्रोणवधपर्व्व ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ व्यासेनैवमथोक्तस्तु धर्म्मराजो युधिष्ठिरः । स्वयं कर्णवधाद्वीरो निवृत्तो भरतर्षभ ।
घटोत्कचे तु निहते सूतपुत्त्रेण तां निशां । दुःखामर्षवशं प्राप्तो धर्म्मराजो युधिष्ठिरः ।
दृष्ट्वा भीमेन महतीं वार्य्यमाणाञ्चमूं तव । धृष्टद्युम्नमुवाचेदं कुम्भयोनिं निवारय ।
त्वं हि द्रोणविनाशाय समुत्पन्नो हुताशनात् । सशरः कवची खड्गी धन्वी च परतापनः । ८९२५
अभिद्रव रणे हृष्टो न च ते भीः कथञ्चन । जनमेजयः शिखण्डी च दौर्म्मुखिश्च यशोधरः ।
अभिद्रवन्तु संक्रुद्धाः कुम्भयोनिं समन्ततः । नकुलः सहदेवश्च द्रौपदेयाः प्रभद्रकाः ।
द्रुपदश्च विराटश्च पुत्त्रभ्रातृसमन्वितौ । सात्यकिः कैकयाश्चैव पाण्डवश्च धनञ्जयः ।
अभिद्रवन्तु वेगेन भारद्वाजं जिघांसवः । तथैव रथिनः सर्व्वे हस्त्यश्वं यच्च किञ्चन ।
पादाताश्च रणे द्रोणं पातयन्तु महारथं । तथाज्ञप्तास्तु ते सर्व्वे पाण्डवेन महात्मना । ८९३०
अभ्यद्रवन्त वेगेन कुम्भयोनिं जयैषिणः । आगच्छतस्तान् सहसा सर्व्वोद्योगेन पाण्डवान् ।
प्रतिजग्राह समरे द्रोणः शस्त्रभृताम्बरः । ततो दुर्य्योधनो राजा सर्व्वोद्योगेन पाण्डवान् ।
अभ्यद्रवत्सुसंक्रुद्ध इच्छन् द्रोणस्य जीवितं । ततः प्रववृते युद्धं श्रान्तवाहनसैनिकं ।
पाण्डवानां कुरूणाञ्च गर्जतामितरेतरं । निद्रान्धाश्च महाराज परिश्रान्ताश्च संयुगे ।
नाभ्यजानन्त समरे काञ्चिच्चेष्टां महारथाः । त्रियामा रजनी चैषा घोररूपा भयानका । ८९३५
सहस्रयामप्रतिमा बभूव प्राणहारिणी । बध्यतश्च तथा तेषां क्षतानाञ्च विशेषतः ।
अर्द्धरात्रिः समाजग्मे निद्रान्धानां विशेषतः । सर्व्वे ह्यासन् निरुत्साहाः क्षत्रिया दीनचेतसः ।

तव सैन्ये परेषाञ्च गतास्त्रा विगतेषवः। ते तदा पारयन्तश्च ह्रीमन्तश्च मनस्विनः।
स्वधर्म्ममनुपश्यन्तो न जहुः स्वामनीकिनीं। शस्त्राण्यन्ये समुत्सृज्य निद्रान्धाः शेरते जनाः।
गजेष्वन्ये रथेष्वन्ये हयेष्वन्ये च भारत। निद्रान्धा नो बुबुधिरे काञ्चिच्चेष्टां नराधिप।
तानन्ये समरे योधाः प्रेषयन्ति यमक्षयं। स्वप्नायमानास्त्वपरे परानिति विचेतसः।
आत्मानं समरे जघ्नुः स्वानेव च परानपि। नानावाचो विमुञ्चन्तः प्रयुद्धास्ते महारणे।
अस्माकन्तु महाराज परेभ्यो बहवो जनाः। योद्धव्यमिति तिष्ठन्तो निद्रासंरक्तलोचनाः।
संसर्पन्तो रणे केचिन्निद्रान्धास्ते परस्परं। जघ्नुः शूरा रणे शूरांस्तस्मिंस्तमसि दारुणे।
हन्यमानमथात्मानं परेभ्यो बहवो जनाः। नाभ्यजानन्त समरे निद्रया मोहिता भृशं।
तेषामेतादृशीञ्चेष्टां विज्ञाय पुरुषर्षभ। उवाच वाक्यं बीभत्सुरुच्चैः सन्नादयन्निव।
श्रान्ता भवन्तो निद्रान्धाः सर्व्व एव सवाहनाः। तमसा च वृते सैन्ये रजसा बहुलेन च।
ते यूयं यदि मन्यध्वमुपारमत सैनिकाः। निमीलयत चात्रैव रणभूमौ मुहूर्त्तकं।
ततो विनिद्रा विश्रान्ताश्चन्द्रमस्युदिते पुनः। संसाधयिष्यथान्योन्यं स्वर्गाय कुरुपाण्डवाः।
तद्वचः सर्व्वधर्म्मज्ञा धार्म्मिकस्य निशम्य ते। अरोचयन्त सैन्यानि तदा चान्योन्यमब्रुवन्।
चुक्रुशुः कर्ण कर्णेति राजन् दुर्य्योधनेति च। उपारमत पाण्डूनां विरता हि वरूथिनी।
तथा विक्रोशतस्तस्य फाल्गुनस्य ततस्ततः। उपारमत पाण्डूनां सेना तव च भारत।
तामस्य वाचं देवाश्च ऋषयश्च महात्मनः। सर्व्वे सैन्यानि चाक्षुद्रां प्रहृष्टाः प्रत्यपूजयन्।
तत् सम्पूज्य वचोऽक्रूरं सर्व्वसैन्यानि भारत। मुहूर्त्तमस्वपन्राजन् श्रान्तानि भरतर्षभ।
सा तु सम्प्राप्य विश्रामं ध्वजिनी तव भारत। सुखमाप्तवती काममर्ज्जुनं प्रत्यपूजयन्।
त्वयि वेदास्तथाऽस्त्राणि त्वयि बुद्धिपराक्रमौ। धर्म्मस्त्वयि महाबाहो दया भूतेषु चानघ।
यच्चाश्वस्तास्तवेच्छामः शर्म्म पार्थ तदस्तु ते। मनसश्च प्रियानर्थान् वीर क्षिप्रमवाप्नुहि।
इति ते तं नरव्याघ्र प्रशंसन्तो महारथाः। निद्रया समराक्षिप्तास्तूष्णीमासन् विशाम्पते।
अश्वपृष्ठेषु चाप्यन्ये रथनीडेषु चापरे। गजस्कन्धगताश्चान्ये शेरते चापरे क्षितौ।
सायुधाः सगदाश्चैव सखड्गाः सपरश्वधाः। सप्रासकवचाश्चान्ये नराः सुप्ताः पृथक् पृथक्।
गजाः पन्नगभोगाभैर्हस्तैर्भूरेणुभूषितैः। निद्रान्धा वसुधाञ्चक्रुः प्राणनिश्वासशीतलां।
गजाः शुशुभिरे तत्र निःश्वसन्तो महीतले। विकीर्णा गिरयो यद्वन्निश्वसद्भिर्महोरगैः।
समाञ्च विषमाञ्चक्रुः खुराग्रैर्विक्षतां महीं। हयाः काञ्चनयोक्त्राश्च केसरालम्बिभिर्युगैः।
सुषुपुस्तत्र राजेन्द्र युक्ता वाहेषु सर्व्वशः। एवं हयाश्च नागाश्च योधाश्च भरतर्षभ।
युद्धाद्विरम्य सुषुपुः श्रमेण महतान्विताः। तत् तथा निद्रया मग्नमबोधमस्वपद्बलं।
कुशलैरिव विन्यस्तं पटे चित्रमिवाद्भुतं।
ते क्षत्रियाः कुण्डलिनो युवानः परस्परं सायकविक्षताङ्गाः। कुम्भेषु लीनाः सुषुपुर्गजानां कुचेषु लग्ना इव कामिनीनां।

ततः कुमुदनाथेन कामिनीगण्डपाण्डुना। नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलङ्कृता।
दशशताक्षककुब्दरिनिःसृतः किरणकेशरभासुरपिञ्जरः। तिमिरवारणयूथविदारणः समुदियादुदयाचलकेशरी।
हरवृषोदरगात्रसमद्युतिः स्मरशरासनपूर्णसमप्रभः। नववधूस्मितचारुमनोहरः प्रविकसत्कुमुदाकरबान्धवः। ८४१०
ततो मुहूर्त्तात् स भगवान् पुरस्तात् शशलक्षणः। अरुणं दर्शयामास ग्रसन् ज्योतिःप्रभां प्रभुः।
अरुणस्य च तस्यानुजातरूपसमप्रभं। रश्मिजालं महच्चन्द्रो मन्दं मन्दमिवासृजत्।
उत्सारयन्तः प्रभया ततस्ते चन्द्ररश्मयः। प्रत्यगच्छञ्छनैः सर्व्वा दिशः खञ्च क्षितिं तथा।
ततो मुहूर्त्ताद्भुवनं ज्योतिर्भूतमिवाभवत्। अप्रख्यमप्रकाशञ्च जगामाशु तमस्तथा।
प्रतिप्रकाशिते लोके दिवाभूते निशाकरे। विचेरुर्न विचेरुश्च राजन्नक्तञ्चरास्ततः। ८४१५
बोध्यमानन्तु तत्सैन्यं राजंश्चन्द्रस्य रश्मिभिः। बुबुधे शतपत्राणां वनं महदिवाम्भसि।
यथा चन्द्रोदयोद्भूतः क्षुभितः सागरोऽभवत्। तथा चन्द्रोदयोद्भूतः स बभूव बलार्णवः।
ततः प्रववृते युद्धं पुनरेव विशाम्पते। लोके लोकविनाशाय लोकं परमभीप्सतां।
इति महाभारते द्रोणपर्व्वणि द्रोणवधपर्व्वणि सैन्यनिद्रायां पञ्चाशीत्यधिकशतोऽध्यायः॥ १८५ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततो दुर्य्योधनो द्रोणमभिगम्येदमब्रवीत्। अमर्षवशमापन्नो जनयन् हर्षतेजसी।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ न मर्षणीयाः सङ्ग्रामे विश्रमन्तः श्रमान्विताः। सपत्ना ग्लानमनसो लब्धलक्षा विशेषतः। ८४२०
यत्तु मर्षितमस्माभिर्भवतः प्रियकाम्यया। तत एते परिश्रान्ताः पाण्डवा बलवत्तराः।
सर्व्वथा परिहीनाः स्म तेजसा च बलेन च। भवता पाल्यमानास्ते वर्द्धन्ते स्म पुनः पुनः।
दिव्यान्यस्त्राणि सर्व्वाणि ब्रह्मास्त्राणि च यान्यपि। तानि सर्व्वाणि तिष्ठन्ति भवत्येव विशेषतः।
न पाण्डवेया न वयं नान्ये लोके धनुर्धराः। युध्यमानस्य ते तुल्याः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते।
ससुरासुरगन्धर्व्वानिमान् लोकान् द्विजोत्तम। सर्व्वास्त्रविद्भवान् हन्याद्दिव्यैरस्त्रैर्न संशयः। ८४२५
स भवान् मर्षयत्येतांस्त्वत्तो भीतान् विशेषतः। शिष्यत्वं वा पुरस्कृत्य मम वा मन्दभाग्यतां।
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमुद्धर्षितो द्रोणः कोपितश्चात्मजेन ते। समन्युरब्रवीद्राजन् दुर्य्योधनमिदं वचः।
स्थविरः सन् परं शक्त्या घटे दुर्य्योधनाहवे। अतः परं मया कार्य्यं क्षुद्रं विजयगर्द्धिना।
अनस्त्रविदयं सर्व्वो हन्तव्योऽस्त्रविदा जनः। यद्भवान् मन्यते चापि शुभं वा यदि वाऽशुभं।
तद्वै कर्त्तास्मि कौरव्य वचनात्तव नान्यथा। निहत्य सर्व्वपाञ्चालान् युद्धे कृत्वा पराक्रमं। ८४३०
विमोक्ष्ये कवचं राजन् सत्येनायुधमालभे। मन्यसे यच्च कौन्तेयमर्जुनं श्रान्तमाहवे।
तस्य वीर्य्यं महाबाहो शृणु सत्येन कौरव। तं न देवा न गन्धर्व्वा न यक्षा न च राक्षसाः।
उत्सहन्ते रणे सोढुं कुपितं सव्यसाचिनं। खाण्डवे येन भगवान् प्रत्युद्यातः सुरेश्वरः।
सायकैर्व्वारितश्चापि वर्षमाणो महात्मना। यक्षा नागास्तथा दैत्या ये चान्ये बलगर्व्विताः।
निहताः पुरुषेन्द्रेण तच्चापि विदितं तव। गन्धर्व्वा घोषयात्रायां चित्रसेनादयो जिताः। ८४३५
यूयं तैर्ह्रियमाणाश्च मोचिता दृढधन्वना। निवातकवचाश्चापि देवानां शत्रवस्तथा।

सुरैरवध्याः सङ्ग्रामे तेन वीरेण निर्जिताः । दानवानां सहस्राणि हिरण्यपुरवासिनां ।
विजिग्ये पुरुषव्याघ्रः स शक्यो मानुषैः कथं । प्रत्यक्षञ्चैव ते सर्व्वं यथा बलमिदं तव ।
क्षयितुं पाण्डुपुत्त्रेण चेष्टमानं विशाम्पते ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ तं तथा वै प्रशंसन्तमर्ज्जुनं कुपितस्तदा । द्रोणं तव सुतो राजन् पुनरेवेदमब्रवीत् । ८४३०
अहं दुःशासनः कर्णः शकुनिर्मातुलश्च मे । हनिष्यामोऽर्ज्जुनं सङ्ख्ये द्वैधीकृत्याद्य भारतीं ।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भारद्वाजो हसन्निव । अन्ववर्त्तत वेगेन स्वस्ति तेऽस्त्विति चाब्रवीत् ।
को हि गाण्डीवधन्वानं ज्वलन्तमिव तेजसा । अक्षयं क्षययेत् कश्चित् क्षत्त्रियः क्षत्त्रियर्षभं ।
तं न वित्तपतिर्नेन्द्रो न यमो न जलेश्वरः । नासुरोरगरक्षांसि क्षययेयुः सहायुधं ।
मूढास्त्वेवं प्रभाषन्ते यानीमान्यात्थ भारत । युद्धे त्वर्ज्जुनमासाद्य स्वस्तिमान् को व्रजेद्गृहान् । ८४३५
त्वं हि सर्व्वाभिशङ्कित्वान्निष्ठुरः पापनिश्चयः । श्रेयसस्त्वद्धिते युक्तांस्तत्तत्कर्त्तुमिहेच्छसि ।
गच्छ त्वमपि कौन्तेयमात्मार्थे तं प्रबाधितुं । त्वमथाशंससे युद्धं कुलजः क्षत्त्रियो ह्यसि ।
इमान् किं पार्थिवान् सर्व्वान् घातयिष्यस्यनागसः । त्वमस्य मूलं वैरस्य तस्मादासादयार्ज्जुनं ।
एष ते मातुलः प्राज्ञः क्षत्त्रधर्ममनुव्रतः । दुर्द्यूतदेवी गान्धारे प्रयात्वर्ज्जुनमाहवे ।
एषोऽक्षकुशलो जिह्मो द्यूतकृत् कैतवः शठः । देविता निकृतिप्राज्ञो युद्धे जेष्यति पाण्डवान् । ८४४०
त्वया कत्थितमत्यर्थं कर्णेन सह हृष्टवत् । असकृच्छून्यवन्मोहाद्धृतराष्ट्रस्य शृण्वतः ।
अहञ्च तात कर्णश्च भ्राता दुःशासनश्च मे । पाण्डुपुत्त्रान् हनिष्यामः सहिताः समरे त्रयः ।
इति ते जल्पमानस्य श्रुतं संसदि संसदि । अनुतिष्ठ प्रतिज्ञातं सत्यवाक् भव तैः सह ।
एष ते पाण्डवः शत्रुरविशङ्कोऽग्रतः स्थितः । क्षत्त्रधर्ममवेक्षस्व श्लाघ्यस्तव वधो जयात् ।
दत्तं भुक्तमधीतञ्च प्राप्तमैश्वर्य्यमीप्सितं । कृतकृत्योऽनृणश्चासि मा भैर्युध्यस्व पाण्डवं । ८४४५
इत्युक्त्वा समरे द्रोणो न्यवर्त्तत यतः परे । द्वैधीकृत्य ततः सेनां युद्धं समभवत्तदा ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि द्रोणवधपर्व्वणि षडशीत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १८६ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ त्रिभागमात्रशेषायां रात्र्यां युद्धमवर्त्तत । कुरूणां पाण्डवानाञ्च संहृष्टानां विशाम्पते ।
अथ चन्द्रप्रभां मुष्णन्नादित्यस्य पुरःसरः । अरुणोऽभ्युदयाञ्चक्रे ताम्रीकुर्व्वन्निवाम्बरं ।
प्राच्यां दिशि सहस्रांशोररुणेनारुणीकृतं । तापनीयं यथा चक्रं भ्राजते रविमण्डलं ।
ततो रथाश्वांश्च मनुष्ययानान्युत्सृज्य सर्व्वे कुरुपाण्डुयोधाः । दिवाकरस्याभिमुखा जपन्तः सन्ध्यागताः प्राञ्जलयो बभूवुः । ८४५०
ततो द्वैधीकृते सैन्ये द्रोणः सोमकपाण्डवान् । अभ्यद्रवत् स पाञ्चालान् दुर्य्योधनपुरोगमः ।
द्वैधीकृतान् कुरून् दृष्ट्वा माधवोऽर्ज्जुनमब्रवीत् । सपत्नान् सव्यतः कृत्वा अपसव्यमिमं कुरु ।
स माधवमनुज्ञाप्य कुरुष्वेति धनञ्जयः । द्रोणकर्णौ महेष्वासौ सव्यतः पर्य्यवर्त्तत ।
अभिप्रायन्तु कृष्णस्य ज्ञात्वा परपुरञ्जयः । आजिशीर्षगतं पार्थं भीमसेनोऽभ्युवाच ह ।

॥ भीमसेन उवाच ॥ अर्ज्जुनार्जुन बीभत्सो शृणुष्वैतद्वचो मम । यदर्थं क्षत्रिया सूते तस्य कालोऽयमागतः । ८४६६
अस्मिंश्चेदागते काले श्रेयो न प्रतिपत्स्यसे । असम्भावितरूपः सन्नानृशंस्यं करिष्यसि ।
सत्यश्रीधर्म्मयशसां वीर्य्येणानृण्यमाप्नुहि । भिन्ध्यनीकं युधां श्रेष्ठ अपसव्यमिमान् कुरु ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ सव्यसाची च भीमेन चोदितः केशवेन च । कर्णद्रोणावतिक्रम्य समन्तात् पर्य्यवारयत् ।
तमाजिशीर्षमायान्तं दहन्तं क्षत्रियर्षभान् । पराक्रान्तं पराक्रम्य ततः क्षत्रियपुङ्गवाः ।
नाशक्नुवन् वारयितुं वर्द्धमानमिवानलं । अथ दुर्य्योधनः कर्णः शकुनिश्चापि सौबलः । ८४७०
अभ्यवर्षञ्छरव्रातैः कुन्तीपुत्रं धनञ्जयं । तेषामस्त्राणि सर्व्वेषामुत्तमास्त्रविदाम्वरः ।
कदर्थीकृत्य राजेन्द्र शरवर्षैरवाकिरत् । अस्त्रैरस्त्राणि सन्धार्य्य लघुहस्तो जितेन्द्रियः ।
सर्व्वानविध्यन्निशितैर्दशभिर्दशभिः शरैः । उद्धूता रजसो वृष्टिः शरवृष्टिस्तथैव च ।
तमश्च घोरशब्दश्च तदा समभवन्महान् । न द्यौर्न भूमिर्न दिशः प्राज्ञायन्त तथागते ।
सैन्येन रजसा मूढं सर्व्वमन्धमिवाभवत् । नैव ते न वयं राजन् प्राज्ञासिष्म परस्परं । ८४७५
उद्देशेन हि तेन स्म समयुध्यन्त पार्थिवाः । विरथा रथिनो राजन् समासाद्य परस्परं ।
केशेषु समसज्जन्त कवचेषु भुजेषु च । हताश्वा हतसूताश्च निश्चेष्टा रथिनस्तथा ।
जीवन्त इव तत्र स्म व्यदृश्यन्त भयार्द्दिताः । हतान् गजान् समाश्लिष्य पर्व्वतानिव वाजिनः ।
गतसत्त्वा व्यदृश्यन्त तथैव सह सादिभिः । ततस्त्वभ्यवसृत्यैव संग्रामादुत्तरां दिशं ।
अतिष्ठदाहवे द्रोणो विधूम इव पावकः । तमाजिशीर्षादेकान्तमपक्रान्तं निशम्य तु । ८४८०
समकम्पन्त सैन्यानि पाण्डवानां विशाम्पते । भ्राजमानं श्रिया युक्तं ज्वलन्तमिव तेजसा ।
दृष्ट्वा द्रोणं परे चेषुश्चेलुर्मम्लुश्च भारत । आह्वयन्तं परानीकं प्रभिन्नमिव वारणं ।
नैनमाशंसिरे जेतुं दानवा वासवं यथा । केचिदासन्निरुत्साहाः केचित् क्रुद्धा मनस्विनः ।
विस्मिताश्चाभवन् केचित् केचिदासन्नमर्षिताः । हस्तैर्हस्ताग्रमपरे प्रत्यपिंषन्नराधिपाः ।
अपरे दशनैरोष्ठानदशन् क्रोधमूर्च्छिताः । व्याक्षिपन्नायुधान्यन्ये ममृदुश्चापरे भुजान् । ८४८५
अन्ये चाभ्यपतन् द्रोणं जितात्मानो महौजसः । पाञ्चालास्तु विशेषेण द्रोणसायकपीडिताः ।
समसज्जन्त राजानं समरे भृशवेदनाः । ततो विराटद्रुपदौ द्रोणम्प्रति ययौ रणे ।
तथा चरन्तं संग्रामे भृशं परमदुर्ज्जयं । द्रुपदस्य ततः पौत्रास्त्रय एव विशाम्पते ।
चेदयश्च महेष्वासा द्रोणमेवाभ्ययुर्युधि । तेषां द्रुपदपौत्राणां त्रयाणां निशितैः शरैः ।
त्रिभिर्द्रोणोऽहरत् प्राणांस्ते हता न्यपतन् भुवि । ततो द्रोणोऽजयद्युद्धे चेदिकैकेयसृञ्जयान् । ८४९०
मत्स्यांश्चैवाजयत्सर्व्वान् भारद्वाजो महारथः । ततस्तु द्रुपदः क्रोधात् शरवर्षं समासृजत् ।
द्रोणं प्रति महाराज विराटश्चैव संयुगे । तं निहत्येषुवर्षन्तु द्रोणः क्षत्रियमर्द्दनः ।
तौ शरैश्छादयामास विराटद्रुपदावुभौ । द्रोणेन छाद्यमानौ तौ क्रुद्धौ संग्राममूर्द्धनि ।
द्रोणं शरैर्व्विव्यधतुः परमं क्रोधमास्थितौ । ततो द्रोणो महाराज क्रोधामर्षसमन्वितः ।

भल्लाभ्यां भ्रशतीक्ष्णाभ्यां चिच्छेद धनुषी तयोः । ततो विराटः कुपितः समरे तोमरान् दश । ८४९५
दश चिक्षेप च शरान् द्रोणस्य वधकाङ्क्षया । शक्तिञ्च द्रुपदो घोरामायसीं स्वर्णभूषिताम् ।
चिक्षेप भुजगेन्द्राभां क्रुद्धो द्रोणरथम्प्रति । ततो भल्लैः सुनिशितैश्छित्वा तांस्तोमरान्दश ।
शक्तिं कनकवैदूर्य्यां द्रोणश्चिच्छेद सायकैः । ततो द्रोणः सुपीताभ्यां भल्लाभ्यामरिमर्द्दनः ।
द्रुपदञ्च विराटञ्च प्रैषीद्वैवस्वतक्षयं । हते विराटे द्रुपदे केकयेषु तथैव च ।
तथैव चेदिमत्स्येषु पाञ्चालेषु तथैव च । हतेषु त्रिषु वीरेषु द्रुपदस्य च नप्तृषु । ८५००
द्रोणस्य कर्म्म तद्दृष्ट्वा कोपदुःखसमन्वितः । शशाप रथिनां मध्ये धृष्टद्युम्नो महामनाः ।
इष्टापूर्त्तात्तथा चात्राद्ब्राह्मण्याच्च स नश्यतु । द्रोणो यस्याद्य मुच्येत यं वा द्रोणः पराभवेत् ।
इति तेषां प्रतिश्रुत्य मध्ये सर्व्वधनुष्मतां । आयाद्द्रोणं सहानीकः पाञ्चाल्यः परवीरहा ।
पाञ्चालास्त्वेकतो द्रोणमभ्यघ्नन् पाण्डवोऽन्यतः । दुर्य्योधनश्च कर्णश्च शकुनिश्चापि सौबलः ।
सोदर्य्याश्च यथा मुख्यास्तेऽरक्षन् द्रोणमाहवे । रक्ष्यमाणं तथा द्रोणं समरे तैर्म्महात्मभिः । ८५०५
यतमानास्तु पाञ्चाला न शेकुः प्रतिवीक्षितुं । तत्राक्रुध्यद्भीमसेनो धृष्टद्युम्नस्य मारिष ।
स एनं वाग्भिरुग्राभिस्ततक्ष पुरुषर्षभ ।
॥ भीमसेन उवाच ॥ द्रुपदस्य कुले जातः सर्व्वास्त्रेष्वस्त्रवित्तम । कः क्षत्त्रियो मन्यमानः प्रेक्षेतारिमवस्थितं ।
पितृपुत्त्रवधम्प्राप्य पुमान् कः परिपालयेत् । विशेषतस्तु शपथं शपित्वा राजसंसदि ।
एष वैश्वानर इव समिद्धः स्वेन तेजसा । शरचापेन्धनो द्रोणः क्षत्त्रं दहति तेजसा । ८५१०
पुरा करोति निःशेषां पाण्डवानामनीकिनीं । स्थिताः पश्यत मे कर्म्म द्रोणमेव व्रजाम्यहं ।
इत्युक्त्वा प्राविशत् क्रुद्धो द्रोणानीकं वृकोदरः । शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैर्द्रावयंस्तव वाहिनीं ।
धृष्टद्युम्नोऽपि पाञ्चाल्यः प्रविश्य महतीञ्चमूं । आससाद रणे द्रोणं तदासीत्तुमुलं महत् ।
नैव नस्तादृशं युद्धं दृष्टपूर्व्वं न च श्रुतं । यथा सूर्य्योदये राजन् समुत्पिञ्जोऽभवन्महान् ।
संसक्तान्येव चादृश्यन् रथवृन्दानि मारिष । हतानि च विशीर्णानि शरीराणि शरीरिणां । ८५१५
केचिदन्यत्र गच्छन्तः पथि चान्यैरुपद्रुताः । विमुखाः पृष्ठतश्चान्ये ताड्यन्ते पार्श्वतः परे ।
तथा संसक्तयुद्धन्तदभवद्भृशदारुणं । अथ सन्ध्यागतः सूर्य्यः क्षणेन समपद्यत ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि द्रोणवधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे सप्ताशीत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १८७ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ ते तथैव महाराज दंशिता रणमूर्द्धनि । सन्ध्यागतं सहस्रांशुमादित्यमुपतस्थिरे ।
उदिते तु सहस्रांशौ तप्तकाञ्चनसंप्रभे । प्रकाशितेषु लोकेषु पुनर्युद्धमवर्त्तत ।
द्वन्द्वानि यानि तत्रासन् संसक्तानि पुरोदयात् । तान्येवाभ्युदिते सूर्य्ये समसज्जन्त भारत । ८५२०
रथैर्हया हयैर्नागाः पादाताश्चापि कुञ्जरैः । हया हयैः समाजग्मुः पादाताश्च पदातिभिः ।
रथा रथैरिभैर्नागा हयैश्च भरतर्षभ । संयुक्ताश्च वियुक्ताश्च योधाः सन्न्यपतन्रणे ।
ते रात्रौ कृतकर्म्माणः श्रान्ताः सूर्य्यस्य तेजसा । क्षुत्पिपासापरीताङ्गा विसंज्ञा बहवोऽभवन् ।

शङ्खभेरीमृदङ्गानां कुञ्जराणाञ्च गर्जतां । विस्फारितविकृष्टानां कार्म्मुकाणाञ्च कूजतां ।
शब्दः समभवद्राजन् दिवस्पृक् भरतर्षभ । द्रवताञ्च पदातीनां शस्त्राणां पततामपि । ८५२५
हयानां ह्रेषताञ्चैव रथानां विनिवर्त्ततां । क्रोशतां गर्जताञ्चैव तदासीत्तुमुलं महत् ।
विवृद्धस्तुमुलः शब्दो द्यामगच्छन्महांस्तदा । नानायुधनिकृत्तानां चेष्टतामातुरः स्वनः ।
भूमावश्रूयत महांस्तदासीत् कृपणं महत् । पततां पतितानाञ्च पत्त्यश्वरथहस्तिनां ।
तेषु सर्व्वेष्वनीकेषु व्यतिषक्तेष्वनेकशः । स्वे स्वान् जघ्नुः परे स्वांश्च स्वान् परे च परान् परे ।
वीरबाहुविसृष्टाश्च योधेषु च गतेषु च । राशयः प्रत्यदृश्यन्त वाससां नेजनेष्विव । ८५३०
उद्यतप्रतिविद्धानां खड्गानां वीरबाहुभिः । स एव शब्दस्तद्रूपो वाससां निज्यतामिव ।
अर्द्धासिभिस्तथा खड्गैस्तोमरैः सपरश्वधैः । निकृष्टयुद्धं संसक्तं महदासीत् सुदारुणं ।
गजाश्वकायप्रभवां नरदेहप्रवाहिनीं । शस्त्रमत्स्यसुसंपूर्णां मांसशोणितकर्द्दमां ।
आर्त्तनादस्वनवतीं पताकावस्त्रफेनिलां । नदीं प्रावर्त्तयन् वीराः परलोकप्रवाहिनीं ।
सर्व्वशस्त्रार्द्दिताः क्लान्ता रात्रिमूढाल्पचेतसः । विष्टभ्य सर्व्वगात्राणि व्यतिष्ठन् गजवाजिनः । ८५३५
संशुष्कवदना वीराः शिरोभिश्चारुकुण्डलैः । युद्धोपकरणैश्चैव तत्र तत्र चकाशिरे ।
क्रव्यात्सङ्घैः समाकीर्णा मृतैरर्द्धमृतैरपि । नासीद्रथपथस्तत्र सर्व्वमायोधनम्प्रति ।
मज्जत्सु चक्रेषु रथान् सत्त्वमास्थाय वाजिनः । कथञ्चिदवहन् श्रान्ता वेपमानाः शरार्द्दिताः ।
कुलसत्त्वबलोपेता वाजिनो वारणोपमाः । विह्वलं तत् समुद्भ्रान्तं सभयं भारतातुरं ।
बलमासीत्तदा सर्व्वमृते द्रोणार्ज्जुनावुभौ । तावेवास्तां निलयनं तावार्त्तायनमेव च । ८५४०
तावेवान्ये समासाद्य जग्मुर्वैवस्वतक्षयं । आविग्नमभवत् सर्व्वं कौरवाणां महद्बलं ।
पाञ्चालानाञ्च संसक्तं न प्राज्ञायत किञ्चन । अन्तकाक्रीडसदृशे भीरूणां भयवर्द्धने ।
पृथिव्यां राजवंश्यानामास्थिते महति क्षये । न तत्र कर्णं न द्रोणं नार्ज्जुनं न युधिष्ठिरं ।
न भीमसेनं न यमौ न पाञ्चाल्यं न सात्यकिं । न च दुःशासनं द्रौणिं न दुर्य्योधनसौबलौ ।
न कृपं मद्रराजं वा कृतवर्म्माणमेव च । न चान्यांश्चैव चात्मानं न क्षितिं न दिशस्तथा । ८५४५
पश्याम राजन् संसक्तान् सैन्येन रजसा वृतान् । संवृत्ते तुमुले घोरे रजोमेघे समुत्थिते ।
द्वितीयामिव सम्प्राप्ताममन्यन्त निशां तदा । न ज्ञायन्ते कौरवेया न पाञ्चाला न पाण्डवाः ।
न दिशो न वियद्द्यौर्व्वी न समं विषमं तथा । हस्तसंस्पर्शसम्पन्नान् परान् वाप्यथ वा स्वकान् ।
न्यपातयंस्तदा युद्धे नराः स्म विजयैषिणः । उद्धूतत्वाच्च रजसः प्रसेकाच्छोणितस्य च ।
प्रशशाम रजो भौमं शीघ्रत्वादनिलस्य च । तत्र नागा हया योधा रथिनोऽथ पदातयः । ८५५०
पारिजातवनानीव व्यरोचन्रुधिरोक्षिताः । ततो दुर्य्योधनः कर्णो द्रोणो दुःशासनस्तथा ।
पाण्डवैः समसज्जन्तश्चतुर्भिश्चतुरो रथाः । दुर्य्योधनः सह भ्रात्रा यमाभ्यां समसज्जत ।
वृकोदरेण राधेयो भारद्वाजेन चार्ज्जुनः । तद्घोरं महदाश्चर्य्यं सर्व्वे प्रैक्षन्त सर्व्वतः ।

रथमार्गैर्व्विचित्रैश्च विचित्ररथसङ्कुलं। रथर्षभाणां मुख्यानां सन्निपातममानुषं।
अपश्यन्रथिनो युद्धं विचित्रञ्चित्रयोधिनां। यतमानाः पराक्रान्ताः परस्परजिगीषवः। ८५५५
जीमूता इव घर्म्मान्ते शरवर्षैरवाकिरन्। ते रथान् सूर्य्यसङ्काशानास्थिताः पुरुषर्षभाः।
अशोभन्त महामेघाः शारदाः समुपस्थिताः। योधास्ते तु महाराज क्रोधामर्षसमन्विताः।
स्पर्द्धिनः परमेष्वासाः कृतयत्ना धनुर्द्धराः। अभ्यगच्छंस्तथाऽन्योन्यं मत्ता गजवृषा इव।
न नूनं देहभेदोऽस्ति काले तस्मिन् समागमे। यत्र सर्व्वेण युगपच्छीर्य्यन्त महारथाः।
बाहुभिश्चरणैश्छिन्नैः शिरोभिश्चारुकुण्डलैः। कार्म्मुकैर्विशिखैः प्रासैः खड्गैः परशुपट्टिशैः। ८५६०
नालीकैः चुरनाराचैर्नखरैः शक्तितोमरैः। अन्यैश्च विविधाकारैर्धौतैः प्रहरणोत्तमैः।
चित्रैश्च विविधाकारैः शरीरावरणैरपि। विचित्रैश्च रथैर्भग्नैर्हतैश्च गजवाजिभिः।
शून्यैश्च नगराकारैर्हतयोधैर्ध्वजैरथैः। अमनुष्यैर्हयैस्त्रस्तैः कृष्यमाणैस्ततस्ततः।
वातायमानैरसकृद्धतवीरैरलङ्कृतैः। व्यजनैः कङ्कटैश्चैव ध्वजैश्च विनिपातितैः।
छत्रैराभरणैर्व्वस्त्रैर्माल्यैश्च सुसुगन्धिभिः। हारैः किरीटैर्मुकुटैरुष्णीषैः किङ्किणीगणैः। ८५६५
उरस्थैर्मणिभिर्निष्कैश्चूडामणिभिरेव च। आसीदायोधनं तत्र नभस्तारागणैरिव।
ततो दुर्य्योधनस्यासीन्नकुलेन समागमः। अमर्षितेन क्रुद्धस्य क्रुद्धेनामर्षितस्य च।
अपसव्यञ्चकाराथ माद्रीपुत्त्रस्तवात्मजं। किरञ्छरशतैर्हृष्टस्तत्र नादो महानभूत्।
अपसव्यं कृतः सङ्ख्ये भ्रातृव्येनात्यमर्षिणा। सोऽमर्षितस्तमप्याजौ प्रतिचक्रेऽपसव्यतः।
पुत्त्रस्तव महाराज राजा दुर्य्योधनोऽद्भुतं। ततः प्रतिचिकीर्षन्तमपसव्यन्तु ते सुतं। ८५७०
न्यवारयत तेजस्वी नकुलश्चित्रमार्गवित्। स सर्व्वतो निवार्य्यैनं शरजालेन पीडयन्।
विमुखं नकुलश्चक्रे तत्सैन्याः समपूजयन्। तिष्ठ तिष्ठेति नकुलो बभाषे तनयं तव।
संस्मृत्य बहुदुःखानि तव दुर्म्मन्त्रितेन च।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि द्रोणवधपर्व्वणि नकुलयुद्धे अष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १८८ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ ततो दुःशासनः क्रुद्धः सहदेवमुपाद्रवत्। रथवेगेन तीव्रेण कम्पयन्निव मेदिनीं।
तस्यापतत एवाशु भल्लेनामित्रकर्षणः। माद्रीसुतः शिरो यन्तुः सशिरस्त्राणमाच्छिनत्। ८५७५
नैनं दुःशासनः सूतं नापि कश्चन सैनिकः। कृत्तोत्तमाङ्गमाशुत्वात् सहदेवेन बुद्धवान्।
रथस्यासंगृहीतत्वात् प्रयान्त्यश्वा यथासुखं। ततो दुःशासनः सूतं बुद्धवान् गतचेतसं।
स हयान् संनिगृह्याजौ स्वयं हयविशारदः। युयुधे रथिनां श्रेष्ठो लघु चित्रञ्च सुष्ठु च।
तदस्यापूजयन् कर्म्म स्वे परे चैव संयुगे। हतसूतरथेनाजौ व्यचरद्यदभीतवत्।
सहदेवस्तु तानश्वांस्तीक्ष्णैर्ब्बाणैरवाकिरत्। पीड्यमानाः शरैश्चाशु प्राद्रवंस्ते ततस्ततः। ८५८०
स रश्मिषु विषक्तत्वादुत्ससर्ज्ज शरासनं। धनुषा कर्म्म कुर्व्वंस्तु रश्मीन् स पुनरुत्सृजन्।
छिद्रेषु तेषु तं बाणैर्माद्रीपुत्त्रोऽभ्यवाकिरत्। परीप्संस्त्वत्सुतं कर्णस्तदन्तरमापतत्।

वृकोदरस्ततः कर्णं त्रिभिर्भल्लैः समाहितः । आकर्णपूर्णैरभ्यघ्नन् बाह्वोरुरसि चार्पयत् ।
न्यवर्त्तत ततः कर्णः सङ्घट्टित इवोरगः । भीममावारयामास विकिरन्निशिताञ्छरान् ।
ततोऽभूत्तुमुलं युद्धं भीमराधेययोस्तदा । तौ वृषाविव नर्द्दन्तौ विवृत्तनयनावुभौ । ८८५
वेगेन महताऽन्योन्यं संरब्धावभिनेदतुः । अतिसंश्लिष्टयोस्तत्र तयोराहवशौण्डयोः ।
विच्छिन्नशरपातत्वात् गदायुद्धमवर्त्तत । गदया भीमसेनस्तु कर्णस्य रथकूवरं ।
बिभेदाशु ततो राजंस्तदद्भुतमिवाभवत् । ततो भीमस्य राधेयो गदामादाय वीर्य्यवान् ।
अवासृजद्रथे तान्तु बिभेद गदया गदां । ततो भीमः पुनर्गुर्व्वीं चिक्षेपाधिरथेर्गदां ।
तां शरैर्बहुभिः कर्णः सुपुङ्खैः सुप्रवेजितैः । प्रत्यविध्यत् पुनश्चान्यैः सा भीमं पुनराव्रजत् । ८९०
व्यालीव मन्त्राभिहता कर्णबाणैरभिद्रुता । तस्याः प्रतिनिपातेन भीमस्य विपुलो ध्वजः ।
पपात सारथिश्चास्य मुमोह गदया हतः । स कर्णे सायकानष्टौ व्यसृजत् क्रोधमूर्च्छितः ।
तैस्तस्य निशितैस्तीक्ष्णैर्भीमसेनो महाबलः । चिच्छेद परवीरघ्नः प्रहसन्निव भारत ।
ध्वजं शरासनञ्चैव शरावापञ्च भारत । कर्णोऽप्यन्यद्धनुर्गृह्य हेमपृष्ठं दुरासदं ।
ततः पुनस्तु राधेयो हयानस्य रथेषुभिः । ऋक्षवर्णान् जघानाशु तथोभौ पार्ष्णिसारथी । ८९५
स विपन्नरथो भीमो नकुलस्याप्लुतो रथं । हरिर्यथा गिरेः शृङ्गं समाक्रामदरिन्दमः ।
तथा द्रोणार्ज्जुनौ चित्रमयुध्येतां महारथौ । आचार्य्यशिष्यौ राजेन्द्र कृतप्रहरणौ युधि ।
लघुसन्धानयोगाभ्यां रथयोश्चरणेन च । मोहयन्तौ मनुष्याणां चक्षूंषि च मनांसि च ।
उपारमन्त ते ऽन्योन्यं योधाश्चकम्पिरे तथा । अदृष्टपूर्व्वं पश्यन्तस्तद्युद्धं गुरुशिष्ययोः ।
विचित्रं पृतनामध्ये रथमार्गप्रदर्शिनोः । अन्योन्यमपसव्यन्तु कर्त्तुं वीरौ तदैषतुः । ९००
पराक्रमं तयोर्योधा ददृशुस्तं सुविस्मिताः । तयोः समभवद्युद्धं द्रोणपाण्डवयोर्महत् ।
आमिषार्थे महाराज गगने श्येनयोरिव । यद्यच्चकार द्रोणस्तु कुन्तीपुत्त्रजिगीषया ।
तस्य तस्य विघातार्थं तत्तत् स कुरुते ऽर्ज्जुनः । यदा द्रोणो न शक्नोति पाण्डवस्य विशेषितुं ।
ततः प्रादुश्चकारास्त्रमस्त्रमार्गविशारदः । ऐन्द्रं पाशुपतं त्वाष्ट्रं वायव्यमथ वारुणं ।
मुक्तं मुक्तं द्रोणचापात्तज्जघान धनञ्जयः । अस्त्राण्यस्त्रैर्यदा तस्य विधिवद्धन्ति पाण्डवः । ९०५
ततो ऽस्त्रैः परमैर्द्दिव्यैर्द्रोणः पार्थमवाकिरत् । यद्यदस्त्रं स पार्थाय प्रयुङ्क्ते विजिगीषया ।
तस्य तस्य विघाताय तत्तद्धि कुरुतेऽर्ज्जुनः । स बध्यमानेष्वस्त्रेषु दिव्येष्वपि यथाविधि ।
अर्ज्जुनेनार्ज्जुनं द्रोणो मनसैवाभ्यपूजयत् । मेने चात्मानमधिकं पृथिव्यामधि भारत ।
तेन शिष्येण सर्व्वेभ्यः शस्त्रविद्भ्यः परन्तपः । वार्य्यमाणस्तु पार्थेन तथा मध्ये महात्मनां ।
यतमानोऽर्ज्जुनं प्रीत्या प्रत्यवारयदुत्स्मयन् । ततोऽन्तरीक्षे देवाश्च गन्धर्व्वाश्च सहस्रशः ।
ऋषयः सिद्धसङ्घाश्च व्यदृश्यन्त समन्ततः । तदप्सरोभिराकीर्णं यक्षराक्षससङ्कुलं । ९१०
श्रीमदाकाशमभवद्भूयो मेघाकुलं यथा । तत्र स्मान्तर्हिता वाचो विचरन्ति पुनः पुनः ।

द्रोणसंस्तवसंयुक्ताः पार्थस्य च महात्मनः। विसृज्यमानेष्वस्त्रेषु ज्वालयत्सु ततस्ततः।
अब्रुवंस्तत्र सिद्धाश्च ऋषयश्च समागताः। नैवेदं मानुषं युद्धं नासुरं न च राक्षसं।
न दैवं न च गान्धर्व्वं ब्राह्मं ध्रुवमिदं परं। विचित्रमिदमाश्चर्य्यं न नो दृष्टं न च श्रुतं। ८६१५
अतिपाण्डवमाचार्य्यो द्रोणश्चाऽप्यतिपाण्डवं। नानयोरन्तरं द्रष्टुं शक्यमन्येन केनचित्।
यदि रुद्रो द्विधाकृत्य युध्येतात्मानमात्मना। तत्र शक्योपमा कर्त्तुमन्यत्र न तु वर्त्तते।
ज्ञानमेकस्थमाचार्य्ये ज्ञानं योगश्च पाण्डवे। शौर्य्यमेकस्थमाचार्य्ये बलं शौर्य्यञ्च पाण्डवे।
नेमौ शक्यौ महेष्वासौ रणे क्षपयितुं परैः। इच्छमानौ पुनरिमौ हन्येतां सामरं जगत्।
इत्यब्रुवन्महाराज दृष्ट्वा तौ पुरुषर्षभौ। अन्तर्हितानि भूतानि प्रकाशानि च सर्व्वशः। ८६२०
ततो द्रोणो ब्राह्ममस्त्रं प्रादुश्चक्रे महामतिः। सन्तापयन्रणे पार्थं भूतान्यन्तर्हितानि च।
ततश्चचाल पृथिवी सपर्व्वतवनद्रुमा। ववौ च विषमो वायुः सागराश्चापि चुक्षुभुः।
ततस्त्रासो महानासीत् कुरुपाण्डवसैन्ययोः। सर्व्वेषाञ्चैव भूतानामुद्यतेऽस्त्रे महात्मना।
ततः पार्थोऽप्यसम्भ्रान्तस्तदस्त्रं प्रतिजघ्निवान्। ब्रह्मास्त्रेणैव राजेन्द्र ततः सर्व्वमशीशमत्।
यदा न गम्यते पारं तयोरन्यतरस्य वा। तदा सङ्कुलयुद्धेन तद्युद्धं व्याकुलीकृतं। ८६२५
नाज्ञायत ततः किञ्चित् पुनरेव विशाम्पते। प्रवृत्ते तुमुले युद्धे द्रोणपाण्डवयोर्म्मृधे।
शरजालैः समाकीर्णे मेघजालैरिवाम्बरे। न स्म सम्पतते कश्चिदन्तरीक्षचरस्तदा।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि द्रोणबधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे एकोननवत्यधिकशतोऽध्यायः॥ १८९ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ तस्मिंस्तदा वर्त्तमाने नराश्वगजसङ्क्षये। दुःशासनो महाराज धृष्टद्युम्नमयोधयत्।
स तु रुक्मरथासक्तो दुःशासनशरार्द्दितः। अमर्षात्तव पुत्रस्य शरैर्व्वाहानवाकिरत्।
क्षणेन स रथस्तस्य सध्वजः सहसारथिः। नादृश्यत महाराज पार्षतस्य शरैश्चितः। ८६३०
दुःशासनस्तु राजेन्द्र पाञ्चाल्यस्य महात्मनः। नाशकत् प्रमुखे स्थातुं शरजालप्रपीडितः।
स तु दुःशासनं वाणैर्व्विमुखीकृत्य पार्षतः। किरञ्छरसहस्राणि द्रोणमेवाभ्ययाद्रणे।
प्रत्यपद्यत हार्द्दिक्यः कृतवर्म्मा त्वनन्तरं। सोदर्य्याणां त्रयश्चैव तच्चैनं पर्य्यवारयन्।
तं यमौ पृष्ठतोऽन्वितौ रक्षन्तौ पुरुषर्षभौ। द्रोणायाभिमुखं यान्तं दीप्यमानमिवानलं।
सम्प्रहारमकुर्व्वंस्ते सर्व्वे च सुमहारथाः। अमर्षिताः सत्त्ववन्तः कृत्वा मरणमग्रतः। ८६३५
शुद्धात्मानः शुद्धवृत्ता राजन् स्वर्गपुरस्कृताः। आर्य्यं युद्धमकुर्व्वंस्ते परस्परजिगीषवः।
शुक्लाभिजनकर्म्माणो मतिमन्तो जनाधिपाः। धर्म्मयुद्धमयुध्यन्त पश्यन्तो गतिमुत्तमां।
न तत्रासीदधर्म्मिष्ठमशस्त्रं युद्धमेव च। नात्र कर्णी न नालीको न लिप्तो न च वस्तिकः।
न सूचीकपिशो नैव न गवास्थिगजास्थिकः। इषुरासीन्न संश्लिष्टो न पूतिर्न च जिह्मगः।
ऋजून्येव हि शुद्धानि सर्व्वे शस्त्राण्यधारयन्। सुयुद्धेन परान् लोकानीप्सन्तः कीर्त्तिमेव च। ८६४०
यदासीत्तुमुलं युद्धं सर्व्वदोषविवर्ज्जितं। चतुर्णां तव योधानां तैस्त्रिभिः पाण्डवैः सह।

धृष्टद्युम्नस्तु तान् दृष्ट्वा तव राजन्नरर्षभान्। यमाभ्यां वारितान् वीरान् शीघ्रास्त्रो द्रोणमभ्ययात्।
निवारितास्तु ते वीरास्तयोः पुरुषसिंहयोः। समसज्जन्त चत्वारो वाताः पर्व्वतयोरिव।
द्वाभ्यां द्वाभ्यां यमौ सार्द्धं रथाभ्यां रथपुङ्गवौ। समासक्तौ ततो द्रोणं धृष्टद्युम्नोऽभ्यवर्षत।
दृष्ट्वा द्रोणाय पाञ्चाल्यं व्रजन्तं युद्धदुर्म्मदं। यमाभ्यां तांश्च संसक्तांस्तदन्तरमुपाद्रवत्। ८६४५
दुर्य्योधनो महाराज किरञ्छोणितभोजनान्। तं सात्यकिः शीघ्रतरं पुनरेवाभ्यवर्त्तत।
तौ परस्परमासाद्य समीपे कुरुमाधवौ। हन्यमानौ नृशार्द्दूलावभितः समसज्जतां।
बाल्ये वृत्तानि सर्व्वाणि प्रीयमाणौ विचिन्त्य तौ। तावन्योन्यं प्रेक्षमाणौ हसमानौ पुनः पुनः।
अथ दुर्य्योधनो राजा सात्यकिं प्रत्यभाषत। प्रियं सखायं सततं गर्हयन् वृत्तमात्मनः।
धिक् क्रोधं धिक् सखे लोभं धिक् मोहं धिगमर्षितं। धिगस्तु चात्त्रमाचारं धिगस्तु बलमौरसं। ८६५०
यत्र मामभिसन्धत्से त्वाञ्चाहं शिनिपुङ्गव। त्वं हि प्राणैः प्रियतरो ममाहञ्च तदा तव।
स्मरामि तानि सर्व्वाणि बाल्ये वृत्तानि यानि नौ। तानि सर्व्वाणि जीर्णानि साम्प्रतं नौ रणाजिरे।
किमद्य क्रोधलोभाभ्यां युद्धमेवाद्य सात्वत। तं तथावादिनं राजन् सात्वतः प्रत्यभाषत।
प्रहसन् विशिखांस्तीक्ष्णानुद्यम्य परमास्त्रवित्। नेयं सभा राजपुत्त्र नवाचार्य्यनिवेशनं।
यत्र क्रीडितमस्माभिस्तदा राजन् समागतैः।
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ क्व सा क्रीडा गताऽस्माकं बाल्ये वै शिनिपुङ्गव। क्व च युद्धमिदम्भूयः कालो हि दुरतिक्रमः। ८६५५
किन्नु नो विद्यते कृत्यं धनेन धनलिप्सया। यत्र युध्यामहे सर्व्वे धनलोभात् समागताः।
॥ सञ्जय उवाच ॥ तं तथावादिनं तत्र राजानं सात्वतोऽब्रवीत्। एवं वृत्तं सदा चात्त्रं युध्यन्तीह गुरूनपि।
यद्यहं ते प्रियो राजन् जहि मां मा चिरं कृथाः। त्वत्कृते सुकृतान् लोकान् गच्छेयं भरतर्षभ।
या ते शक्तिर्ब्बलञ्चैव तत् क्षिप्रं मयि दर्शय। नेच्छामि तदहं द्रष्टुं मित्राणां व्यसनं महत्।
इत्येवं व्यक्तमाभाष्य प्रतिभाष्य च सात्यकिः। अन्वयात्तूर्णमव्यग्रो निरपेक्षं विशाम्पते। ८६६०
तमायान्तमभिप्रेक्ष्य प्रत्यगृह्णात्तवात्मजः। शरैश्चावाकिरद्राजन् शैनेयं तनयस्तव।
ततः प्रववृते युद्धं कुरुमाधवसिंहयोः। अन्योन्यं क्रुद्धयोर्घोरं यथा द्विरदसिंहयोः।
ततः पूर्णायतोत्सृष्टैः सात्वतं युद्धदुर्म्मदं। दुर्य्योधनः प्रत्यविध्यत् सात्वतं निशितैः शरैः।
तं सात्यकिः प्रत्यविध्यत् त्वरं निशितैः शरैः। पञ्चाशता पुनश्चाजौ विंशत्या दशभिश्च ह।
सात्यकिन्तु रणे राजन् प्रहसंस्तनयस्तव। आकर्णसृष्टैर्निशितैर्व्विव्याध त्रिंशता शरैः। ८६६५
ततोऽस्य सशरञ्चापं क्षुरप्रेण द्विधाऽकरोत्। सोऽन्यत् कार्म्मुकमादाय लघुहस्तस्ततो दृढं।
सात्यकिर्व्यसृजच्चापि शरश्रेणीं सुतस्य ते। तामापतन्तीं सहसा शरश्रेणीं जिघांसया।
चिच्छेद बहुशो राजन् तत उत्क्रुशुर्जनाः। सात्यकिञ्च त्रिसप्तत्या पीडयामास वेगितः।
स्वर्णपुङ्खैः शिलाधौतैराकर्णपूर्णनिःसृतैः। तस्य सन्दधतश्चेषून् संहितेषुञ्च कार्म्मुकं।
अच्छिनत् सात्यकिस्तूर्णं शरैश्चैवाभ्यवीवृषत्। स गाढविद्धो व्यथितः प्रत्यपायाद्रथान्तरं। ८६७०

दुर्य्योधनो महाराज दाशार्हशरपीडितः । समाश्वस्य तु पुत्त्रस्ते सात्यकिं पुनरभ्ययात् ।
विसृजन्निषुजालानि युयुधाने रथम्प्रति । तथैव सात्यकिर्व्वाणान् दुर्य्योधनरथम्प्रति ।
सततं व्यसृजद्राजंस्तत्सङ्कुलमवर्त्तत । तत्रेषुभिः क्षिप्यमाणैः पतद्भिश्च समन्ततः ।
अग्नेरिव महाकक्षे शब्दः समभवन्महान् । तयोः शरसहस्रैश्च संछन्नं वसुधातलं ।
अगम्यरूपञ्च शरैराकाशं समपद्यत । तत्राप्यधिकमालक्ष्य माधवं रथसत्तमं । ८६७५
क्षिप्रमभ्यपतत् कर्णः परीप्संस्तनयं तव । न तु तं मर्षयामास भीमसेनो महाबलः ।
अभ्ययात्त्वरितः कर्णं व्यसृजत् सायकान् बहून् । तस्य कर्णः शितान् वाणान् प्रतिहन्य हसन्निव ।
धनुः शरांश्च चिच्छेद सूतञ्चाभ्यहनच्छरैः । भीमसेनस्तु संक्रुद्धो गदामादाय पाण्डवः ।
धनुर्ध्वजञ्च सूतञ्च सम्ममर्द्दाहवे रिपोः । रथचक्रञ्च कर्णस्य बभञ्ज स महाबलः ।
भग्ने चक्रे रथे तिष्ठन्नाकम्पच्छैलराडिव । एकचक्रं रथं तस्य तमूहुः सुचिरं हयाः । ८६८०
एकचक्रमिवार्कस्य रथं सप्त हया यथा । अमृष्यमाणः कर्णस्तु भीमसेनमयुध्यत ।
विविधैरिषुजालैश्च नानाशस्त्रैश्च संयुगे । भीमसेनस्तु संक्रुद्धः सूतपुत्त्रमयोधयत् ।
सङ्कुले वर्त्तमाने तु राजा धर्म्मसुतोऽब्रवीत् । पाञ्चालानां रथव्याघ्रान्मत्स्यांश्चैव नरर्षभान् ।
ये नः प्राणाः शिरो ये च ये नो योधा महाबलाः । त एते धार्त्तराष्ट्रेषु विषक्ताः पुरुषर्षभाः ।
किं तिष्ठत यथा मूढाः सर्व्वे विगतचेतसः । तत्र गच्छत यत्रैते युध्यन्ते मामका रथाः । ८६८५
क्षत्त्रधर्म्मं पुरस्कृत्य सर्व्व एव गतज्वराः । जयन्तो बध्यमाना वा गतिमिष्टां गमिष्यथ ।
जित्वा च बहुभिर्यज्ञैर्यजध्वं भूरिदक्षिणैः । हता वा देवसाद्भूत्वा लोकान् प्राप्स्यथ पुष्कलान् ।
ते राज्ञा चोदिता वीरा योत्स्यमाना महारथाः । क्षात्त्रधर्म्मं पुरस्कृत्य त्वरिता द्रोणमभ्ययुः ।
पाञ्चालास्त्वेकतो द्रोणमभ्यघ्नन् बहुभिः शरैः । भीमसेनपुरोगाश्चाऽप्येकतः पर्य्यवारयन् ।
आसंस्तु पाण्डुपुत्त्राणां त्रयो जिह्मा महारथाः । यमौ च भीमसेनश्च प्राक्रोशन्त धनञ्जयं । ८६९०
अभिद्रवार्ज्जुन क्षिप्रं कुरून् द्रोणादपानुद । तत एनं हनिष्यन्ति पाञ्चाला हतरक्षिणं ।
कौरवेयांस्ततः पार्थः सहसा समुपाद्रवत् । पाञ्चालानेव तु द्रोणो धृष्टद्युम्नपुरोगमान् ।
ममर्द्दुस्तरसा वीराः पञ्चमेऽहनि भारत ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि द्रोणवधपर्व्वणि सङ्कुलयुद्धे नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९० ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ पाञ्चालानां ततो द्रोणस्त्वकरोत् कदनं महत् । यथा क्रुद्धो रणे शक्रो दानवानां क्षयं पुरा ।
द्रोणास्त्रेण महाराज बध्यमानाः परे युधि । नात्रसन्त रणे द्रोणात् सत्त्ववन्तो महारथाः । ८६९५
युध्यमाना महाराज पाञ्चालाः सृञ्जयास्तथा । द्रोणमेवाभ्ययुर्युद्धे योधयन्तो महारथाः ।
तेषान्तु छाद्यमानानां पाञ्चालानां समन्ततः । अभवद्भैरवो नादो बध्यतां शरशक्तिभिः ।
बध्यमानेषु संग्रामे पाञ्चालेषु महात्मना । उदीर्य्यमाणे द्रोणास्त्रे पाण्डवान् भयमाविशत् ।
दृष्ट्वाऽश्वनरयोधानां विपुलञ्च क्षयं युधि । पाण्डवेया महाराज नाशशंसुर्जयं तदा ।

कच्चित् द्रोणो न नः सर्व्वान् क्षपयेत् परमास्त्रवित्। समिद्धः शिशिरापाये दहन् कक्षमिवानलः। ८७००
न चैनं संयुगे कश्चित् समर्थः प्रतिवीक्षितुं। न चैनमर्ज्जुनो जातु प्रतियुध्येत धर्म्मवित्।
त्रस्तान् कुन्तीसुतान् दृष्ट्वा द्रोणसायकपीडितान्। मतिमान् श्रेयसे युक्तः केशवोऽर्ज्जुनमब्रवीत्।
नैष युद्धेन सङ्ग्रामे जेतुं शक्यः कथञ्चन। सधनुर्धन्विनां श्रेष्ठो देवैरपि सवासवैः।
न्यस्तशस्त्रस्तु सङ्ग्रामे शक्यो हन्तुं भवेन्नृभिः। आस्थीयतां जये योगो धर्म्ममुत्सृज्य पाण्डवाः।
यथा नः संयुगे सर्व्वान्न हन्याद्रुक्मवाहनः। अश्वत्थाम्नि हते नैष युध्येदिति मतिर्मम। ८७०५
तं हतं संयुगे कश्चिदस्मै शंसतु मानवः। एतन्नारोचयद्राजन् कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः।
अन्ये त्वरोचयन् सर्व्वे कृच्छ्रेण तु युधिष्ठिरः। ततो भीमो महाबाहुरनीके स्वे महागजं।
जघान गदया राजन्नश्वत्थामानमित्युत। परप्रमथनं घोरं मालवस्येन्द्रवर्म्मणः।
भीमसेनस्तु सव्रीड उपेत्य द्रोणमाहवे। अश्वत्थामा हत इति शब्दमुच्चैश्चकार सः।
अश्वत्थामेति हि गजः ख्यातो नाम्ना हतोऽभवत्। कृत्वा मनसि तं भीमो मिथ्या व्याहृतवांस्तदा। ८७१०
भीमसेनवचः श्रुत्वा द्रोणस्तत्परमाप्रियं। मनसा सन्नगात्रोऽभूत् यथा सैकतमम्भसि।
शङ्कमानः स तन्मिथ्या वीर्य्यज्ञः स्वसुतस्य वै। हतः स इति च श्रुत्वा नैव धैर्य्यादकम्पत।
स लब्ध्वा चेतनां द्रोणः क्षणेनैव समाश्वसत्। अनुचिन्त्यात्मनः पुत्त्रमविषह्यमरातिभिः।
स पार्षतमभिद्रुत्य जिघांसुर्म्मृत्युमात्मनः। अवाकिरत् सहस्रेण तीक्ष्णानां कङ्कपत्रिणां।
तं वै विंशतिसाहस्राः पाञ्चालानां रथर्षभाः। तथा चरन्तं सङ्ग्रामे सर्व्वतो व्यकिरन् शरैः। ८७१५
तैः शरैराचितं द्रोणं नापश्याम महारथं। भास्करं जलदैरुद्धं वर्षास्विव विशाम्पते।
विधूय तान्बाणगणान्पाञ्चालानां महारथः। प्रादुश्चक्रे ततो द्रोणो ब्राह्ममस्त्रं परन्तपः।
बधाय तेषां शूराणां पाञ्चालानाममर्षितः। ततो व्यरोचत द्रोणो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन्।
तथैव स पुनः क्रुद्धो भारद्वाजः प्रतापवान्। ततो व्यरोचत द्रोणो विनिघ्नन्सर्व्वसोमकान्।
शिरांस्यपातयच्चापि पाञ्चालानां महामृधे। तथैव परिघाकारान् बाहून् कनकभूषणान्। ८७२०
ते बध्यमानाः समरे भारद्वाजेन पार्थिवाः। मेदिन्यामन्वकीर्य्यन्त वातनुन्ना इव द्रुमाः।
कुञ्जराणाञ्च पततां हयानाञ्चैव भारत। अगम्यरूपा पृथिवी मांसशोणितकर्दमा।
हत्वा विंशतिसाहस्रान् पाञ्चालानां रथव्रजान्। अतिष्ठदाहवे द्रोणो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन्।
तथैव स पुनः क्रुद्धो भारद्वाजः प्रतापवान्। वसुदानस्य भल्लेन शिरः कायादपाहरत्।
पुनः पञ्चशतान् मत्स्यान् षट्सहस्रांश्च सृञ्जयान्। हस्तिनामयुतं हत्वा जघानाश्वायुतं पुनः। ८७२५
क्षत्त्रियाणामभावाय दृष्ट्वा द्रोणमवस्थितं। ऋषयोऽभ्यागमंस्तूर्णं हव्यवाहपुरोगमाः।
विश्वामित्रो जमदग्निर्भारद्वाजोऽपि गौतमः। वशिष्ठः कश्यपोऽत्रिश्च ब्रह्मलोकं निनीषवः।
सिकताः पृश्नयो गर्गा बालिखिल्या मरीचिपाः। भृगवोऽङ्गिरसश्चैव सूक्ष्माश्चान्ये महर्षयः।
त एनमब्रुवन्सर्व्वे द्रोणमाहवशोभिनं। अधर्म्मतः कृतं युद्धं समयो निधनस्य ते।

न्यस्यायुधं रणे द्रोण समीक्ष्यास्मानिह स्थितान् । नातः क्रूरतरं कर्म्म पुनः कर्त्तुं त्वमर्हसि । ८७१०
वेदवेदाङ्गविदुषः सत्यधर्म्मपरस्य ते । ब्राह्मणस्य विशेषेण तवैतन्नोपपद्यते ।
न्यस्यायुधममोघस्त्वं तिष्ठ वर्त्मनि शाश्वते । परिपूर्णश्च कालस्ते वस्तुं लोके ऽद्य मानुषे ।
ब्रह्मास्त्रेण त्वया दग्धा अनस्त्रज्ञा नरा भुवि । यदेतदीदृशं विप्र कृतं कर्म्म न साधु तत् ।
न्यस्यायुधं रणे चिप्रं द्रोण मा त्वं चिरं कृथाः । मा पापिष्ठतरं कर्म्म करिष्यसि पुनर्द्विज ।
इति तेषां वचः श्रुत्वा भीमसेनवचश्च तत् । धृष्टद्युम्नञ्च सम्प्रेक्ष्य रणे स विमनाभवत् । ८७१५
सन्दह्यमानो व्यथितः कुन्तीपुत्त्रं युधिष्ठिरं । अहतं वा हतं वेति पप्रच्छ सुतमात्मनः ।
स्थिरा बुद्धिर्हि द्रोणस्य न पार्थो वक्ष्यते ऽनृतं । त्रयाणामपि लोकानामैश्वर्य्यार्थे कथञ्चन ।
तस्मात्तं परिपप्रच्छ नान्यं कञ्चिद्द्विजर्षभः । तस्मिंस्तस्य हि सत्याशा बाल्यात्प्रभृति पाण्डवे ।
ततो निष्पाण्डवामुर्व्वीं करिष्यन्तं युधाम्पतिं । द्रोणं ज्ञात्वा धर्म्मराजं गोविन्दो व्यथितो ऽब्रवीत् ।
यद्यर्द्धदिवसं द्रोणो युध्यते मन्युमास्थितः । सत्यं ब्रवीमि ते सेना विनाशं समुपैष्यति । ८७२०
स भवांस्त्रातु नो द्रोणात् सत्याज्ज्यायो ऽनृतं वचः । अनृतं जीवितस्यार्थे वदन्न स्पृश्यते ऽनृतैः ।
कामिनीषु विवाहेषु गवां भक्तौ तथैव च । ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च अनृते नास्ति पातकं ।
तयोः संवदतोरेवं भीमसेनो ऽब्रवीदिदं । श्रुत्वैवं ते महाराज बधोपायं महात्मनः ।
गाहमानस्य ते सेनां मालवस्येन्द्रवर्म्मणः । अश्वत्थामेति विक्रान्तो गजः शक्रगजोपमः ।
निहतो युधि विक्रम्य ततो ऽहं द्रोणमब्रुवं । अश्वत्थामा हतो ब्रह्मन्निवर्त्तस्वाहवादिति । ८७२५
नूनं नाश्रद्दधद्वाक्यमेष मे पुरुषर्षभ । स त्वं गोविन्दवाक्यानि मानयस्व जयैषिणः ।
द्रोणाय निहतं शंस राजन् शारद्वतीसुतं । त्वयोक्तो नैष युध्येत जातु राजन् द्विजर्षभः ।
सत्यवान् हि त्रिलोके ऽस्मिन् भवान् ख्यातो जनाधिप । तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कृष्णवाक्यप्रचोदितः ।
भावित्वाच्च महाराज वक्तुं समुपचक्रमे । तमतथ्यभये मग्नो जये सक्तो युधिष्ठिरः ।
अव्यक्तमब्रवीद्वाक्यं हतः कुञ्जर इत्युत । तस्य पूर्व्वं रथः पृथ्व्यां चतुरङ्गुलमुत्तमः । ८७३०
बभूवैवन्तु तेनोक्ते तस्य वाहाः स्पृशन्महीं । युधिष्ठिरात्तु तद्वाक्यं श्रुत्वा द्रोणो महारथः ।
पुत्त्रव्यसनसन्तप्तो निराशो जीविते ऽभवत् । आगस्कृतमिवात्मानं पाण्डवानां महात्मनां ।
ऋषिवाक्येन मन्वानः श्रुत्वा विनिहतं सुतं । विचेताः परमोद्विग्नो धृष्टद्युम्नमवेक्ष्य च ।
योद्धुं नाशक्नुवद्राजन् यथा पूर्व्वमरिन्दम ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि द्रोणबधपर्व्वणि युधिष्ठिरासत्यकथने एकनवत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ १९१ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ तं दृष्ट्वा परमोद्विग्नं शोकोपहतचेतसं । पाञ्चालराजस्य सुतो धृष्टद्युम्नः समाद्रवत् । ८७३५
य इष्ट्वा मनुजेन्द्रेण द्रुपदेन महामखे । लब्धो द्रोणविनाशाय समिद्धाद्धव्यवाहनात् ।
स धनुर्जैत्रमादाय घोरं जलदनिस्वनं । दृढज्यमजरं दिव्यं शरांश्चाशीविषोपमान् ।
सन्दधे कार्म्मुके तस्मिंश्शरमाशीविषोपमं । द्रोणं जिघांसुः पाञ्चाल्यो महाज्वालमिवानलं ।

तस्य रूपं शरस्यासीद्धनुर्ज्यामण्डलान्तरे। द्योततो भास्करस्येव घनान्ते परिवेषिणः।
पार्षतेन परामृष्टं ज्वलन्तमिव तद्धनुः। अन्तकालमनुप्राप्तं मेनिरे वीक्ष्य सैनिकाः। ८७६०
तमिषुं सन्धितं तेन भारद्वाजः प्रतापवान्। दृष्ट्वाऽमन्यत देहस्य कालपर्य्यायमागतं।
ततः सयत्नमातिष्ठदाचार्य्यस्तस्य वारणे। न चास्यास्त्राणि राजेन्द्र प्रादुरासन्महात्मनः।
तस्य त्वहानि चत्वारि क्षपा चैकाऽस्यतो गता। तस्य चाह्नस्त्रिभागेन क्षयं जग्मुः पतत्त्रिणः।
स शरक्षयमासाद्य पुत्रशोकेन चार्द्दितः। विविधानाञ्च दिव्यानामस्त्राणामप्रसादतः।
उत्स्रष्टुकामः शस्त्राणि विप्रवाक्यप्रचोदितः। तेजसा पूर्य्यमाणस्तु युयुधे न यथा पुरा। ८७६५
अथान्यत् स समादाय दिव्यमाङ्गिरसं धनुः। शरांश्च ब्रह्मदण्डाभान् धृष्टद्युम्नमयोधयत्।
ततस्तं शरवर्षेण महता समवाकिरत्। व्यशातयच्च संक्रुद्धो धृष्टद्युम्नममर्षणं।
शरांश्च शतधा चास्य द्रोणश्चिच्छेद सायकैः। ध्वजं धनुश्च निशितैः सारथिञ्चाप्यपातयत्।
धृष्टद्युम्नः प्रहस्यान्यत् पुनरादाय कार्म्मुकं। शितेन चैनं बाणेन प्रत्यविध्यत् स्तनान्तरे।
सोऽतिविद्धो महेष्वासः सम्भ्रान्त इव संयुगे। भल्लेन शितधारेण चिच्छेदास्य पुनर्धनुः। ८७७०
यच्चास्य बाणं विकृतं धनूंषि च विशाम्पते। सर्व्वंश्चिच्छेद दुर्द्धर्षो गदां खड्गञ्च वर्ज्जयम्।
धृष्टद्युम्नं ततोऽविध्यन्नवभिर्न्निशितैः शरैः। जीवितान्तकरैः क्रुद्धः क्रुद्धरूपं परन्तप।
धृष्टद्युम्नो रथस्याश्वान् स्वरथाश्वैर्महारथः। व्यामिश्रयदमेयात्मा ब्राह्ममस्त्रमुदीरयन्।
तैर्म्मिश्रा बह्वशोभन्त जवना वातरंहसः। पारावतसवर्णाश्च शोणाश्च भरतर्षभ।
यथा सविद्युतो मेघा नदन्तो जलदागमे। तथा रेजुर्म्महाराज विमिश्रा रणमूर्द्धनि। ८७७५
ईषाबन्धं चक्रबन्धं रथबन्धं तथैव च। प्राणाशयदमेयात्मा धृष्टद्युम्नस्य स द्विजः।
स च्छिन्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः। उत्तमामापदं प्राप्य गदां वीरः परामृशत्।
तामस्य विशिखैस्तीक्ष्णैः क्षिप्यमाणां महारथः। निजघान शरैर्द्रोणः क्रुद्धः सत्यपराक्रमः।
तां दृष्ट्वा स नरव्याघ्रो द्रोणेन निहतां शरैः। विमलं खड्गमादत्त शतचन्द्रञ्च भानुमत्।
असंशयं तथा भूते पाञ्चाल्यः साध्वमन्यत। वधमाचार्य्यमुख्यस्य प्राप्तकालं महात्मनः। ८७८०
ततः स्वरथनीडस्थः स्वरथस्य रथेषया। अगच्छदसिमुद्यम्य शतचन्द्रञ्च भानुमत।
चिकीर्षुर्दुष्करं कर्म्म धृष्टद्युम्नो महारथः। इयेष वक्षो भेत्तुञ्च भारद्वाजस्य संयुगे।
सोऽतिष्ठद्युगमध्ये वै युगसन्नहनेषु च। शोणानां जघनार्द्धेषु तत्सैन्याः समपूजयन्।
तिष्ठतो युगपालीषु शोणानप्यधितिष्ठतः। नापश्यदन्तरं द्रोणस्तदद्भुतमिवाभवत्।
क्षिप्रं श्येनस्य चरतो यथैवामिषगृद्धिनः। तद्वदासीदभीसारो द्रोणपार्षतयोरणे। ८७८५
तस्याश्वाञ्छ्रथशक्त्याऽसौ तदा क्रुद्धः पराक्रमी। सर्व्वानेकैकशो द्रोणो नीलवर्णानजीघनत्।
ते हता न्यपतन् भूमौ धृष्टद्युम्नस्य वाजिनः। शोणाश्वाः पर्य्यमुच्यन्त रथबन्धाद्विशाम्पते।
तान् हयान्निहतान् दृष्ट्वा द्विजाग्र्येण स पार्षतः। नामृष्यत युधां श्रेष्ठो याज्ञसेनिर्म्महारथः।

विरथः स गृहीत्वा तु खड्गं खड्गभृतांवरः । द्रोणमभ्यपतद्राजन् वैनतेय इवोरगं ।
तस्य रूपं बभौ राजन् भारद्वाजं जिघांसतः । यथा रूपं पुरा विष्णोर्हिरण्यकशिपोर्व्वधे ।
सो ऽचरद्विविधान् मार्गान् प्रवरानेकविंशतिं । दर्शयामास कौरव्य पार्षतो विचरन्रणे ।
भ्रान्तमुद्भ्रान्तमाविद्धमाप्लुतं प्रसृतं सृतं । परिवृत्तं निवृत्तञ्च खड्गं चर्म्म च धारयन् ।
सम्पातं समुदीर्णञ्च दर्शयामास पार्षतः । भारतं कौशिकञ्चैव सात्त्वतञ्चैव शिक्षया ।
दर्शयन्नचरद्युद्धे द्रोणस्यान्तचिकीर्षया । चरतस्तस्य तान्मार्गान् विचित्रान् खड्गचर्म्मिणः ।
व्यस्मयन्त रणे योधा देवताश्च समागताः । ततः शरसहस्रेण शतचन्द्रमपातयत् ।
खड्गञ्चर्म्म च सम्बाधे धृष्टद्युम्नस्य स द्विजः । ते तु वैतस्तिका नाम शरा ह्यासन्नयोधिनः ।
निकृष्टयुद्धे द्रोणस्य नान्येषां सन्ति ते शराः । ऋते शारद्वतात् पार्थाद्द्रौणेर्व्वैकर्त्तनात्तथा ।
प्रद्युम्नयुयुधानाभ्यामभिमन्योश्च ते शराः । अथेषुं स समाधत्त दृढं परमवेगिनं ।
अन्तेवासिनमाचार्य्यो जिघांसुः पुत्त्रसम्मितं । तं शरैर्द्दशभिस्तीक्ष्णैश्चिच्छेद शिनिपुङ्गवः ।
पश्यतस्तव पुत्त्रस्य कर्णस्य च महात्मनः । ग्रस्तमाचार्य्यमुख्येन धृष्टद्युम्नममोचयत् ।
चरन्तं रथमार्गेषु सात्यकिं सत्यविक्रमं । द्रोणकर्णान्तरगतं कृपस्यापि च भारत ।
अपश्येतां महात्मानौ विष्वक्सेनधनञ्जयौ । अपूजयेतां वार्ष्णेयं ब्रुवाणं साधु साध्विति ।
दिव्यान्यस्त्राणि सर्व्वेषां युधि निघ्नन्तमच्युतं । अभिपत्य ततः सेना विष्वक्सेनधनञ्जयौ ।
धनञ्जयस्ततः कृष्णमब्रवीत् पश्य केशव । आचार्य्यरथमुख्यानां मध्ये क्रीडन्मधूद्वह ।
आनन्दयति मां भूयः सात्यकिः सत्यविक्रमः । माद्रीपुत्त्रञ्च भीमञ्च राजानञ्च युधिष्ठिरं ।
यः शिक्षयानुद्धतः सन् रणे चरति सात्यकिः । महारथानुपक्रीडन् वृष्णीनां कीर्त्तिवर्द्धनं ।
तमेते प्रतिनन्दन्ति सिद्धाः सैन्याश्च विस्मिताः । अजेयं समरे दृष्ट्वा साधु साध्विति सात्त्वतं ।
योधाश्चोभयतः सर्व्वे कर्म्मभिः समपूजयन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि द्रोणवधपर्व्वणि द्रोणधृष्टद्युम्नयुद्धे द्विनवत्यधिकशतोऽध्यायः ॥ १९२ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ सात्त्वतस्य तु तत् कर्म्म दृष्ट्वा दुर्य्योधनादयः । शैनेयं सर्व्वतः क्रुद्धा वारयामासुरञ्जसा ।
कृपः कर्णो ऽथ समरे तव पुत्त्राश्च मारिष । शैनेयं त्वरयाभ्येत्य विनिघ्नन् निशितैः शरैः ।
युधिष्ठिरस्ततो राजा माद्रीपुत्त्रौ च पाण्डवौ । भीमसेनश्च बलवान् सात्त्वतं पर्य्यवारयन् ।
कर्णश्च शरवर्षेण गौतमश्च महारथः । दुर्य्योधनादयश्चैव शैनेयं पर्य्यवारयन् ।
तां वृष्टिं सहसा राजन्नुत्थितां घोररूपिणीं । वारयामास शैनेयो योधयंस्तान्महारथान् ।
तेषामस्त्राणि दिव्यानि सन्धितानि महात्मनां । वारयामास विधिवद्दिव्यैरस्त्रैर्महामृधे ।
क्रूरमायोधनं जज्ञे तस्मिन्राजसमागमे । रुद्रस्येव हि क्रुद्धस्य निघ्नतस्तान् पशून् यथा ।
हस्तानामुत्तमाङ्गानां कार्म्मुकाणाञ्च भारत । छत्त्राणाञ्चापविद्धानां चामराणाञ्च संयुगे ।
राशयः स्म व्यदृश्यन्त तत्र तत्र रणाजिरे । भग्नचक्रै रथैश्चापि पतितैश्च महाभुजैः ।

मदिभिश्च हतैः शूरैः सङ्कीर्णा वसुधाऽभवत्। बाणपातनिकृत्तास्तु योधास्ते कुरुसत्तम।
चेष्टन्तो विविधाश्चेष्टा व्यदृश्यन्त महाहवे। वर्त्तमाने तथा युद्धे घोरे देवासुरोपमे।
अब्रवीत् क्षत्रियांस्तत्र धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। अभिद्रवत संयत्ताः कुम्भयोनिं महारथाः। ८८१०
एष हि पार्षतो वीरो भारद्वाजेन सङ्गतः। घटते च यथाशक्ति भारद्वाजस्य नाशने।
यादृशानि हि रूपाणि दृश्यन्ते स्म महारणे। अद्य द्रोणञ्च संक्रुद्धः पातयिष्यति पार्षतः।
ते यूयं सहिता भूत्वा युध्यध्वं कुम्भसम्भवं। युधिष्ठिरसमाज्ञप्ताः सृञ्जयानां महारथाः।
अभ्यद्रवन्त संयत्ता भारद्वाजं जिघांसवः। तान् समापततः सर्व्वान् भारद्वाजो महारथः।
अभ्यवर्त्तत वेगेन मर्त्तव्यमिति निश्चितः। प्रयाते सत्यसन्धे तु समकम्पत मेदिनी। ८८१५
ववुर्व्वातास्ततो घोरास्त्रासयाना वरूथिनीं। पपात महती चोल्का आदित्यान्निश्चरन्निव।
दीपयन्तीव पातेन शंसतीव महद्भयं। जज्वलुश्चैव शस्त्राणि भारद्वाजस्य मारिष।
रथाः स्वनन्ति चात्यर्थं हयाश्चाश्रूण्यपातयन्। हतौजा इव चाप्यासीद्भारद्वाजो महारथः।
प्रास्फुरन्नयनञ्चास्य वामबाहुस्तथैव च। विमनस्कोऽभवद्युद्धे दृष्ट्वा पार्षतमग्रतः।
ऋषीणां ब्रह्मवादीनां स्वर्गस्य गमनं प्रति। सुयुद्धेन ततः प्राणानुत्स्रष्टुमुपचक्रमे। ८८२०
ततश्चतुर्द्दिशं सैन्यैर्द्रुपदस्याभिसंवृतः। निर्द्दहन् क्षत्रियव्रातान् द्रोणः पर्य्यचरद्रणे।
हत्वा विंशतिसाहस्रान् क्षत्रियानरिमर्द्दनः। दशायुतानि तीक्ष्णाग्रैरवधीद्विशिखैः शितैः।
सोऽतिष्ठदाहवे यत्तो विधूम इव पावकः। क्षत्रियाणामभावाय ब्राह्ममस्त्रं समास्थितः।
पाञ्चाल्यं विरथं भीमो हतसर्व्वायुधं वशी। अविषण्णं महात्मानं त्वरमाणः समभ्ययात्।
ततः स्वरथमारोप्य पाञ्चाल्यमरिमर्द्दनः। अब्रवीदभिसम्प्रेक्ष्य द्रोणमस्यन्तमन्तिकात्। ८८२५
न त्वदन्य इहाचार्य्यं योद्धुमुत्सहते पुमान्। त्वरस्व प्राग्वधादस्य त्वयि भारः समाहितः।
स तथोक्तो महाबाहुः सर्व्वभारसहं नवं। अभिपत्याददे क्षिप्रमायुधप्रवरं दृढं।
संरब्धश्च शरानस्यन् द्रोणं दुर्व्वारणं रणे। विवारयिषुराचार्य्यं शरवर्षैरवाकिरत्।
तौ निवारयतां श्रेष्ठौ संरब्धौ रणशोभिनौ। उदीरयेतां ब्राह्माणि दिव्यान्यस्त्राण्यनेकशः।
स महास्त्रैर्म्महाराज द्रोणमाच्छादयद्रणे। निहत्य सर्व्वाण्यस्त्राणि भारद्वाजस्य पार्षतः। ८८३०
स वशातीन् शिबींश्चैव वाह्लिकान् कौरवानपि। रक्षिष्यमाणान् सङ्ग्रामे द्रोणं व्यधमदच्युतः।
धृष्टद्युम्नस्ततो राजन् गभस्तिभिरिवांशुमान्। बभौ प्रच्छादयन्नाशाः शरजालैः समन्ततः।
तस्य द्रोणो धनुश्छित्त्वा विद्ध्वा चैनं शिलीमुखैः। मर्म्माण्यभ्यहनद्भूयः स व्यथां परमामगात्।
ततो भीमो दृढक्रोधो द्रोणस्याश्लिष्य तं रथं। शनकैरिव राजेन्द्र द्रोणं वचनमब्रवीत्।
यदि नाम न युध्येरन् शिक्षिता ब्रह्मबन्धवः। स्वकर्म्मभिरसन्तुष्टा न स्म क्षत्रं क्षयं व्रजेत्। ८८३५
अहिंसा सर्व्वभूतेषु धर्म्मस्य विस्तरं विदुः। तस्य च ब्राह्मणो मूलं भवान् हि ब्रह्मवित्तमः।
श्वपाकवत् म्लेच्छगणान् हत्वा चान्यान् पृथग्विधान्। अज्ञानान्मूढवद्ब्रह्मन् पुत्रदारधनेप्सया।

एकस्यार्थे बहून् हत्वा पुत्त्रस्याधर्म्मविद्यथा । स्वकर्म्मस्थान् विकर्म्मस्थो न व्यपत्रपसे कथं ।
यस्यार्थे शस्त्रमादाय यमपेक्ष्य च जीवसि । स चाद्य पतितः शेते पृष्ठेनावेदितस्तव ।
धर्म्मराजेन यद्वाक्यं नाभिशङ्कितुमर्हसि । एवमुक्तस्ततो द्रोणो भीमेनोत्सृज्य तद्धनुः ।
सर्व्वाण्यस्त्राणि धर्म्मात्मा हातुकामोऽभ्यभाषत । कर्ण कर्ण महेष्वास कृप दुर्य्योधनेति च ।
सङ्ग्रामे क्रियतां यत्नो ब्रवीम्येष पुनः पुनः । पाण्डवेभ्यः शिवं वोऽस्तु शस्त्रमभ्युत्सृजाम्यहं ।
इति तत्र महाराज प्राक्रोशद्द्रौणिमेव च । स उत्सृज्य रणे शस्त्रं रथोपस्थो निविश्य च ।
अभयं सर्व्वभूतानां प्रददौ योगयुक्तवान् । तस्य तच्छिद्रमाज्ञाय धृष्टद्युम्नः समुत्थितः ।
सशरं तद्धनुर्घोरं संन्यस्याथ रथे ततः । खड्गी रथादवप्लुत्य सहसा द्रोणमभ्ययात् ।
हाहाकृतानि भूतानि मानुषाणीतराणि च । द्रोणं तथा गतं दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नवशङ्गतं ।
हाहाकारं भृशञ्चक्रुरहो धिगिति चाब्रुवन् । द्रोणो ऽपि शस्त्राण्युत्सृज्य परमं साम्यमास्थितः ।
तथोक्त्वा योगमास्थाय ज्योतिर्भूतो महातपाः । पुराणं पुरुषं विष्णुं जगाम मनसा परं ।
मुखं किञ्चित् समुन्नाम्य विष्टभ्य उरमग्रतः । निमीलिताक्षः सत्त्वस्थो निक्षिप्य हृदि धारणां ।
ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म ज्योतिर्भूतो महातपाः । स्मरित्वा देवदेवेशमक्षरं परमं प्रभुं ।
दिवमाक्रामदाचार्य्यः साक्षात् सद्भिर्दुराक्रमं । द्वौ सूर्य्याविति नो बुद्धिरासीत्तस्मिंस्तथा गते ।
एकाग्रमिव चासीद्धि ज्योतिर्भिः पूरितं नभः । समपद्यत चार्काभे भारद्वाजदिवाकरे ।
निमेषमात्रेण च तज्ज्योतिरन्तरधीयत । आसीत् किल किलाशब्दः प्रहृष्टानां दिवौकसां ।
ब्रह्मलोकं गते द्रोणे धृष्टद्युम्ने च मोहिते । वयमेव तदाद्राक्ष्म पञ्च मानुषयोनयः ।
योगयुक्तं महात्मानं गच्छन्तं परमाङ्गतिं । अहं धनञ्जयः पार्थो भारद्वाजस्य चात्मजः ।
वासुदेवश्च वार्ष्णेयो धर्म्मराजो ऽथ पाण्डवः । अन्ये सर्व्वे च नापश्यन् भारद्वाजस्य धीमतः ।
महिमानं महाराज योगयुक्तस्य गच्छतः । ब्रह्मलोकस्य तद्दिव्यं देवगुह्यं हि तत्परं ।
गतिमैकान्तिकीं प्राप्तमजानन्तो नृयोनयः । नापश्यन् गच्छमानं हि तं सार्द्धमृषिपुङ्गवैः ।
आचार्य्यं योगमास्थाय ब्रह्मलोकमरिन्दम । वितुन्नाङ्गं शरव्रातैर्न्यस्तायुधमसृक्क्षरं ।
धिक्कृतः पार्षतस्तन्तु सर्व्वभूतैः परामृशत् । तस्य मूर्द्धानमालोक्य गतसत्त्वस्य देहतः ।
किञ्चिदब्रुवतः कायाद्विचकर्त्तासिना शिरः । हर्षेण महता युक्तो भारद्वाजे निपातिते ।
सिंहनादरवञ्चक्रे भ्रामयन् खड्गमाहवे । आकर्णपलितः श्यामो वयसाऽशीतिपञ्चकः ।
त्वत्कृते व्यचरत् सङ्ख्ये स तु षोडशवर्षवत् । उक्तवांश्च महाबाहुः कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः ।
जीवन्तमानयाचार्य्यं मा वधीर्द्रुपदात्मज । न हन्तव्यो न हन्तव्य इति ते सैनिकाश्च ह ।
उत्क्रोशन्नर्ज्जुनश्चैव सानुक्रोशस्तमाद्रवत् । क्रोशमाने ऽर्ज्जुने चैव पार्थिवेषु च सर्व्वशः ।
धृष्टद्युम्नोऽवधीद्द्रोणं रथतल्पे नरर्षभ । शोणितेन परिक्लिन्नो रथाद्भूमिमपातयत् ।
लोहिताङ्ग इवादित्यो दुर्द्दर्षः समपद्यत । एवं तं निहतं सङ्ख्ये ददृशे सैनिको जनः ।

धृष्टद्युम्नस्ततो राजन् भारद्वाजशिरो महत् । तावकानां महेष्वासः प्रमुखे तत्समाक्षिपत् ।
ते तु दृष्ट्वा शिरो राजन् भारद्वाजस्य तावकाः । पलायनकृतोत्साहा दुद्रुवुः सर्व्वतो दिशः ।
द्रोणस्तु दिवमास्थाय नक्षत्रपथमाविशत् । अहमेव तदाद्राक्षं द्रोणस्य निधनं नृप । ८८८०
ऋषेः प्रसादात् कृष्णस्य सत्यवत्याः सुतस्य तु । विधूमामिव संयान्तीमुल्कां प्रज्वलितामिव ।
अपश्याम दिवं स्तब्ध्वा गच्छन्तं तं महाद्युतिं । हते द्रोणे निरुत्साहाः कुरुपाण्डवसृञ्जयाः ।
अभ्यद्रवन्महावेगास्ततः सैन्यं व्यदीर्य्यत । निहता हतभूयिष्ठाः सङ्ग्रामे निशितैः शरैः ।
तावका निहते द्रोणे गतासव इवाभवन् । पराजयमथावाप्य परत्र च महद्भयं ।
उभयेनैव ते हीना नाविदन् धृतिमात्मनः । अन्विच्छन्तः शरीरन्तु भारद्वाजस्य पार्थिवाः । ८८८५
नान्वगच्छन्महाराज कबन्धायुतसंकुले । पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा परत्र च महद्यशः ।
बाणशङ्खरवांश्चक्रुः सिंहनादांश्च पुष्कलान् । भीमसेनस्ततो राजन् धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ।
वरूथिन्यामनृत्येतां परिष्वज्य परस्परं । अब्रवीच्च तदा भीमः पार्षतं शत्रुतापनः ।
भूयोऽहं त्वां विजयिनं परिष्वक्ष्यामि पार्षत । सूतपुत्रे हते पापे धार्त्तराष्ट्रे च संयुगे ।
एतावदुक्त्वा भीमस्तु हर्षेण महता युतः । बाहुशब्देन पृथिवीं कम्पयामास पाण्डवः । ८८९०
तस्य शब्देन वित्रस्ताः प्राद्रवंस्तावका युधि । क्षत्रधर्मं समुत्सृज्य पलायनपरायणाः ।
पाण्डवास्तु जयं लब्ध्वा हृष्टा ह्यासन् विशाम्पते । अरिक्षयञ्च सङ्ग्रामे तेन ते सुखमाप्नुवन् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि द्रोणवधपर्व्वणि द्रोणवधे त्रिनवत्यधिकशततोऽध्यायः ॥ समाप्तञ्च द्रोणवधपर्व्व ॥

अथ नारायणास्त्रमोक्षपर्व्व ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ ततो द्रोणे हते राजन् कुरवः शस्त्रपीडिताः । हतप्रवीरा विध्वस्ता भृशं शोकपरायणाः ।
उदीर्णांश्च परान् दृष्ट्वा कम्पमानाः पुनः पुनः । अश्रुपूर्णेक्षणास्त्रस्ता दीनाश्चासन् विशाम्पते ।
विचेतसो हतोत्साहाः कश्मलाभिहतौजसः । आर्त्तस्वरेण महता पुत्रन्ते पर्य्यवारयन् । ८८९५
रजस्वला वेपमाना वीक्षमाणा दिशो दश । अश्रुकण्ठा यथा दैत्या हिरण्याक्षे पुरा हते ।
स तैः परिवृतो राजंस्त्रस्तैः क्षुद्रमृगैरिव । अशक्नुवन्नवस्थातुमपायात्तनयस्तव ।
क्षुत्पिपासापरिम्लानास्ते योधास्तव भारत । आदित्येनेव सन्तप्ता भृशं विमनसोऽभवन् ।
भास्करस्येव पतनं समुद्रस्येव शोषणं । विपर्य्यासं यथा मेरोर्व्वासवस्येव निर्जयं ।
अमर्षणीयं तद्दृष्ट्वा भारद्वाजस्य पातनं । त्रस्तरूपतरा राजन् कौरवाः प्राद्रवन् भयात् । ८९००
गान्धारराजः शकुनिस्त्रस्तस्त्रस्ततरैः सह । हतं रुक्मरथं दृष्ट्वा प्राद्रवत् सहितो रथैः ।
वरूथिनीं वेगवतीं विद्रुतां सपताकिनीं । परिगृह्य महासेनां सूतपुत्रोऽपयाद्भयात् ।
रथनागाश्वकलिलामुपकृत्य तु वाहिनीं । मद्राणामीश्वरः शल्यो वीक्षमाणोऽपयाद्भयात् ।
हतप्रवीरैर्भूयिष्ठैर्द्विपैर्ब्बहुपदातिभिः । वृतः शारद्वतोऽगच्छत् कष्टं कष्टमिति ब्रुवन् ।

भोजानीकेन शिष्टेन कलिङ्गारट्टवाह्लिकैः । कृतवर्म्मा हतो राजन् प्रायात् सुजवनैर्हयैः । ८९०५
पदातिगणसंयुक्तस्त्रस्तो राजन् भयार्द्दितः । उलूकः प्राद्रवत्तत्र दृष्ट्वा द्रोणं निपातितं ।
दर्शनीयो युवा चैव शौर्य्ये च कृतलक्षणः । दुःशासनो भृशोद्विग्नः प्राद्रवद्गजसंहतः ।
रथानामयुतं गृह्य त्रिसाहस्रांश्च दन्तिनः । वृषसेनो ययौ तूर्णं दृष्ट्वा द्रोणं निपातितं ।
गजाश्वरथसंयुक्तो वृतश्चैव पदातिभिः । दुर्य्योधनो महाराज प्रायात्तत्र महारथः ।
संशप्तकगणान् गृह्य हतशेषान् किरीटिना । सुशर्म्मा प्राद्रवद्राजन् दृष्ट्वा द्रोणं निपातितं । ८९१०
गजानथान् समारुह्य व्युदस्य च हयान् जनाः । प्राद्रवन् सर्व्वतः सङ्ख्ये दृष्ट्वा रुक्मरथं हतं ।
त्वरयन्तः पितॄनन्ये भ्रातॄनपि च मातुलान् । पुत्त्रानन्ये वयस्यांश्च प्राद्रवन् कुरवस्तथा ।
चोदयन्तश्च सैन्यानि स्वस्रीयांश्च तथा परे । सम्बन्धिनस्तथा चान्ये प्राद्रवन्त दिशो दश ।
प्रकीर्णकेशा विध्वस्ता न द्वावेकत्र धावतः । नेदमस्तीति पुरुषा हतोत्साहा हतौजसः ।
उत्सृज्य कवचानन्ये प्राद्रवंस्तावका विभो । अन्योन्यं ते समाक्रोशन् सैनिका भरतर्षभ । ८९१५
तिष्ठ तिष्ठेति न च ते स्वयं तत्रावतस्थिरे । धुर्य्यानुत्सृज्य तु रथान् स्ववर्णैस्साध्वलङ्कृतान् ।
अधिरुह्य हयान् योधाः क्षिप्रं पद्भिरचोदयन् । द्रवमाणे तथा सैन्ये त्रस्तरूपे हतौजसि ।
प्रतिस्रोत इव ग्राहो द्रोणपुत्त्रः परानियात् । तस्यासीत् सुमहद्युद्धं शिखण्डिप्रमुखैर्गणैः ।
प्रभद्रकैश्च पाञ्चालैश्चेदिभिश्च सकेकयैः । हत्वा बहुविधाः सेना पाण्डूनां युद्धदुर्म्मदाः ।
कथञ्चित्सङ्कटान्मुक्तो मत्तद्विरदविक्रमः । द्रवमाणं बलं दृष्ट्वा पलायनकृतक्षणं । ८९२०
दुर्य्योधनं समासाद्य द्रोणपुत्त्रोऽब्रवीदिदं । किमियं द्रवते सेना त्रस्तरूपेव भारत ।
द्रवमाणे च राजेन्द्र नावस्थापयसे रणे । त्वञ्चापि न यथा पूर्व्वं प्रकृतिस्थो नराधिपः ।
कश्चिदिदं कृते राजन्नय सिंह बलं तव । एतामवस्थां सम्प्राप्तं तन्ममाचक्ष्व कौरव ।
कर्णप्रभृतयश्चेमे नावतिष्ठन्ति पार्थिव । अन्येष्वपि च युद्धेषु नैव सेनाऽद्रवत्तथा ।
कच्चित् क्षेमं महाराज तव सैन्यस्य भारत । तत्र दुर्य्योधनः श्रुत्वा द्रोणपुत्त्रस्य भाषितं । ८९२५
घोरमप्रियमाख्यातुं नाशकत् पार्थिवर्षभः । भिन्ना नौरिव ते पुत्त्रो निमग्नः शोकसागरे ।
वाष्पेणापिहितो दृष्ट्वा द्रोणपुत्त्रं रथे स्थितं । ततः शारद्वतं राजन् सव्रीडमिदमब्रवीत् ।
शंसेह पूर्व्वं भद्रन्ते यथा सैन्यमिदं द्रुतं । अथ शारद्वतो राजन्नार्त्तिमार्च्छन् पुनः पुनः ।
शशंस द्रोणपुत्त्राय यथा द्रोणो निपातितः ।
॥ कृप उवाच ॥ वयं द्रोणं पुरस्कृत्य पृथिव्यां प्रवरं रथं । प्रावर्त्तयाम सङ्ग्रामे पाञ्चालैरेव केवलैः । ८९३०
ततः प्रवृत्ते सङ्ग्रामे विमिश्राः कुरुसोमकाः । अन्योन्यमभिगर्ज्जन्तः शस्त्रैर्देहानपातयन् ।
वर्त्तमाने तथा युद्धे क्षीयमाणेषु संयुगे । धार्त्तराष्ट्रेषु संक्रुद्धः पिता ते ऽस्त्रमुदैरयत् ।
ततो द्रोणो ब्राह्ममस्त्रं विकुर्व्वाणो नरर्षभः । व्यहनत् शत्रुवरान् भल्लैः शतशो ऽथ सहस्रशः ।
पाण्डवाः केकया मत्स्याः पाञ्चालाश्च द्विजोत्तम । सङ्ख्ये द्रोणरथम्प्राप्य व्यनशन् कालचोदिताः ।

सहस्रं नरसिंहानां द्विसाहस्रञ्च दन्तिनां । द्रोणो ब्रह्मास्त्रयोगेन प्रेषयामास मृत्यवे । ८९३५
आकर्णपलितः श्यामो वयसाऽशीतिपञ्चकः । रणे पर्य्यचरद्द्रोणो वृद्धः षोडशवर्षवत् ।
क्लिश्यमानेषु सैन्येषु बध्यमानेषु राजसु । अमर्षवशमापन्नाः पाञ्चाला विमुखाभवन् ।
तेषु किञ्चित् प्रभग्नेषु विमुखेषु सपत्नजित् । दिव्यमस्त्रं विकुर्व्वाणो बभूवार्क इवोदितः ।
स मध्यं प्राप्य पाण्डूनां शररश्मिः प्रतापवान् । मध्यं गत इवादित्यो दुष्प्रेक्ष्यस्ते पिताऽभवत् ।
ते दह्यमाना द्रोणेन सूर्य्येणेव विराजता । दग्धवीर्य्या निरुत्साहा बभूवुर्गतचेतसः । ८९४०
तान् दृष्ट्वा पीडितान् बाणैर्द्रोणेन मधुसूदनः । जयैषी पाण्डुपुत्त्राणामिदं वचनमब्रवीत् ।
नैष जातु परैः शक्यो जेतुं शस्त्रभृताम्वरः । अपि वृत्रहणा सङ्ख्ये रथयूथपयूथपः ।
ते यूयं धर्म्ममुत्सृज्य जयं रक्षत पाण्डवाः । यथा वः संयुगे सर्व्वान्न हन्याद्रुक्मवाहनः ।
अश्वत्थाम्नि हते नैष युध्येदिति मतिर्मम । हतं तं संयुगे कश्चिदाख्यात्वस्मै मृषा नरः ।
एतन्नारोचयद्वाक्यं कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः । अरोचयंस्तु सर्व्वेऽन्ये कृच्छ्रेण तु युधिष्ठिरः । ८९४५
भीमसेनस्तु सव्रीडमब्रवीत् पितरं तव । अश्वत्थामा हत इति नाचाबुध्यत ते पिता ।
स शङ्कमानस्तन्मिथ्या धर्म्मराजमपृच्छत । हतं वाऽप्यहतं वाजौ त्वां पिता पुत्त्रवत्सलः ।
तमतथ्यभये मग्नो जये सक्तो युधिष्ठिरः । अश्वत्थामानमायोधे हतं दृष्ट्वा महागजं ।
भीमेन गिरिवर्ष्माणं मालवस्येन्द्रवर्म्मणः । अभिसृज्य ततो द्रोणमुच्चैरिदमभाषत ।
यस्यार्थे शस्त्रमाधत्से यमवेक्ष्य च जीवसि । पुत्त्रस्ते दयितो नित्यं सोऽश्वत्थामा निपातितः । ८९५०
शेते विनिहतो भूमौ वने सिंहशिशुर्यथा । जानन्नप्यनृतस्याथ दोषान् स द्विजसत्तमं ।
अव्यक्तमब्रवीद्राजा हतः कुञ्जर इत्युत । स त्वां विहतमाक्रन्दे श्रुत्वा सन्तापपीडितः ।
नियम्य दिव्यान्यस्त्राणि नायुध्यत यथा पुरा । तं दृष्ट्वा परमोद्विग्नं शोकोपहतचेतसं ।
पञ्चालराजस्य सुतः क्रूरकर्म्मा समाद्रवत् । तं दृष्ट्वा विहितं मृत्युं लोकतत्त्वविचक्षणः ।
दिव्यान्यस्त्राण्यथोत्सृज्य रणे प्राय उपाविशत् । ततोऽस्य केशान् सव्येन गृहीत्वा पाणिना तदा । ८९५५
पार्षतः क्रोशमानानां वीराणामच्छिनच्छिरः । न हन्तव्यो न हन्तव्य इति ते सर्व्वतोऽब्रुवन् ।
तथैव चार्ज्जुनो वाहादवरुह्यैनमाद्रवत् । उद्यम्य त्वरितो बाहू ब्रुवाणश्च पुनः पुनः ।
जीवन्तमानयाचार्य्यं मावधीरपि धर्म्मवित् । तथापि वार्य्यमाणेन कौरवैरर्ज्जुनेन च ।
हत एव नृशंसेन पिता तव नरर्षभ । सैनिकाश्च ततः सर्व्वे प्राद्रवन्त भयार्द्दिताः ।
वयञ्चापि निरुत्साहा हते पितरि तेऽनघ । ८९६०
॥ सञ्जय उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा द्रोणपुत्त्रस्तु निधनं पितुराहवे । क्रोधमाहारयत्तीव्रं पदाहत इवोरगः ।
ततः क्रुद्धो रणे द्रौणिर्भृशं जज्वाल मारिष । यथेन्धनं महत् प्राप्य प्राज्वलद्धव्यवाहनः ।
तलं तलेन निष्पिष्य दन्तैर्दन्तानुपस्पृशन् । निःश्वसन्नुरगो यद्वल्लोहिताक्षोऽभवत्तदा ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्व्वणि अश्वत्थामक्रोधे चतुर्नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९४ ॥

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ अधर्म्मेण हतं श्रुत्वा धृष्टद्युम्नेन सञ्जय । ब्राह्मणं पितरं वृद्धमश्वत्थामा किमब्रवीत् ।
मानवं वारुणाग्नेयं ब्राह्ममस्त्रञ्च वीर्य्यवान् । ऐन्द्रं नारायणञ्चैव यस्मिन्नित्यं प्रतिष्ठितं । ८९६५
तमधर्म्मेण धर्म्मिष्ठं धृष्टद्युम्नेन संयुगे । श्रुत्वा निहतमाचार्य्यं सोऽश्वत्थामा किमब्रवीत् ।
येन रामादवाप्येह धनुर्व्वेदं महात्मना । प्रोक्तान्यस्त्राणि दिव्यानि पुत्राय गुणकाङ्क्षिणा ।
एकमेव हि लोकेऽस्मिन्नात्मनो गुणवत्तरं । इच्छन्ति पुरुषा लोके पुत्रं नान्यं कथञ्चन ।
आचार्य्याणां भवन्त्येव रहस्यानि महात्मनां । तानि पुत्राय वा दद्युः शिष्यायानुगताय वा ।
स शिष्यः प्राप्य तत्सर्व्वं स विशेषञ्च सञ्जय । शूरः शारद्वतीपुत्रः सङ्ख्ये द्रोणादनन्तरः । ८९७०
रामस्यानुमतः सङ्ख्ये पुरन्दरसमो युधि । कार्त्तवीर्य्यसमो वीर्य्ये बृहस्पतिसमो मतौ ।
महीधरसमो धृत्या तेजसाऽग्निसमो युवा । समुद्र इव गाम्भीर्य्ये क्रोधे सर्पविषोपमः ।
स रथी प्रथमो लोके जितधन्वा जितक्लमः । शीघ्रोऽनिल इवाक्रन्दे चरन् क्रुद्ध इवान्तकः ।
अस्यता येन सङ्ग्रामे धरण्यभिनिपीडिता । यो न व्यथति सङ्ग्रामे वीरः सत्यपराक्रमः ।
वेदस्नातो व्रतस्नातो धनुर्व्वेदे च पारगः । महोदधिरिवाऽक्षोभ्यो रामो दाशरथिर्यथा । ८९७५
तमधर्म्मेण धर्म्मिष्ठं धृष्टद्युम्नेन संयुगे । श्रुत्वा निहतमाचार्य्यं सोऽश्वत्थामा किमब्रवीत् ।
धृष्टद्युम्नस्य यो मृत्युर्दृष्टस्तेन महात्मना । यथा द्रोणस्य पाञ्चाल्यो यज्ञसेनसुतोऽभवत् ।
तं नृशंसेन पापेन क्षुद्रेणात्यल्पदर्शिना । श्रुत्वा निहतमाचार्य्यमश्वत्थामा किमब्रवीत् ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्व्वणि अश्वत्थामक्रोधे पञ्चनवत्यधिकशतोऽध्यायः ॥ १९५ ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ छद्मना निहतं श्रुत्वा पितरं पापकर्म्मणा । वाष्पेणापूर्य्यत द्रौणी रोषेण च नरर्षभ ।
तस्य क्रुद्धस्य राजेन्द्र वपुर्द्दीप्तमदृश्यत । अन्तकस्येव भूतानि जिहीर्षोः कालपर्य्यये । ८९८०
अश्रुपूर्णे ततो नेत्रे अपमृज्य पुनः पुनः । उवाच कोपान्निःश्वस्य दुर्य्योधनमिदं वचः ।
पिता मम यथा क्षुद्रैर्न्यस्तशस्त्रो निपातितः । धर्म्मध्वजवता पापं कृतं तद्विदितं मम ।
अनार्य्यं सुनृशंसञ्च धर्म्मपुत्रस्य मे श्रुतं । युद्धेष्वपि प्रवृत्तानां ध्रुवौ जयपराजयौ ।
द्वयमेतद्भवेद्राजन् वधस्तत्र प्रशस्यते । न्यायवृत्तो वधो यस्तु सङ्ग्रामे युध्यतो भवेत् ।
न स दुःखाय भवति यथा दृष्टो हि स द्विजैः । गतः स वीरलोकाय पिता मम न संशयः । ८९८५
न शोच्यः पुरुषव्याघ्रस्तथा स निधनं गतः । यत्तु धर्म्मे प्रवृत्तः सन् केशग्रहणमाप्तवान् ।
पश्यतां सर्व्वसैन्यानां तन्मे मर्म्माणि कृन्तति । मयि जीवति मत्तातः केशग्रहमवाप्तवान् ।
कथमन्ये करिष्यन्ति पुत्रेभ्यः पुत्रिणः स्पृहां । कामात् क्रोधादथाज्ञानात् द्वेषाद्बाल्येन वा पुनः ।
विधर्म्मिकाणि कुर्व्वन्ति तथा परिभवन्ति च । तदिदं पार्षतेनेह महदाधार्म्मिकं कृतं ।
अवज्ञाय च मां नूनं नृशंसेन दुरात्मना । तस्यानुबन्धं स द्रष्टा धृष्टद्युम्नः सुदारुणं । ८९९०
अनार्य्यं परमं कृत्वा मिथ्यावादी च पाण्डवः । यो ह्यसौ छद्मनाचार्य्यं शस्त्रं सन्न्यासयत्तदा ।
तस्याद्य धर्म्मराजस्य भूमिः पास्यति शोणितं । शपे सत्येन कौरव्य इष्टापूर्त्तेन चैव हि ।

अहत्वा सर्व्वपाञ्चालान् जीवेयं न कथञ्चन । सर्व्वोपायैर्यतिष्यामि पाञ्चालानां महाहवे ।
धृष्टद्युम्नञ्च समरे हन्ताहं पापकारिणं । कर्म्मणा येन तेनेह मृदुना दारुणेन च ।
पाञ्चालानां वधं कृत्वा शान्तिं लब्धास्मि कौरव । यदर्थं पुरुषव्याघ्र पुत्त्रानिच्छन्ति मानवाः । ८९९५
प्रेत्य चेह च सम्प्राप्तास्त्रायन्ते महतो भयात् । पित्रा तु मम साऽवस्था प्राप्ता निर्ब्बन्धुना यथा ।
मयि शैलप्रतीकाशे पुत्त्रे शिष्ये ऽत्र जीवति । धिङ्ममास्त्राणि दिव्यानि धिक् बाहू धिक् पराक्रमं ।
यन्मां द्रोणः सुतं प्राप्य केशग्रहणमाप्तवान् । स तथाऽहं करिष्यामि यथा भरतसत्तम ।
परलोकगतस्यापि भविष्याम्यनृणः पितुः । आर्य्येण तु न कर्त्तव्या कदाचित् स्तुतिरात्मनः ।
पितुर्ब्बधममृष्यंस्तु वक्ष्याम्यद्येह पौरुषं । अद्य पश्यन्तु मे वीर्य्यं पाण्डवाः सजनार्द्दनाः ।
मृद्गतः सर्व्वसैन्यानि युगान्तमिव कुर्व्वतः । न हि देवा न गन्धर्व्वा नासुरोरगराक्षसाः । ९०००
अद्य शक्ता रणे जेतुं रथस्थं मां नरर्षभाः । मदन्यो नास्ति लोके ऽस्मिन्नर्ज्जुनाद्वास्त्रवित् क्वचित् ।
अहं हि ज्वलतां मध्ये मयूखानामिवांशुमान् । प्रयोक्ता देवसृष्टानामस्त्राणां पृतनागतः ।
अश्मभिर्व्वासनादद्य मत्प्रयुक्ता महाहवे । दर्शयन्तः शरा वीर्य्यं प्रमथिष्यन्ति पाण्डवान् ।
अद्य सर्व्वा दिशो राजन् धाराभिरिव सङ्कुलाः । आवृताः पत्रिभिस्तीक्ष्णैर्द्रष्टारो मामकैरिह ।
विकिरन् शरजालानि सर्व्वतो भैरवस्वनं । शत्रून्निपातयिष्यामि महावात इव द्रुमान् । ९००५
न हि जानाति बीभत्सुस्तदस्त्रं न जनार्द्दनः । न भीमसेनो न यमौ न च राजा युधिष्ठिरः ।
न पार्षतो दुरात्मासौ न शिखण्डी न सात्यकिः । यदिदं मम कौरव्य सकल्पं सनिवर्त्तनं ।
नारायणाय मे पित्रा प्रणम्य विधिपूर्व्वकं । उपहारः पुरा दत्तो ब्रह्मरूप उपस्थितः ।
तं स्वयं प्रतिगृह्याथ भगवान् स वरं ददौ । वव्रे पिता मे परममस्त्रं नारायणं ततः ।
अथैनमब्रवीद्राजन् भगवान् देवसत्तमः । भविता त्वत्समो नान्यः कश्चिद्युधि नरः क्वचित् । ९०१०
न त्विदं सहसा ब्रह्मन् प्रयोक्तव्यं कथञ्चन । न ह्येतदस्त्रमन्यत्र बधाच्छत्रोर्निवर्त्तते ।
न चैतच्छक्यते ज्ञातुं कं न बध्येदिति प्रभो । अवध्यमपि हन्याद्धि तस्मान्नैतत् प्रयोजयेत् ।
बधः सङ्ख्ये रथस्यैव शस्त्राणाञ्च विसर्जने । प्रयाचताञ्च शत्रूणां गमनं शरणस्य च ।
एते प्रशमने योगा महास्त्रस्य परन्तप । सर्व्वथा पीडितो हि स्यादवध्यान् पीडयन् रणे ।
तज्जग्राह पिता मह्यमब्रवीच्चैव स प्रभुः । त्वं वर्षिष्यसि दिव्यानि शस्त्रवर्षाण्यनेकशः । ९०१५
अनेनास्त्रेण संग्रामे तेजसा प्रज्वलिष्यसि । एवमुक्ता स भगवान् दिवमाचक्रमे प्रभुः ।
एतन्नारायणादस्त्रं तत् प्राप्तं पितृबन्धुना । तेनाहं पाण्डवांश्चैव पाञ्चालान्मत्स्यकैकयान् ।
विद्रावयिष्यामि रणे शचीपतिरिवासुरान् । यथा यथाऽहमिच्छेयं तथा भूत्वा शरा मम ।
निपतेयुः सपत्नेषु विक्रमत्स्वपि भारत । यथेष्टमस्त्रवर्षेण प्रवर्षिष्ये रणे स्थितः ।
अयोमुखैश्च विहगैर्द्रावयिष्ये रथोत्तमान् । परश्वधांश्च विविधानुत्स्रक्ष्ये ऽहमसंशयं । ९०२०
सोऽहं नारायणास्त्रेण महता शत्रुतापनः । शत्रून् विध्वंसयिष्यामि कदर्थीकृत्य पाण्डवान् ।

मित्रब्रह्मगुरुद्वेषी जाल्मकः सुविगर्हितः। पाञ्चालापसदश्चाद्य न मे जीवन् विमोक्ष्यते।
तच्छ्रुत्वा द्रोणपुत्त्रस्य पर्य्यवर्त्तत वाहिनी। ततः सर्व्वे महाशङ्खान् दध्मुः पुरुषसत्तमाः।
भेरीश्चाभ्यहनन् हृष्टा डिण्डिमांश्च सहस्रशः। तथा ननाद वसुधा खुरनेमिप्रपीडिता।
स शब्दस्तुमुलः खं द्यां पृथिवीञ्च व्यनादयत्। तं शब्दं पाण्डवाः श्रुत्वा पर्ज्जन्यनिनदोपमं।
समेत्य रथिनां श्रेष्ठाः सहिताः समम‌न्त्रयन्। तथोक्त्वा द्रोणपुत्त्रोऽपि वार्य्युपस्पृश्य भारत।
प्रादुश्चकार तद्दिव्यमस्त्रं नारायणं तदा।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्व्वणि अश्वत्थामक्रोधे षण्णवत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १९६ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ प्रादुर्भूते ततस्तस्मिन्नस्त्रे नारायणे तदा। प्रावात् सपृषतो वायुरनभ्रे स्तनयित्नुमान्।
चचाल पृथिवी चापि समुद्राश्चैव चुक्षुभुः। प्रतिस्रोतः प्रवृत्ताश्च गन्तुं तत्र समुद्रगाः।
शिखराणि व्यदीर्य्यन्त गिरीणां तत्र भारत। अपसव्यं मृगाश्चैव पाण्डुपुत्त्रान् प्रचक्रिरे।
तमसा चावकीर्य्यन्त सूर्य्यश्च कलुषोऽभवत्। सम्पतन्ति च भूतानि क्रव्यादानि प्रहृष्टवत्।
देवदानवगन्धर्व्वास्त्रस्तास्त्वासन् विशाम्पते। कथं कथाऽभवत्तीव्रा दृष्ट्वा तद्व्याकुलं महत्।
व्यथिताः सर्व्वराजानस्त्रस्तास्त्वासन् विशाम्पते। तं दृष्ट्वा घोररूपन्तु द्रौणेरस्त्रं भयावहं।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ निवर्त्तितेषु सैन्येषु द्रोणपुत्त्रेण संयुगे। भृशं शोकाभितप्तेन पितुर्व्वधमन्यता।
कुरूनापततो दृष्ट्वा धृष्टद्युम्नस्य रक्षणे। को मन्त्रः पाण्डवेष्वासीत्तन्ममाचक्ष्व सञ्जय।
॥ सञ्जय उवाच ॥ प्रागेव विद्रुतान् दृष्ट्वा धार्त्तराष्ट्रान् युधिष्ठिरः। पुनश्च तुमुलं युद्धं श्रुत्वार्जुनमथाब्रवीत्।
॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ आचार्य्ये निहते द्रोणे धृष्टद्युम्नेन संयुगे। निहते वज्रहस्तेन यथा वृत्रे महासुरे।
नाशंसन्त जयं युद्धे दीनात्मानो धनञ्जय। आत्मत्राणे मतिं कृत्वा प्राद्रवन् कुरवो रणात्।
केचिद्भ्रान्तै रथैस्तूर्णं निहतैः पार्ष्णियन्तृभिः। विपताकध्वजच्छत्त्रैः पार्थिवाः शीर्णकूवरैः।
भग्ननीडैराकुलैश्च प्रारुह्यान्यान् विचेतसः। भीताः पादैर्हयान् केचित् त्वरयन्तः स्वयं रथान्।
युगचक्राक्षभग्नैश्च द्रुताः केचिद्भयातुराः। हयपृष्ठगताश्चान्ये कृष्यन्तेऽर्द्धच्युतासनाः।
गजस्कन्धेश्च संस्यूता नाराचैश्चलितासनाः। शरार्त्तैर्विक्षतैर्नागैर्हृताः केचिद्दिशो दश।
विशस्त्रकवचाश्चान्ये वाहनेभ्यः क्षितिङ्गताः। संच्छिन्ना नेमिभिश्चैव मृदिताश्च हयद्विपैः।
क्रोशन्तस्तात पुत्त्रेति पलायन्त्यपरे भयात्। नाभिजानन्ति चान्योन्यं कश्मलाभिहतौजसः।
पुत्त्रान् पितॄन् सखीन् भ्रातॄन् समारोप्य दृढक्षतान्। जलेन क्लेदयन्त्यन्ये विमुच्य कवचान्यपि।
अवस्थां तादृशीं प्राप्य हते द्रोणे द्रुतं बलं। पुनरावर्त्तितं केन यदि जानासि शंस मे।
हयानां ह्रेषतां शब्दः कुञ्जराणाञ्च बृंहतां। रथनेमिस्वनैश्चात्र विमिश्रः श्रूयते महान्।
एते शब्दा भृशं तीव्राः प्रवृत्ताः कुरुसागरे। मुहुर्म्मुहुरुदीर्य्यन्ते कम्पयन्ति हि मामकान्।
य एष तुमुलः शब्दः श्रूयते लोमहर्षणः। सेन्द्रानप्येव लोकांस्त्रीन् ग्रसेदिति मतिर्म्मम।

अन्ये वज्रधरस्यैष निनादो भैरवस्वनः । द्रोणे हते कौरवार्थं व्यक्तमभ्येति वासवः ।
प्रहृष्टरोमकूपास्तु संविग्ना रथपुङ्गवाः । धनञ्जय गुरुं श्रुत्वा तत्र नादं विभीषणं ।
क एष भैरवान् दीर्णानवस्थाप्य महारथः । निवर्त्तयति युद्धार्थं मृधे देवेश्वरो यथा ।
॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ उद्यम्यात्मानमुग्राय कर्म्मणे धैर्य्यमास्थितः । धमन्ति कौरवाः शङ्खान् यस्य वीर्य्यमुपाश्रिताः ।
यत्र ते संशयो राजन् न्यस्तशस्त्रे गुरौ हते । धार्त्तराष्ट्रमवस्थाप्य क एष नदतीति हि ।
ह्रीमन्तं तं महाबाहुं मत्तद्विरदगामिनं । व्याघ्रास्यमुग्रकर्म्माणं कुरूणामभयङ्करं ।
यस्मिन् जाते ददौ द्रोणो गवां दशशतं धनं । ब्राह्मणेभ्यो महार्हेभ्यः सो ऽश्वत्थामैष गर्जति ।
जातमात्रेण वीरेण येनोच्चैःश्रवसा इव । ह्रेषता कम्पिता भूमिर्लोकाश्च सकलास्त्रयः ।
तच्छ्रुत्वान्तर्हितं भूतं नाम तस्याकरोत् प्रभो । अश्वत्थामेति सो ऽद्यैष शूरो नदति पाण्डव ।
यो ह्यनाथ इवाक्रम्य पार्षतेन हतस्तदा । कर्म्मणा सुनृशंसेन तस्य नाथो व्यवस्थितः ।
गुरुं मे यत्र पाञ्चाल्यः केशपक्षे परामृशत् । तन्न जातु क्षमेद्द्रौणिर्जानन् पौरुषमात्मनः ।
उपचीर्णो गुरुर्मिथ्या भवता राज्यकारणात् । धर्म्मज्ञेन सता नाम सो ऽधर्म्मः सुमहान् कृतः ।
चिरं स्थास्यति चाकीर्त्तिस्त्रैलोक्ये सचराचरे । रामे वालिवधाद्यद्वदेवं द्रोणे निपातिते ।
सर्व्वधर्म्मोपपन्नो ऽयं मम शिष्यश्च पाण्डवः । नायं वक्ष्यति मिथ्येति प्रत्ययं कृतवांस्त्वयि ।
स सत्यकञ्चुकं नाम प्रविष्टेन ततो ऽनृतं । आचार्य्य उक्तो भवता हतः कुञ्जर इत्युत ।
ततः शस्त्रं समुत्सृज्य निर्म्ममो गतचेतनः । आसीत् स विक्लवो राजन् यथा दृष्टस्त्वया विभुः ।
स तु शोकसमाविष्टो विमुखः पुत्त्रवत्सलः । शाश्वतं धर्म्ममुत्सृज्य शिष्येण निहतो गुरुः ।
न्यस्तशस्त्रमधर्म्मेण घातयित्वा गुरुं भवान् । रक्षत्विदानीं सामात्यो यदि शक्नोषि पार्षतं ।
ग्रस्तमाचार्य्यपुत्त्रेण क्रुद्धेन हतबन्धुना । सर्व्वे वयं परित्रातुं न शक्ताभो ऽद्य पार्षतं ।
सौहार्द्दं सर्व्वभूतेषु यः करोत्यतिमानुषः । सो ऽद्य केशग्रहं श्रुत्वा पितुर्धक्ष्यति नो रणे ।
विक्रोशमाने हि मयि भृशमाचार्य्यगृद्धिनि । अपाकीर्य्य स्वयं धर्म्मं शिष्येण निहतो गुरुः ।
यदा गतं वयो भूयः शिष्टमल्पतरञ्च नः । तस्येदानीं विकारो ऽयमधर्म्मो ऽयं कृतो महान् ।
पितेव नित्यं सौहार्द्दात् पितेव हि च धर्म्मतः । सो ऽल्पकालस्य राज्यस्य कारणाद्घातितो गुरुः ।
धृतराष्ट्रेण भीष्माय द्रोणाय च विशाम्पते । विसृष्टा पृथिवी सर्व्वा सह पुत्त्रैश्च तत्परैः ।
सम्प्राप्य तादृशीं वृत्तिं सत्कृतः सततं परैः । अवृणीत सदा पुत्त्रान्मामेवाभ्यधिकं गुरुः ।
अचोद्यमाणो न्यस्तास्त्रस्त्वद्वाक्येनाहवे हतः । नहि तं युध्यमानं वै हन्यादपि शतक्रतुः ।
तस्याचार्य्यस्य वृद्धस्य द्रोहो नित्योपकारिणः । कृतो ह्यनार्य्यैरस्माभी राज्यार्थे लघुवृत्तिभिः ।
अहो वत महत्पापं कृतं कर्म्म सुदारुणं । यद्राज्यसुखलोभेन द्रोणो ऽयं साधु घातितः ।
पितॄन् भ्रातॄन् सुतान् दारान् जीवितञ्चैव वासविः । त्यजेत् सर्व्वं मम प्रेम्णा जानात्येतद्धि मे गुरुः ।

स मया राज्यकामेन हन्यमाने ह्युपेक्षितः। तस्मादवाक्‌शिरा राजन् प्राप्तोऽस्मि नरकं विभो। ९०८०
ब्राह्मणं वृद्धमाचार्य्यं न्यस्तशस्त्रं महामुनिं। घातयित्वाऽद्य राज्यार्थं मृतं श्रेयो न जीवितं।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्व्वणि अर्ज्जुनवाक्ये सप्तनवत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १९७॥
॥ सञ्जय उवाच॥ अर्ज्जुनस्य वचः श्रुत्वा नोचुस्तत्र महारथाः। अप्रियं वा प्रियं वापि महाराज धनञ्जयं।
ततः क्रुद्धो महाबाहुर्भीमसेनोऽभ्यभाषत। कुत्सयन्निव कौन्तेयमर्ज्जुनं भरतर्षभ।
मुनिर्यथाऽरण्यगतो भाषते धर्म्मसंहितं। न्यस्तदण्डो यथा पार्थ ब्राह्मणः संशितव्रतः।
क्षतत्राता क्षताज्जीवन् क्षन्ता स्त्रीष्वथ साधुषु। क्षत्रियः क्षितिमाप्नोति क्षिप्रं धर्म्मयशःश्रियः। ९०८५
स भवान् क्षत्रियगुणैर्युक्तः सर्व्वैः कुलोद्वहः। अविपश्चिद्यथा वाचं व्याहरन्नाद्य शोभसे।
पराक्रमस्ते कौन्तेय शक्रस्येव शचीपतेः। न चातिवर्त्तसे धर्म्मं वेलामिव महोदधिः।
न पूजयेत्त्वां कोन्वद्य यत्त्रयोदशवार्षिकं। अमर्षं पृष्ठतः कृत्वा धर्म्ममेवाभिकाङ्क्षसे।
दिष्ट्या तात मनस्ते ऽद्य स्वधर्म्ममनुवर्त्तते। आनृशंस्यञ्च ते दिष्ट्या बुद्धिः सततमच्युत।
यत्तु धर्म्मप्रवृत्तस्य हृतं राज्यमधर्म्मतः। द्रौपदी च परामृष्टा सभामानीय शत्रुभिः। ९०९०
वनं प्रव्राजिताश्च स्म वल्कलाजिनवाससः। अनर्हमाणास्तं भावं त्रयोदश समाः परैः।
एतान्यमर्षस्थानानि मर्षितानि त्वयाऽनघ। क्षत्रधर्म्मप्रसक्तेन सर्व्वमेतदनुष्ठितं।
तमधर्म्ममपाकृष्टुं स्मृत्वाऽद्य सहितस्त्वया। सानुबन्धान् हनिष्यामि क्षुद्रान्राज्यहरानहं।
त्वया तु कथितं पूर्व्वं युद्धायाभ्युद्यता वयं। घटाम स्म यथाशक्ति त्वन्तु नोऽद्य जुगुप्ससे।
धर्म्ममन्विच्छसि ज्ञातुं मिथ्यावचनमेव ते। भयार्द्दितानामस्माकं वाचा मर्म्माणि कृन्तसि। ९०९५
वपन् व्रणे क्षारमिव क्षतानां शत्रुकर्षन। विदीर्य्यते मे हृदयं त्वया वाक्‌शल्यपीडितं।
अधर्म्मतत्त्वं विपुलं धार्म्मिकः सन्न बुध्यसे। यत्त्वयात्मानमस्मांश्च प्रशस्यान्न प्रशंससि।
वासुदेवे स्थिते चापि द्रोणपुत्त्रं प्रशंससि। यः कलां षोडशीं पूर्णां धनञ्जय न तेऽर्हति।
स्वयमेवात्मनो दोषान् ब्रुवाणः किन्न लज्जसे। दारयेयं महीं क्रोधाद्विकिरेयञ्च पर्व्वतान्।
आविध्य तां गदां गुर्व्वीं भीमां काञ्चनमालिनीं। गिरिप्रकाशान् क्षितिजान् भञ्जेयमनिलो यथा। ९१००
द्रावयेयं शरैश्चापि सेन्द्रान् देवान् समागतान्। सराक्षसगणान् पार्थ सासुरोरगमानवान्।
स त्वमेवंविधो जानन् भ्रातरं मां नरर्षभ। द्रोणपुत्त्राद्भयं कर्त्तुं नार्हस्यमितविक्रम।
अथवा तिष्ठ बीभत्सो सह सर्व्वैर्नरर्षभैः। अहमेनं गदापाणिर्जेष्याम्येको महारणे।
संक्रुद्धमिव गर्जन्तं हिरण्यकशिपुं हरिः। ततः पाञ्चालराजस्य पुत्त्रः पार्थमथाऽब्रवीत्।
॥ धृष्टद्युम्न उवाच॥ बीभत्सो विप्रकर्म्माणि विहितानि मनीषिणां। याजनाध्यापने दानं तथा यज्ञप्रतिग्रहौ। ९१०५
षष्ठमध्ययनं नाम तेषां कस्मिन् प्रतिष्ठितः। हतो द्रोणो मया यत्तत् किं मां पार्थ विगर्हसे।
अपक्रान्तः स्वधर्म्माच्च क्षत्त्रधर्म्ममुपाश्रितः। अमानुषेण हन्त्यस्मानस्त्रेण क्षुद्रकर्म्मकृत्।
यथा मायां प्रयुञ्जानमसह्यं ब्राह्मणब्रुवं। माययैव निहन्याद्यो न युक्तं तत्र पार्थ किं।

तस्मिंस्तथा मया शस्ते यदि द्रोणायनीरुषा । कुरुते भैरवं नादं तत्र किं मम हीयते ।
न चाद्भुतमिदं मन्ये यद्द्रौणिर्युद्धसंज्ञया । घातयिष्यति कौरव्यान् परित्रातुमशक्नुवन् । ९११०
यच्च मां धार्म्मिको भूत्वा ब्रवीषि गुरुघातिनं । तदर्थमहमुत्पन्नः पाञ्चाल्यस्य सुतोऽनलात् ।
यस्य कार्य्यमकार्य्यं वा युध्यतः स्यात् समं रणे । ब्राह्मणं तं कथं ब्रूयात् क्षत्रियं वा धनञ्जय ।
यो ह्यनस्त्रविदो हन्याद्ब्रह्मास्त्रैः क्रोधमूर्च्छितः । सर्व्वोपायैर्न स कथं बध्यः पुरुषसत्तम ।
विधर्म्मिणं धर्म्मविद्भिः प्रोक्तमेव विषोपमं । जानन् धर्म्मार्थतत्त्वज्ञः किमर्जुन विगर्हसे ।
नृशंसः स मयाक्रम्य रथ एव निपातितः । तं मामनिन्द्यं बीभत्सो किमर्थं नाभिनन्दसे । ९११५
कालानलसमं पार्थ ज्वलनार्कविषोपमं । भीमं द्रोणशिरश्छिन्नं प्रशस्यं न प्रशंससि ।
यो ऽसौ ममैव नान्यस्य बान्धवान् युधि जघ्निवान् । छित्त्वापि तस्य मूर्द्धानं नैवास्मि विगतज्वरः ।
तच्च मे कृन्तते मर्म्म यन्न तस्य शिरो मया । निषादविषये क्षिप्तं जयद्रथशिरो यथा ।
अथावधश्च शत्रूणामधर्म्मः श्रूयतेऽर्ज्जुन । क्षत्रियस्य त्वयं धर्म्मो हन्याद्धन्येत वा पुनः ।
स शत्रुर्निहतः सङ्ख्ये मया धर्म्मेण पाण्डव । यथा त्वया हतः शूरो भगदत्तः पितुः सखा । ९१२०
पितामहं रणे हत्वा मन्यसे धर्म्ममात्मनः । मया शत्रौ हते कस्मात् पापे धर्म्मं न मन्यसे ।
सम्बन्धावनतं पार्थ न मा त्वं वक्तुमर्हसि । स्वगात्रकृतसोपानं निषण्णमिव दन्तिनं ।
क्षमामि ते सर्व्वमेव वाग्व्यतिक्रममर्ज्जुन । द्रौपद्या द्रौपदेयानां कृते नान्येन हेतुना ।
कु[illegible]गतं वैरं महाचार्य्येण वि[illegible]यं लोको न यूयं पाण्ड[illegible]नाः ।
[illegible] पाण्डवो [illegible] नाहं [illegible]धार्म्मिको [illegible]मित्रद्रोही हतः पापो युध्यस्व विजयस्तव । ९१२५
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षप[illegible] धृष्टद्युम्नवाक्ये अष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९८ ॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ साङ्गा वेदा यथान्यायं येनाधीता [illegible]त्मना । यस्मिन् साक्षाद्धनुर्व्वेदो ह्रीनिषेवे प्रतिष्ठितः ।
तस्मिन्नाक्रुश्यति द्रोणं [illegible] । [illegible] नृशंसेन क्षुद्रेण गुरुघातिना ।
यस्य प्रसादात् कर्म्माणि कुर्व्वन्ति पुरुषर्षभाः । [illegible]णि दैवान्य[illegible]राणि च ।
तस्मिन्नाक्रुश्यति द्रोणे समक्षं पापकर्म्मणा । नामर्षन्तत्र कुर्व्वन्ति धिक् क्षात्त्रं धिगमर्षितां ।
पार्थाः सर्व्वे च राजानः पृथिव्यां ये धनुर्द्धराः । श्रुत्वा किमाहुः पाञ्चाल्यं तन्ममाचक्ष्व सञ्जय । ९१३०
॥ सञ्जय उवाच ॥ श्रुत्वा द्रुपदपुत्त्रस्य ता वाचः क्रूरकर्म्मणः । तूष्णींभूतास्तदा राजन् सर्व्व एव विशाम्पते ।
अर्ज्जुनस्तु कटाक्षेण जिह्मं विप्रेक्ष्य पार्षतं । सवाष्पमतिनिःश्वस्य धिग्धिगित्येव चाब्रवीत् ।
युधिष्ठिरश्च भीमश्च यमौ कृष्णस्तथाऽपरे । आसन् सुव्रीडिता राजन् सात्यकिस्त्वब्रवीदिदं ।
न ह्यस्ति पुरुषः कश्चिद्द इमं पापपूरुषं । भाषमाणमकल्याणं शीघ्रं हन्यान्नराधमं ।
एते त्वां पाण्डवाः सर्व्वे कुत्सयन्ति विकुत्सया । कर्म्मणाऽनेन पापेन श्वपाकं ब्राह्मणा इव । ९१३५
एतत् कृत्वा महत् पापं निन्दितः सर्व्वसाधुभिः । न लज्जसे कथं वक्तुं समितिं प्राप्य शोभनां ।
कथञ्च शतधा जिह्वा न ते मूर्द्धाऽवदीर्य्यते । गुरुमाक्रोशतः क्षुद्र नचाधर्म्मेण पात्यसे ।

वाच्यस्त्वमसि पार्थैश्च सर्व्वैश्चान्धकवृष्णिभिः। यत् कर्म्म कलुषं कृत्वा श्लाघसे जनसंसदि।
अनार्य्यं तादृशं कृत्वा पुनरेव गुरुं द्विषन्। बध्यस्त्वं न त्वया योऽस्ति मुहूर्त्तमपि जीवता।
कस्त्वदध्यवसेदार्य्यस्त्वदन्यः पुरुषाधमः। निगृह्य केशेषु वधं गुरोर्धर्म्मात्मनः सतः। ८२४०
सप्तावरे तथा पूर्व्वे बान्धवास्ते निपातिताः। यशसा च परित्यक्तास्त्वां प्राप्य कुलपांशनं।
उक्तवांश्चापि यत् पार्थं भीष्मम्प्रति नरर्षभं। तथाऽन्तो विहितस्तेन स्वयमेव महात्मना।
तस्यापि तव सोदर्य्यो निहन्ता पापकृत्तमः। नान्यः पाञ्चालपुत्त्रेभ्यो विद्यते भुवि पापकृत्।
स चापि सृष्टः पित्रा ते भीष्मस्यान्तकरः किल। शिखण्डी रक्षितस्तेन स च मृत्युर्महात्मनः।
पाञ्चालाश्चलिता धर्म्मात् क्षुद्रा मित्त्रगुरुद्रुहः। त्वं प्राप्य सहसोदर्य्यं धिक्कृतं सर्व्वसाधुभिः। ८२४५
पुनश्चेदीदृशीं वाचं मत्समीपे वदिष्यसि। शिरस्ते पातयिष्यामि गदया वज्रकल्पया।
त्वाञ्च ब्रह्महणं दृष्ट्वा जनः सूर्य्यमवेक्षते। ब्रह्महत्या हि ते पाप प्रायश्चित्तार्थमात्मनः।
पाञ्चालक सुदुर्वृत्त ममैव गुरुमग्रतः। गुरोर्गुरुवधं भूयः क्षिपन्नैवेह लज्जसे।
तिष्ठ तिष्ठ सहस्वैकं गदापातमिमं मम। तव वापि सहिष्ये ऽहं गदापाताननेकशः।
सात्वतेनैवमाक्षिप्तः पार्षतः परुषाक्षरं। संरब्धं सात्यकिं प्राह संक्रुद्धः प्रहसन्निव। ८२५०
॥ धृष्टद्युम्न उवाच ॥ श्रूयते श्रूयते चापि क्षम्यते चेति माधव। सदाऽनार्य्योऽशुभः साधुं पुरुषं क्षेप्तुमिच्छति।
क्षमा प्रशस्यते लोके नतु पापोऽर्हति क्षमां। क्षमावन्तं हि पापात्मा जितोऽयमिति मन्यते।
स त्वं क्षुद्रसमाचारो नीचात्मा पापनिश्चयः। आकेशाग्रान्नखाग्राच्च वक्तव्यो वक्तुमिच्छसि।
यस्त्वं भूरिश्रवाश्छिन्नभुजः प्रायगतस्त्वया। वार्य्यमाणेन निहतस्ततः पापतरं नु किं।
व्यूहमानो मया द्रोणो दिव्येनास्त्रेण संयुगे। विसृष्टशस्त्रो निहतः किन्तत्र क्रूर दुष्कृतं। ८२५५
अयुध्यमानं यस्त्वाजौ तथा प्रायगतं मुनिं। छिन्नबाहुं परैर्हन्यात् सात्यके स कथं वदेत्।
निहत्य त्वां पदा भूमौ स विकर्षति वीर्य्यवान्। किन्तदा न निहंस्येनं भूत्वा पुरुषसत्तमः।
त्वया पुनरनार्य्येण पूर्व्वं पार्थेन निर्जितः। यदा तदा हतः शूरः सौमदत्तिः प्रतापवान्।
यत्र यत्र च पाण्डूनां द्रोणो द्रावयते चमूं। किरञ्छरसहस्राणि तत्र तत्र प्रयाम्यहं।
स त्वमेवंविधं कृत्वा कर्म्म चाण्डालवत् स्वयं। वक्तुमिच्छसि वक्तव्यः कस्मात्त्वं परुषाण्यथ। ८२६०
कर्त्ता त्वं कर्म्मणश्चास्य नाहं वृष्णिकुलाधम। पापानाञ्च त्वमावासः कर्म्मणां मा पुनर्व्वद।
जोषमास्स्व न मां भूयो वक्तुमर्हस्यतः परं। अधरोत्तरमेतद्धि न मां त्वं वक्तुमर्हसि।
अथ वक्ष्यसि मां मौर्ख्याद्भूयः परुषमीदृशं। गमयिष्यामि वाणैस्त्वां युद्धे वैवस्वतक्षयं।
न चैवं मूर्ख धर्म्मेण केवलेनैव शक्यते। तेषामपि ह्यधर्म्मेण चेष्टितं शृणु यादृशं।
वञ्चितः पाण्डवः पूर्व्वमधर्म्मेण युधिष्ठिरः। द्रौपदी च परिक्लिष्टा तथाऽधर्म्मेण सात्यके। ८२६५
प्रव्राजिता वने सर्व्वे पाण्डवाः सह कृष्णया। सर्व्वस्वमपकृष्टञ्च तथाऽधर्म्मेण बालिश।
अधर्म्मेणाऽपकृष्टश्च मद्रराजः परैरितः। अधर्म्मेण तथा बालः सौभद्रो विनिपातितः।

हतोऽप्यधर्म्मेण हतो भीष्मः कुरुपितामहः। भूरिश्रवा ह्यधर्म्मेण त्वया धर्म्मविदा हतः।
एवं परैराचरितं पाण्डवेयैश्च संयुगे। रक्षमाणैर्जयं वीरैर्धर्म्मज्ञैरपि सात्वत।
दुर्ज्ञेयः स परो धर्म्मस्तथाऽधर्म्मः सुदुर्व्विदः। युध्यस्व कौरवैः सार्द्धं मा गाः पितृनिवेशनं। ९१००
॥ सञ्जय उवाच ॥ एवमादीनि वाक्यानि क्रूराणि परुषाणि च। श्रावितः सात्यकिः श्रीमानाकम्पित इवाऽभवत्।
तच्छ्रुत्वा क्रोधताम्राक्षः सात्यकिश्चाददे गदां। विनिःश्वस्य यथा सर्पः प्रणिधाय रथे धनुः।
ततोऽभिपत्य पाञ्चाल्यं संरम्भेणेदमब्रवीत्। न त्वां वक्ष्यामि परुषं हनिष्ये त्वां वधक्षमं।
तमापतन्तं सहसा महाबलममर्षणं। पाञ्चाल्यायाभिसंक्रुद्धमन्तकायान्तकोपमं।
चोदितो वासुदेवेन भीमसेनो महाबलः। अवप्लुत्य रथात्तूर्णं बाहुभ्यां समवारयत्। ९१०५
द्रवमाणं तथा क्रुद्धं सात्यकिं पाण्डवो बली। प्रस्यन्दमानमादाय जगाम बलिनं बलात्।
स्थित्वा विष्टभ्य चरणौ भीमेन शिनिपुङ्गवः। निगृहीतः पदे षष्ठे बलेन बलिनाम्वरः।
अवप्लुत्य रथात्तन्तु ध्रियमाणं बलीयसा। उवाच श्लक्ष्णया वाचा सहदेवो विशाम्पते।
अस्माकं पुरुषव्याघ्र मित्रमन्यन्न विद्यते। परमन्धकवृष्णिभ्यः पाञ्चालेभ्यश्च माधव।
तथैवान्धकवृष्णीनां तथैव च विशेषतः। कृष्णस्य च तथास्मत्तो मित्रमन्यन्न विद्यते। ९११०
पाञ्चालानाञ्च वार्ष्णेय समुद्रान्तं विचिन्वतां। नान्यदस्ति परं मित्रं यथा पाण्डववृष्णयः।
स भवानीदृशं मित्रं मन्यसे च तथा तव। भवन्तश्च यथास्माकं भवताञ्च यथा वयं।
स एवं सर्व्वधर्म्मज्ञ मित्रधर्म्ममनुस्मरन्। नियच्छ मन्युं पाञ्चाल्यात् प्रशाम्य शिनिपुङ्गव।
पार्षतस्य क्षम त्वं वै क्षमतां चैव पार्षतः। वयं क्षमयितारश्च किमन्यत्र समाप्नुवेत्।
प्रशाम्यमाने शैनेये सहदेवेन मारिष। पाञ्चालराजस्य सुतः प्रहसन्निदमब्रवीत्। ९११५
मुञ्च मुञ्च शिनेः पौत्रं भीम युद्धमदान्वितं। आसादयतु मामेष धराधरमिवानिलः।
यावदस्य शितैर्व्बाणैः संरम्भं पातयाम्यहं। युद्धश्रद्धाञ्च कौन्तेय जीवितञ्चास्य संयुगे।
किन्नु शक्यं मया कर्त्तुं कार्य्यं यदिदमुद्यतं। सुमहत् पाण्डुपुत्राणामायान्त्येते हि कौरवाः।
अथ वा फाल्गुनः सर्व्वान् वारयिष्यति संयुगे। अहमप्यस्य मूर्द्धानं पातयिष्यामि सायकैः।
मन्यते छिन्नबाहुं मां भूरिश्रवसमाहवे। उत्सृजैनमहञ्चैनमेष मां वा हनिष्यति। ९१२०
शृण्वन् पाञ्चालवाक्यानि सात्यकिः सर्पवत् श्वसन्। भीमबाह्वन्तरे सक्तो विस्फुरत्यनिशं बली।
तौ वृषाविव नर्दन्तौ बलिनौ बाहुशालिनौ। त्वरया वासुदेवश्च धर्म्मराजश्च मारिष।
यत्नेन महता वीरौ वारयामासतुस्ततः। निवार्य्य परमेष्वासौ क्रोधसंरक्तलोचनौ।
युयुत्सूनपरान् सङ्ख्ये प्रतीयुः क्षत्रियर्षभाः।

इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्व्वणि धृष्टद्युम्नसात्यकिक्रोधे नवनवत्यधिकशततोऽध्यायः॥ १९९ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ ततः स कदनञ्चक्रे रिपूणां द्रोणनन्दनः। युगान्ते सर्व्वभूतानां कालसृष्ट इवान्तकः। ९१२५
ध्वजद्रुमं शस्त्रशृङ्गं हतनागमहाशिलं। अश्वकिम्पुरुषाकीर्णं शरासनलतावृतं।

वकक्रव्यादसङ्कुलं भूतसङ्घगणाकुलं। निहत्य शाश्वतान् भल्लैः सोऽचिनोद्देहपर्व्वतं।
ततो वेगेन महता विनद्य भरतर्षभ। प्रतिज्ञां श्रावयामास पुनरेव तवात्मजं।
यस्माद्युध्यन्तमाचार्य्यं धर्म्मकञ्चुकमाश्रितः। मुञ्च शस्त्रमिति प्राह कुन्तीपुत्त्रो युधिष्ठिरः।
तस्मात्सम्पश्यतस्तस्य द्रावयिष्यामि वाहिनीं। विद्राव्य सर्व्वान् हन्तास्मि पाञ्चाल्यं पापमेव च। ९२००
सर्व्वानेतान् हनिष्यामि यदि योत्स्यन्ति मां रणे। सत्यं ते प्रतिजानामि परावर्त्तय वाहिनीं।
तच्छ्रुत्वा तव पुत्त्रस्तु वाहिनीं पर्य्यवर्त्तयत। सिंहनादेन महता व्यपोह्य सुमहद्भयं।
ततः समागमो राजन् कुरुपाण्डवसेनयोः। पुनरेवाऽभवत्तीव्रः पूर्णसागरयोरिव।
संरब्धा हि स्थिरीभूता द्रोणपुत्त्रेण कौरवाः। उदग्राः पाण्डुपाञ्चाला द्रोणस्य निधनेन च।
तेषां परमहृष्टानां जयमात्मनि पश्यतां। संरब्धानां महावेगः प्रादुरासीद्रणाजिरे। ९२०५
यथा शिलोच्चये शैलाः सागरैः सागरा यथा। प्रतिहन्येत राजेन्द्र तथासन् कुरुपाण्डवाः।
ततः शङ्खसहस्राणि भेरीणामयुतानि च। अवादयन्त संहृष्टाः कुरुपाण्डवसैनिकाः।
यथा निर्म्मथ्यमानस्य सागरस्य सुनिस्वनः। अभवत्तस्य सैन्यस्य सुमहानद्भुतोपमः।
प्रादुश्चक्रे ततो द्रौणिरस्त्रं नारायणं तदा। अभिसन्धाय पाण्डूनां पाञ्चालानाञ्च वाहिनीं।
प्रादुरासंस्ततो बाणा दीप्ताग्रास्तु सहस्रशः। पाण्डवान् क्षपयिष्यन्तो दीप्तास्या इव पन्नगाः। ९२१०
ते दिशः खञ्च सैन्यञ्च समावृण्वन् महाहवे। मुहूर्त्ताद्भास्करस्येव राजन् लोके गभस्तयः।
तथापरे द्योतमाना ज्योतींषीवाम्बरेऽमले। प्रादुरासन्महीपाल कार्ष्णायसमया गुडाः।
चतुर्द्दिशं विचित्राश्च शतघ्न्योऽथ गुडा गदाः। चक्राणि च क्षुरान्तानि मण्डलानीव भास्वतः।
शस्त्राकृतिभिराकीर्णमतीव भरतर्षभ। दृष्ट्वाऽन्तरीक्षमाविग्नाः पाण्डुपाञ्चालसृञ्जयाः।
यथा यथा ह्ययुध्यन्त पाण्डवानां महारथाः। तथा तथा तदस्त्रं वै व्यवर्द्धत जनाधिप। ९२१५
बध्यमानास्तथाऽस्त्रेण तेन नारायणेन वै। दह्यमानानलेनेव सर्व्वतोऽभ्यर्द्दिता रणे।
यथा हि शिशिरापाये दहेत्कक्षं हुताशनः। तथा तदस्त्रं पाण्डूनां ददाह ध्वजिनीं प्रभो।
जगाम परमं त्रासं धर्म्मराजो युधिष्ठिरः। आपूर्य्यमाणेनास्त्रेण सैन्ये क्षीयति च प्रभो।
द्रवमाणन्तु तत्सैन्यं दृष्ट्वा विगतचेतनं। मध्यस्थताञ्च पार्थस्य धर्म्मपुत्त्रोऽब्रवीदिदं।
धृष्टद्युम्न पलायस्व सह पाञ्चालसेनया। सात्यके त्वञ्च गच्छस्व वृष्ण्यन्धकवृतः स्वयं। ९२२०
वासुदेवोऽपि धर्म्मात्मा करिष्यत्यात्मनः क्षमं। उपदेष्टुं समर्थोऽयं लोकस्य किमुतात्मनः।
संग्रामस्तु न कर्त्तव्यः सर्व्वसैन्यान् ब्रवीमि वः। अहं हि सह सोदर्य्यैः प्रवेक्ष्ये हव्यवाहनं।
भीष्मद्रोणार्णवं तीर्त्वा संग्रामे भीरुदुस्तरे। विमङ्क्ष्यामि सलिले सगणो द्रौणिगोष्पदे।
कामः सम्पद्यतामद्य राज्ञो दुर्य्योधनस्य च। कल्याणवृत्तिराचार्य्यो मया युधि निपातितः।
येन बालः स सौभद्रो युद्धानामविशारदः। समर्थैर्ब्बहुभिः क्रूरैर्घातितो नाभिपालितः। ९२२५
येन विब्रुवती प्रश्नं यथा कृष्णा सभागता। उपेक्षिता सपुत्त्रेण दासभावं नियच्छती।

चित्रांशुर्धार्त्तराष्ट्रस्य आन्तेष्वन्येषु फाल्गुनं । कवचेन तथा युक्तो रक्षार्थं सैन्धवस्य च ।
येन ब्रह्मास्त्रविदुषा पाञ्चालाः सत्यजिन्मुखाः । कुर्व्वाणा मज्जये यत्नं समूला विनिपातिताः ।
येन प्रव्राज्यमानस्य राज्याद्वयमधर्म्मतः । निवार्य्यमाणा न वयं नानुयातास्तदेच्छिणः ।
यो ऽसावत्यन्तमस्माकं कुर्व्वाणः सौहृदं परं । हतस्तदस्त्रमरणं करिष्यामि सबान्धवः ।
एवं ब्रुवति कौन्तेये दाशार्हस्त्वरितस्ततः । निवार्य्य सैन्यं बाहुभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ।
शीघ्रं न्यस्यत शस्त्राणि वाहेभ्यश्चावरोहत । एष योगोऽत्र विहितः प्रतिघाते महात्मना ।
द्विपाश्वस्यन्दनेभ्यश्च चितिं सर्व्वेऽवरोहत । एवमेतन्न वो हन्यादस्त्रं भूमौ निरायुधान् ।
यथा यथा ह्ययुध्यन्त ये वा ह्यस्त्रबलम्प्रति । तथा तथा भवन्त्येते कौरवा बलवत्तराः ।
निक्षेप्स्यन्ति च शस्त्राणि वाहनेभ्योऽवरुह्य ये । तान्नैतदस्त्रं संग्रामे निहनिष्यति मानवान् ।
ये त्वेतत् प्रतियोत्स्यन्ति मनसापीह केचन । निहनिष्यति तान् सर्व्वान् रसातलगतानपि ।
ते वचस्तस्य तच्छ्रुत्वा वासुदेवस्य भारत । एषन् सर्व्वे समुत्स्रष्टुं मनोभिःकरणेन च ।
तत उत्स्रष्टुकामांस्तानस्त्राण्यालोक्य पाण्डवः । भीमसेनोऽब्रवीद्राजन्निदं संहर्षयन्वचः ।
न कथञ्चन शस्त्राणि मोक्तव्यानीह केनचित् । अहमावारयिष्यामि द्रोणपुत्रास्त्रमाशुगैः ।
गदयाऽप्यनया गुर्व्या हेमविग्रहया रणे । कालवद्विचरिष्यामि द्रौणेरस्त्रं विशातयन् ।
न हि मे विक्रमे तुल्यः कश्चिदस्ति पुमानिह । यथैव सवितुस्तुल्यं ज्योतिरन्यन्न विद्यते ।
पश्यध्वं मे दृढौ बाहू नागराजकरोपमौ । समर्थौ पर्व्वतस्यापि शैशिरस्य निपातने ।
नागायुतसमप्राणो ह्यहमेको नरेष्विह । शक्रो यथाप्रतिद्वन्द्वो दिवि देवेषु विश्रुतः ।
अद्य पश्यन्तु मे वीर्य्यं बाह्वोः पीनांसयोर्युधि । ज्वलमानस्य दीप्तस्य द्रौणेरस्त्रस्य वारणे ।
यदि नारायणास्त्रस्य प्रतियोद्धा न विद्यते । अद्यैनं प्रतियोत्स्यामि पश्यत्सु कुरुपाण्डुषु ।
अर्ज्जुनार्जुन बीभत्सो न न्यस्यं गाण्डिवं त्वया । शशाङ्कस्येव ते कोपं नैर्म्मल्यं पातयिष्यति ।
॥ अर्ज्जुन उवाच ॥ भीम नारायणास्त्रे मे गोषु च ब्राह्मणेषु च । एतेषु गाण्डिवं न्यस्यमेतद्धि व्रतमुत्तमं ।
एवमुक्तस्ततो भीमो द्रोणपुत्रमरिन्दमः । अभ्ययान्मेघघोषेण रथेनादित्यवर्च्चसा ।
स एनमिषुजालेन लघुत्वाच्छीघ्रविक्रमः । निमेषमात्रेणासाद्य कुन्तीपुत्रोऽभ्यवाकिरत् ।
ततो द्रौणिः प्रहस्यैनं द्रवन्तमभिभाष्य च । अवाकिरत् प्रदीप्ताग्रैः शरैस्तैरभिमन्त्रितैः ।
पन्नगैरिव दीप्तास्यैर्व्वमद्भिरनलं रणे । अवकीर्णोऽभवत्पार्थः स्फुलिङ्गैरिव काञ्चनैः ।
तस्य रूपमभूद्राजन् भीमसेनस्य संयुगे । खद्योतैरावृतस्येव पर्व्वतस्य दिनक्षये ।
तदस्त्रं द्रोणपुत्रस्य तस्मिन् प्रति समस्यति । अवर्द्धत महाराज यथाग्निरनिलोद्धतः ।
आवर्द्धमानमालक्ष्य तदस्त्रं भीमविक्रमं । पाण्डुसैन्यमृते भीमं सुमहद्भयमाविशत् ।
ततः शस्त्राणि दिव्यानि समुत्सृज्य महीतले । अवारोहन्रथेभ्यश्च तुरगेभ्यश्च सर्व्वशः ।
तेषु निक्षिप्तशस्त्रेषु वाहनेभ्यश्च्युतेषु च । तदस्त्रंवीर्य्यविपुलं भीममूर्द्धन्यथापतत् ।

हाहाकृतानि भूतानि पाण्डवाश्च विशेषतः । भीमसेनमपश्यन्त तेजसा संवृतं तदा ।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्व्वणि पाण्डवसैन्यास्त्रत्यागे द्विशतोऽध्यायः ॥ २०० ॥
॥ सञ्जय उवाच ॥ भीमसेनं समाकीर्णं दृष्ट्वाऽस्त्रेण धनञ्जयः । तेजसः प्रतिघातार्थं वारुणेन समावृणोत् ।
नालक्षयत तत् कश्चिद्वारुणास्त्रेण संवृतं । अर्ज्जुनस्य लघुत्वाच्च संवृतत्वाच्च तेजसः ।
साश्वसूतरथो भीमो द्रोणपुत्त्रास्त्रसंवृतः । अग्नावग्निरिव न्यस्तो ज्वालामाली सुदुर्दृशः ।
यथा रात्रिक्षये राजन् ज्योतींष्यस्तगिरिम्प्रति । समापेतुस्तथा बाणा भीमसेनरथम्प्रति । ९२६०
स हि भीमो रथश्चास्य हयाः सूतश्च मारिष । संवृतो द्रोणपुत्त्रेण पावकान्तर्गतोऽभवत् ।
यथा जग्ध्वा जगत्कृत्स्नं समये सचराचरं । गच्छेदग्निर्विभोरास्यं तथाऽस्त्रं भीममावृणोत् ।
सूर्य्यमग्निः प्रविष्टः स्याद्यथा चाग्निं दिवाकरः । तथा प्रविष्टं तत्तेजो न प्राज्ञायत किञ्चन ।
विकीर्णमस्त्रं तद्दृष्ट्वा तथा भीमरथम्प्रति । उदीर्य्यमाणं द्रौणिञ्च निष्प्रतिद्वन्द्वमाहवे ।
सर्व्वसैन्यानि पाण्डूनां न्यस्तशस्त्राण्यनेकशः । युधिष्ठिरपुरोगांश्च विमुखांस्तान्महारथान् । ९२६५
अर्ज्जुनो वासुदेवश्च त्वरमाणौ महाद्युती । अवप्लुत्य रथाद्वीरौ भीममाद्रवतां तदा ।
ततस्तौ द्रोणपुत्त्रस्य तेजोऽस्त्रबलसम्भवं । विगाह्य तौ सुबलिनौ मायामाविशतां तदा ।
न्यस्तशस्त्रौ ततस्तौ तु नादहत् सो ऽस्त्रजोऽनलः । वारुणास्त्रप्रयोगाच्च वीर्य्यवत्त्वाच्च कृष्णयोः ।
ततश्चकृषतुर्भीमं तस्य सर्व्वायुधानि च । नारायणास्त्रशान्त्यर्थं नरनारायणौ बलात् ।
आकृष्यमाणः कौन्तेयो नदत्येव महारथः । वर्द्धते चैव तद्घोरं द्रौणेरस्त्रं सुदुर्जयं । ९२७०
तमब्रवीद्वासुदेवः किमिदं पाण्डुनन्दन । वार्य्यमाणोऽपि कौन्तेय यद्युद्धान्न निवर्त्तसे ।
यदि युद्धेन जेयाः स्युरिमे कौरवनन्दनाः । वयमप्यत्र युध्येम तथा चेमे नरर्षभाः ।
रथेभ्यस्त्ववतीर्णाः स्मः सर्व्व एव हि तावकाः । तस्मात्त्वमपि कौन्तेय रथात्तूर्णमपाक्रम ।
एवमुक्त्वा ततः कृष्णो रथाद्भूमिमपाहरत् । निश्वसन्तं यथा नागं क्रोधसंरक्तलोचनं ।
यदाऽपकृष्टः स रथान्न्यासितश्चायुधं युधि । ततो नारायणास्त्रं तत् प्रशान्तं शत्रुतापनं । ९२७५
॥ सञ्जय उवाच ॥ तस्मिन् प्रशान्ते विधिना तथा तेजसि दुःसहे । बभूवुर्व्विमलाः सर्व्वा दिशः प्रदिश एव च ।
प्रववुश्च शिवा वाताः प्रशान्ता मृगपक्षिणः । वाहनानि प्रहृष्टानि योधाश्च मनुजेश्वर ।
व्यपोढे च ततो घोरे तस्मिंस्तेजसि भारत । बभौ भीमो निशापाये धीमान् सूर्य्य इवोदितः ।
हतशेषं बलं तत्र पाण्डवानामतिष्ठत । अस्त्रव्युपरमं दृष्ट्वा तव पुत्त्रजिघांसया । ९२८०
व्यवस्थिते बले तस्मिन्नस्त्रे प्रतिहते तथा । दुर्य्योधनो महाराज द्रोणपुत्त्रमथाब्रवीत् ।
अश्वत्थामन् पुनः शीघ्रमस्त्रमेतत् प्रयोजय । व्यवस्थिता हि पाञ्चालाः पुनरेव जयैषिणः ।
अश्वत्थामा तथोक्तस्तु तव पुत्त्रेण मारिष । सुदीनमतिनिःश्वस्य राजानमिदमब्रवीत् ।
नैतदावर्त्तते राजन्नस्त्रं द्विर्नोपपद्यते । आवृत्तं हि निहन्त्येतत् प्रयोक्तारं न संशयः ।
एवञ्चास्त्रप्रतीघातं वासुदेवः प्रयुक्तवान् । अतो न विहितः सङ्ख्ये बधः शत्रोर्जनाधिप । ९२८५

परे जयो वा मृत्युर्व्वा श्रेयो मृत्युर्न निर्जयः। निर्जिताश्चारयो [illegible]
॥ दुर्य्योधन उवाच ॥ आचार्य्यपुत्र यद्येतत् द्विरस्त्रं न प्रयु[illegible] [illegible]विदाम्बर
त्वयि दिव्यानि चास्त्राणि त्र्यम्बके चामितौजसि। इच्छतो [illegible] [illegible]पुरन्दरः।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ तस्मिन्नस्त्रे प्रतिहते द्रोणे चोपाधिना [illegible] [illegible] द्रौणिः किमकरोत्पुनः।
दृष्ट्वा पार्थांस्तु संग्रामे युद्धाय समुपस्थितान्। ना[illegible] [illegible]मुखे।
॥ सञ्जय उवाच ॥ जानन् पितुः स निधनं [illegible] [illegible]सृज्य सोऽभिदुद्राव पार्षतं।
अभिद्रुत्य च विंशत्या क्षुद्रकाणां नरर्षभः। [illegible] विव्याध पुरुषर्षभः।
धृष्टद्युम्नस्ततो राजन् ज्वलन्तमिव पावकं। द्रोणपुत्रं [illegible] विव्याध पत्रिणां।
सारथिञ्चास्य विंशत्या स्वर्णपुङ्खैः शिलाशितैः। [illegible]र्भिर्न्निशितैः शरैः।
विद्धा विद्धा नदन् द्रौणिं कम्पयन्निव [illegible]। [illegible] प्राणानिव महारणे।
पार्षतस्तु बली राजन् कृता[illegible] [illegible]भिदुद्राव कृत्वा मृत्युनिवर्त्तनं।
ततो वाणमयं वर्षं द्रोणपु[illegible] [illegible] पाञ्चाल्यो रथिनाम्बरः।
तं द्रौणिः समरे क्रुद्धं [illegible] । [illegible] चैनं दशभिः पितुर्व्वधमनुस्मरन्।
द्वाभ्याञ्च सुविसृष्टाभ्यां [illegible]कार्मुके। छित्त्वा पाञ्चालराजस्य द्रौणिरन्यैः समार्द्दयत्।
व्यश्वसूतरथञ्चैव द्रौणि[illegible] [illegible]रान् सर्व्वान् क्रुद्धः प्राच्छादयच्छरैः।
प्रदुद्राव ततः सैन्यं पाञ्चालानां [illegible] [illegible]न्तरूपमार्त्तञ्च शरवर्षपरिक्षतं।
दृष्ट्वा तु विमुखान् [illegible] पीडितं। शैनेयश्चोदयन्तूर्णं रथं द्रौणिरथम्प्रति।
अष्टभिर्न्निशितै[illegible]र्दयत्। विंशत्या पुनराहत्य नानारूपैरमर्षिणं।
विव्याध [illegible] हयान्। धनुर्ध्वजञ्च संयत्तैश्चिच्छेद कृतहस्तवत्।
स [illegible]स्कृतं। हृदि विव्याध समरे त्रिंशता सायकैर्भृशं।
एवं [illegible]ना महाबलः। शरजालैः परिवृतः कर्त्तव्यं नान्वपद्यत।
[illegible]ा महारथः। वृषकर्णादिभिः सार्द्धं शरैः सात्वतमावृणोत्।
दुर्य्योधन[illegible] कृपः शारद्वतस्त्रिभिः। कृतवर्म्माऽथ दशभिः कर्णः पञ्चाशता शरैः।
दुः[illegible] वृषसेनश्च सप्तभिः। सात्यकिं विव्यधुस्तूर्णं समन्तान्निशितैः शरैः।
ततः [illegible]ो राजन् सर्व्वानेव महारथान्। विरथान् विमुखांश्चैव क्षणेनैवाकरोन्नृप।
अश्वत्थामा तु सम्प्राप्य चेतनां भरतर्षभ। चिन्तयामास दुःखार्त्तो निःश्वसंश्च पुनः पुनः।
ततो रथान्तरं द्रौणिः समारुह्य परन्तपः। सात्यकिं वारयामास किरञ्छरशतान् बहून्।
तमापतन्तं सम्प्रेक्ष्य भारद्वाजसुतं रणे। विरथं विमुखञ्चैव पुनश्चक्रे महारथः।
ततस्ते पाण्डवा राजन् दृष्ट्वा सात्यकिविक्रमं। शङ्खशब्दान् भृशञ्चक्रुः सिंहनादांश्च नेदिरे।
एवं तं विरथं कृत्वा सात्यकिः सत्यविक्रमः। जघान वृषसेनस्य त्रिसाहस्रान्महारथान्।

अयुतं दन्तिनां सार्द्धं रूपस्य निजघान सः । पञ्चायुतानि चाश्वानां शकुनेर्निजघान ह ।
ततो द्रौणिर्म्महाराज रथमारुह्य वीर्य्यवान् । सात्यकिम्प्रति संक्रुद्धः प्रययौ तद्वधेप्सया ।
पुनस्तमागतं दृष्ट्वा शैनेयो निशितैः शरैः । अदारयत् क्रूरतरैः पुनः पुनररिन्दमः ।
सोऽतिविद्धो महेष्वासो नानालिङ्गैरमर्षणः । युयुधानेन वै द्रौणिः प्रहसन् वाक्यमब्रवीत् ।
शैनेयाभ्युपपत्तिं ते जानाम्याचार्य्यघातिनि । नचैनं त्रास्यसि मया ग्रस्तमात्मानमेव च । ९११०
शपे तवाहं शैनेय सत्येन तपसा तथा । अहत्वा सर्व्वपाञ्चालान् यदि शान्तिमवाप्नुयां ।
यद्बलं पाण्डवेयानां वृष्णीनामपि यद्बलं । क्रियतां सर्व्वमेवेह निहनिष्यामि सोमकान् ।
एवमुक्त्वार्करश्म्याभं सुपर्व्वाणं शरोत्तमं । व्यसृजत् सात्वते द्रौणिर्वृत्रे वज्रं यथा हरिः ।
स तं निर्भिद्य तेनास्तः सायकः सशरावरं । विवेश वसुधां भित्त्वा श्वसन् बिलमिवोरगः ।
स भिन्नकवचः शूरस्तोत्त्रार्द्दित इव द्विपः । विमुच्य सशरश्चापं भूरिव्रणपरिस्रवः । ९११५
सीदन्रुधिरसिक्तश्च रथोपस्थ उपाविशत् । सूतेनापहृतस्तूर्णं द्रोणपुत्राद्रथान्तरं ।
अथान्येन सुपुङ्खेन शरेणानतपर्व्वणा । आजघान भ्रुवोर्म्मध्ये धृष्टद्युम्नं परन्तपः ।
स पूर्व्वमतिविद्धश्च भृशं पश्चात् समर्द्दितः । ससाद युधि पाञ्चाल्यो व्यपाश्रयत च ध्वजं
तं मत्तमिव सिंहेन राजन् कुञ्जरमर्द्दितं । जवेनाभ्यद्रवञ्छूराः पञ्च पाण्डवतो रथाः ।
किरीटी भीमसेनश्च वृद्धक्षत्रश्च पौरवः । युवराजश्च चेदीनां मालवश्च सुदर्शनः । ९१२०
एते हाहाकृताः सर्व्वे प्रगृहीतशरासनाः । वीरं द्रौणायनिं वीराः सर्व्वतः पर्य्यवारयन् ।
ते विंशतिपदे यत्ता गुरुपुत्रममर्षणं । पञ्चभिः पञ्चभिर्व्वाणैरभ्यघ्नन् सर्व्वतः समं ।
आशीविषाभैर्व्विंशद्भिः पञ्चभिश्च शितैः शरैः । चिच्छेद युगपद्द्रौणिः पञ्चविंशतिसायकान् ।
सप्तभिश्च शितैर्व्वाणैः पौरवं द्रौणिरार्द्दयत् । मालवं त्रिभिरेकेन पार्थं षड्भिर्वृकोदरं ।
ततस्तेविव्यधुः सर्व्वे द्रौणिं राजन्महारथाः । युगपच्च पृथक् चैव रुक्मपुङ्खैः शिलाशितैः । ९१२५
युवराजश्च विंशत्या द्रौणिं विव्याध पत्रिणां । पार्थश्च पुनरष्टाभिस्तदा सर्व्वे त्रिभिस्त्रिभिः ।
ततोऽर्ज्जुनं षड्भिरथाजघान द्रौणायनिर्द्दशभिर्व्वासुदेवं । भीमं दशार्द्धैर्युवराजं चतुर्भिर्द्वाभ्यां द्वाभ्यां मालवं पौरवन्तु ।
सूतं विद्ध्वा भीमसेनस्य षड्भिर्द्वाभ्यां छित्त्वा कार्म्मुकञ्च ध्वजञ्च । पुनः पार्थं शरवर्षेण विद्ध्वा द्रौणिर्घोरं सिंहनादं
ननाद ।
तस्यास्यतः सुनिशितान् पीतधारान् द्रौणिः शरान् पृष्ठतश्चाग्रतश्च । धरा वियद्द्यौः प्रदिशो दिशश्च छन्ना वाणैरभवन्
घोररूपैः ।
आसन्नस्य स्वरथमुग्रतेजाः सुदर्शनस्येन्द्रकेतुप्रकाशौ । भुजौ शिरश्चेन्द्रसमानवीर्य्यस्त्रिभिः शरैर्युगपत्सञ्चकर्त्त । ९१३०
सपौरवं रथशक्त्याऽभिहत्य छित्त्वा रथं तिलशश्चापि वाणैः । छित्त्वा च बाहू वरचन्दनाक्तौ भल्लेन कायाच्छिर उच्चकर्त्त ।
युवानमिन्दीवरदामवर्णञ्चेदिप्रभुं युवराजं प्रसह्य । वाणैस्त्वरावान् ज्वलिताग्निकल्पैर्व्विद्ध्वा प्रादान्मृत्यवे साश्वसूतं ।
मालवं पौरवञ्चैव युवराजञ्च चेदिपं । दृष्ट्वा समक्षं निहतं द्रोणपुत्रेण पाण्डवः ।

भीमसेनो महाबाहुः क्रोधमाहारयत् परं । ततः शरशतैस्तीक्ष्णैः स [illegible] ।
छादयामास समरे द्रौणपुत्रं परन्तपः । ततो द्रौणिः [illegible] ।
विव्याध निशितैर्व्वाणैर्भीमसेनममर्षणः । ततो भीमो महाबाहुर्द्रौणिं [illegible] महाबलः । ९०४५
क्षुरप्रेण धनुश्छित्वा द्रौणिं विव्याध पत्रिणा । [illegible] द्रोणपुत्रो महामनाः ।
अन्यत्कार्म्मुकमादाय भीमं विव्याध पत्रिभिः । तौ द्रौणिभीमौ समरे पराक्रान्तौ महाबलौ ।
अवर्षतां शरवर्षं वृष्टिमन्ताविवाम्बुदौ । भीमनामाङ्किता वाणाः स्वर्णपुङ्खाः शिलाशिताः ।
द्रौणिं सञ्छादयामासुर्म्मेघौघा इव भास्करं । तथैव द्रौणिनिर्मुक्तैर्भीमः सन्नतपर्व्वभिः ।
अवाकीर्य्यत स क्षिप्रं शरैः शतसहस्रशः । सञ्छाद्यमानः समरे द्रौणिना रणशालिना । ९०५०
न विव्यथे महाराज तदद्भुतमिवाऽभवत् । ततो भीमो महाबाहुः कार्त्तस्वरविभूषितान् ।
[illegible] दश सम्प्रैषीद्यमदण्डनिभान् शितान् । ते जत्रुदेशमासाद्य द्रोणपुत्रस्य मारिष ।
निर्भिद्य विविशुस्तूर्णं [illegible] । सोऽतिविद्धो भृशं द्रौणिः पाण्डवेन महात्मना ।
ध्वजयष्टिं समाश्रित्य न्यमीलयत लोचने । स मुहूर्त्तात् पुनः संज्ञां लब्ध्वा द्रौणिर्नराधिप । ९०५५
क्रोधं परममात[illegible] । [illegible]ऽभिहतस्तेन पाण्डवेन महात्मना ।
वेगञ्चक्रे म[illegible] रथम्प्रति । तत आकर्णपूर्णानां शराणां तिग्मतेजसां ।
शतमा[illegible] भारत । भीमोऽपि समरश्लाघी तस्य वीर्य्यमचिन्तयन् ।
तूर्णं [illegible] शरवर्षाणि पाण्डवः । ततो द्रौणिर्महाराज छित्त्वाऽस्य विशिखैर्धनुः ।
[illegible] पाण्डवं निशितैः शरैः । ततोऽन्यद्धनुरादाय भीमसेनोऽत्यमर्षणः । ९०६०
विव्याध [illegible] पञ्चभिराहवे । जीमूताविव घर्म्मान्ते तौ शरौघप्रवर्षिणौ ।
अन्योन्य[illegible] छादयामासतुर्युधि । तलशब्दैस्ततो घोरैस्त्रासयन्तौ परस्परं ।
[illegible]तौ सुसंरब्धौ [illegible]प्रतिकृतैषिणौ । ततो विस्फार्य्य सुमहच्चापं रुक्मविभूषितं ।
[illegible] स द्रौणिः शरानस्यन्तमन्तिकात् । शरदह्नर्मध्यगतो दीप्तार्च्चिरिव भास्करः ।
[illegible] विशिखान् सन्दधानस्य चाशुगान् । विकर्षतो मुञ्चतश्च नान्तरं ददृशुर्जनाः । ९०६५
[illegible] तस्य मण्डलमायुधं । द्रौणेरासीन्महाराज वाणान् विसृजतस्तदा ।
[illegible] शरास्तस्य शतशोऽथ सहस्रशः । आकाशे प्रत्यदृश्यन्त शलभानामिवायतीः ।
[illegible] तु द्रौणिधनुर्मुक्ताः शरा हेमविभूषिताः । अजस्रमन्वकीर्य्यन्त घोरा भीमरथम्प्रति ।
[illegible]द्भुतमपश्याम भीमसेनस्य विक्रमं । बलं वीर्य्यं प्रभावञ्च व्यवसायञ्च भारत ।
[illegible] समेघामिवोद्भूतां वाणवृष्टिं समन्ततः । जलवृष्टिं महाघोरां तपान्त इव चिन्तयन् ।
द्रोणपुत्रवधप्रेप्सुर्भीमो भीमपराक्रमः । अमुञ्चच्छरवर्षाणि प्रावृषीव बलाहकः । ९०७०
तद्रुक्मपृष्ठं भीमस्य धनुर्घोरं महद्रणे । विकृष्यमाणं विबभौ शक्रचापमिवापरं ।
तस्माच्छराः प्रादुरासन् शतशोऽथ सहस्रशः । सञ्छादयन्तः समरे द्रौणिमाहवशोभिनं ।

तयोर्व्विसृजतोरेवं शरजालानि मारिष । वायुरप्यन्तरा राजन्नाशक्नोत् विसर्पितुं ।
तथा द्रौणिर्म्महाराज शरान् हेमविभूषितान् । तैलधौतान् ... यान् प्राहिणोद्वधकाङ्क्षया ।
ताञ्छरान् ... विशिखैस्त्रिधैकैकमशातयत् । ... द्रोणसुतं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ।
पुनश्च शरवर्षाणि घोराण्युग्राणि पाण्डवः । व्यसृजद्बलवान् क्रुद्धो द्रोणपुत्रवधेप्सया ।
ततोऽस्त्रमायया तूर्णं शरवृष्टिं निवार्य्य तां । धनुश्चिच्छेद भीमस्य द्रोणपुत्रो महास्त्रवित् ।
शरैश्चैनं सुबहुभिः क्रुद्धः सङ्ख्ये पराभिनत् । स च्छिन्नधन्वा बलवान् रथशक्तिं सुदारुणं ।
वेगेनाविध्य चिक्षेप द्रोणपुत्ररथम्प्रति । तामापतन्तीं सहसा महोल्काभां शितैः शरैः ।
चिच्छेद समरे द्रौणिर्द्दर्शयन् पाणिलाघवं । एतस्मिन्नन्तरे भीमो दृढमादाय कार्म्मुकं ।
द्रौणिं विव्याध विशिखैः स्मयमानो वृकोदरः । ततो द्रौणिर्म्महाराज भीमसेनस्य सारथिं ।
ललाटे दारयामास शरेणानतपर्व्वणा । सोऽतिविद्धो बलवता द्रोणपुत्रेण सारथिः ।
व्यामोहमगमद्राजन् रश्मीनुत्सृज्य वाजिनां । ततोऽश्वाः प्राद्रवंस्तूर्णं मोहिते रथसारथौ ।
भीमसेनस्य राजेन्द्र पश्यतां सर्व्वधन्विनां । तं दृष्ट्वा प्रद्रुतैरश्वैरपकृष्टं रणाजिरात् ।
दध्मौ प्रमुदितः शङ्खं बृहन्तमपराजितः । ततः सर्व्वे च पाञ्चाला भीमसेनश्च पाण्डवः ।
धृष्टद्युम्नरथं त्यक्त्वा भीताः सम्प्राद्रवन् दिशः । तान् प्रभग्नांस्ततो द्रौणिः पृष्ठतो विकिरन् शरैः ।
अभ्यवर्त्तत वेगेन कालयन् पाण्डुवाहिनीं । ते बध्यमानाः समरे द्रोणपुत्रेण क्षत्रियाः ।
द्रोणपुत्रभयाद्राजन् दिशः सर्व्वाश्च भेजिरे ।

॥ इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्व्वणि अश्वत्थामपराक्रमे एकाधिकद्विशततोऽध्यायः ॥ २०१ ॥

॥ सञ्जय उवाच ॥ तत् प्रभग्नं बलं दृष्ट्वा कुन्तीपुत्रो धनञ्जयः । न्यवारयदमेयात्मा द्रोणपुत्रवधेप्सया ।
ततस्ते सैनिका राजन्नैव तत्रावतस्थिरे । संवार्य्यमाणा यत्नेन गोविन्देनार्ज्जुनेन वै ।
एक एव तु बीभत्सुः सोमकावयवैः सह । मत्स्यैरन्यैश्च सन्धाय पौरवैः स न्यवर्त्तत ।
ततो द्रुतमतिक्रम्य सिंहलाङ्गूलकेतनं । सव्यसाची महेष्वासमश्वत्थामानमब्रवीत् ।
या शक्तिर्यच्च ते वीर्य्यं यज्ज्ञानं यच्च पौरुषं । धार्त्तराष्ट्रेषु या प्रीतिः प्रद्वेषो ऽस्मासु यश्च ते ।
यच्च भूयोऽस्ति तेजस्तत्परमं मम दर्शय । स एव द्रोणहन्ता ते दर्पं भेत्स्यति पार्षतः ।
कालानलसमप्रख्यं द्विषतामन्तकोपमं । समासादय पाञ्चाल्यं माञ्चापि सहकेशवं ।
दर्पं नाशयितास्म्यद्य तवोद्धतस्य संयुगे ।
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ आचार्य्यपुत्रो मानार्हो बलवांश्चापि सञ्जय । प्रीतिर्धनञ्जये चास्य प्रियश्चापि महात्मनः ।
न भूतपूर्व्वं बीभत्सोर्व्वाक्यं परममीदृशं । अथ कस्मात् स कौन्तेयः सखायं रूक्षमब्रवीत् ।
॥ सञ्जय उवाच ॥ युवराजे हते राजन् वृद्धक्षत्रे च पौरवे । इष्वस्त्रविधिसम्पन्ने मालवे च सुदर्शने ।
धृष्टद्युम्ने सात्यकौ च भीमे चापि पराजिते । युधिष्ठिरस्य तैर्व्वाक्यैर्म्मर्म्मण्यपि च घट्टिते ।
अन्तर्भेदे च संजाते दुःखं संस्मृत्य च प्रभो । अभूतपूर्व्वो बीभत्सोर्दुःखान्मन्युरजायत ।

तस्मादनर्हमश्लीलमप्रियं द्रौणिरब्रवीत् । मान्यमाचार्य्यतनयं रूक्षं कापुरुषो यथा ।
एवमुक्तस्तु स क्रोधान्महेष्वासतमो नृप । आ[illegible]षं वाक्यं सर्व्वम[illegible] ।
द्रौणिश्चुकोप पार्थाय कृष्णाय च विशेषतः । स [illegible] स्थित्वा वार्य्युपस्पृश्य वीर्य्यवान् । ९४०५
देवैरपि सुदुर्द्धर्षमस्त्रमाग्नेयमाददे । दृश्यादृश्यानरिगणानुद्दिश्य[illegible]नन्दनः ।
सोऽभिमन्त्र्य शरं दीप्तं विधूममिव पावकं । सर्व्वतः क्रोधमाविश्य चिक्षेप परवीरहा ।
ततस्तुमुलमाकाशे शरवर्षमजायत । पावकार्च्चिःपरीतं तत् पार्थमेवाभिपुप्लुवे ।
उल्काश्च गगनात् पेतुर्दिशश्च न चकाशिरे । तमश्च सहसा रौद्रं चमूमवततार तां ।
रक्षांसि च पिशाचाश्च विनेदुरभिसङ्गताः । ववुश्चाशिवा वाताः सूर्य्यो नैव ततप च । ९४१०
चुक्रुशुर्व्वायसाश्चापि दिक्षु सर्व्वासु भैरवं । रुधिरं चापि वर्षन्तो विनेदुस्तोयदा दिवि ।
पक्षिणः पशवो गावो मुनयश्चापि सुव्रताः । परमं प्रयतात्मानो न शान्तिमुपलेभिरे ।
भ्रान्तसर्व्वमहाभूतमावर्त्तितदिवाकरं । त्रैलोक्यमभिसन्तप्तं ज्वराविष्टमिवाऽभवत् ।
अस्त्रतेजोभिसन्तप्ता नागा भूमिशयास्तदा । निःश्वसन्तः समुत्पेतुस्तेजो घोरं मुमुक्षवः ।
जलजानि च सत्त्वानि दह्यमानानि भारत । न शान्तिमुपजग्मुर्हि तप्यमानैर्जलाशयैः । ९४१५
दिग्भ्यः प्रदिग्भ्यः खाद्भूमेः सर्व्वतः शरवृष्टयः । उच्चावचानि पेतुर्व्वै गरुडानिलरंहसः ।
तैः शरैर्द्रोणपुत्रस्य वज्रवेगैः समाहताः । प्रदग्धाः शत्रवः पेतुरग्निदग्धा इव द्रुमाः ।
दह्यमाना महानागाः पेतुरुर्व्व्यां समन्ततः । नदन्तो भैरवान्नादान् जलदोपमनिस्वनान् ।
अपरे प्रद्रुतास्तत्र दह्यमाना महागजाः । रेसुस्त्रस्ता यथा घोरा वने दावाग्निसंवृताः ।
द्रुमाणां शिखराणीव दावदग्धानि मारिष । अश्ववृन्दान्यदृश्यन्त रथवृन्दानि वा विभो । ९४२०
अपतन्त रथौघाश्च तत्र तत्र सहस्रशः । तत्सैन्यं भगवानग्निर्ददाह युधि भारत ।
युगान्ते सर्व्वभूतानि सम्वर्त्तक इवानलः । दृष्ट्वा तु पाण्डवीं सेनां दह्यमानां महाहवे ।
प्रहृष्टास्तावका राजन् सिंहनादान् विनेदिरे । ततस्तूर्य्यसहस्राणि नानालिङ्गानि भारत ।
तूर्णमाजघ्निरे हृष्टास्तावका जितकाशिनः । कृत्स्ना ह्यक्षौहिणी राजन् सव्यसाची च पाण्डवः ।
तमसा संवृते लोके नादृश्यन्त महाहवे । नैव नस्तादृशं राजन् दृष्टपूर्व्वं नच श्रुतं । ९४२५
यादृशं द्रोणपुत्रेण सृष्टमस्त्रममर्षिणा । अर्जुनस्तु महाराज ब्राह्ममस्त्रमुदैरयत् ।
सर्व्वास्त्रप्रतिघाताय विहितं पद्मयोनिना । ततो मुहूर्त्तादिव तत्तमो व्युपशशाम ह ।
प्रववौ चानिलः शीतो दिशश्च विमला बभुः । तत्राद्भुतमपश्याम कृत्स्नामक्षौहिणीं हतां ।
अनभिज्ञेयरूपाश्च प्रदग्धामस्त्रतेजसा । ततो वीरौ महेष्वासौ विमुक्तौ केशवार्ज्जुनौ ।
सहितौ समदृश्येतां नभसीव तमोनुदौ । ततो गाण्डीवधन्वा च केशवश्चाक्षतावुभौ । ९४३०
सपताकध्वजहयः सानुकर्षवरायुधः । प्रबभौ स रथो मुक्तस्तावकानां भयङ्करः ।
ततः किलकिलाशब्दः शङ्खभेरीस्वनैः सह । पाण्डवानां प्रहृष्टानां क्षणेन समजायत ।

हताविति तयोरासीत् सैन्येषूभयोर्मतिः । तस्माऽभ्यागतौ दृष्ट्वा विमुक्तौ केशवार्ज्जुनौ ।
तावद्यतौ प्रमुदितौ दध्मतुर्व्वारिजोत्तमौ । दृष्ट्वा प्रमुदितान् पार्थांस्त्वदीया व्यथिता भृशं ।
विमुक्तौ च महात्मानौ दृष्ट्वा द्रौणिः सुदुःखितः । मुहूर्त्तं चिन्तयामास किन्त्वेतदिति मारिष । ९४३५
चिन्तयित्वा तु राजेन्द्र ध्यानशोकपरायणः । निःश्वसन् दीर्घमुष्णञ्च विमनाश्चाभवत्ततः ।
ततो द्रौणिर्धनुर्न्यस्य रथात्प्रस्कन्द्य वेगितः । धिग्धिक् सर्व्वमिदं मिथ्येत्युक्त्वा सम्प्राद्रवद्रणात् ।
ततः स्निग्धाम्बुदाभासं वेदव्यासमकल्मषं । वेदव्यासं सरस्वत्यावासं व्यासं ददर्श ह ।
तं द्रौणिरग्रतो दृष्ट्वा स्थितं कुरुकुलोद्वह । सन्नकण्ठोऽब्रवीद्वाक्यमभिवाद्य स दीनवत् ।
भो भो माया यदृच्छा वा न विद्मः किमिदम्भवेत् । अस्त्रन्त्विदं कथं मिथ्या मम कश्च व्यतिक्रमः । ९४४०
अधरोत्तरमेतद्वा लोकानाञ्च पराभवः । यदिमौ जीवतः कृष्णौ कालो हि दुरतिक्रमः ।
नासुरा न च गन्धर्व्वा न पिशाचा न राक्षसाः । न सर्पपक्षिपतगा न मनुष्याः कथञ्चन ।
उत्सहन्ते वृथा कर्त्तुमेतदस्त्रं मयेरितं । तदिदं केवलं हत्वा शान्तम्प्रचोहिणीं ज्वलत् ।
सर्व्वघाति मया मुक्तमस्त्रं परमदारुणं । केन मानुषधर्म्माणौ नावधीत् केशवार्ज्जुनौ ।
एतन्मे ब्रूहि भगवन् मया पृष्टो यथातथं । श्रोतुमिच्छामि तत्त्वेन सर्व्वमेतन्महामुने । ९४४५
॥ व्यास उवाच ॥ महान्तमेवमर्थं मां यत्त्वं पृच्छसि विस्मयात् । तम्प्रवक्ष्यामि ते सर्व्वं समाधाय मनः शृणु ।
यो ऽसौ नारायणो नाम पूर्व्वेषामपि पूर्व्वजः । अजायत च कार्य्यार्थं पुत्रो धर्म्मस्य विश्वकृत् ।
स तपस्तीव्रमातस्थे शिशिरं गिरिमाश्रितः । ऊर्द्ध्वबाहुर्महातेजा ज्वलनादित्यसन्निभः ।
षष्टिं वर्षसहस्राणि तावन्त्येव शतानि च । अशोषयत्तदात्मानं वायुभक्षोऽम्बुजेक्षणः ।
तथा परं तपस्तप्त्वा द्विस्ततोऽन्यत् पुनर्महत् । द्यावापृथिव्योर्व्विवरं तेजसा समपूरयत् । ९४५०
स तेन तपसा तात ब्रह्मभूतो यदाऽभवत् । ततो विश्वेश्वरं योनिं विश्वस्य जगतः पतिं ।
ददर्श भृशदुर्द्दर्शं सर्व्वदेवेशमीश्वरं । अणीयांसमणुभ्यश्च बृहद्भ्यश्च महत्तरं ।
रुद्रमीशानमृषभं हरं शम्भुं कपर्द्दिनं । चेकितानं परं योनिं तिष्ठतो गच्छतश्च ह ।
दुर्व्वारणं दुर्द्दृशं तिग्ममन्युं महात्मानं सर्व्वहरं प्रचेतसं । दिव्यञ्चापमिषुधी चाददानं हिरण्यवर्म्माणमनन्तवीर्य्यं ।
पिनाकिनं वज्रिणं दीप्तशूलं परश्वधिनं गदिनं स्वायतासिं । शुभ्रं जटिलं मुषलिनं शूलपाणिं व्याघ्राजिनं परिदधानं
दण्डपाणिं । ९४५५
शुभाङ्गदं नागयज्ञोपवीतं विश्वैर्गणैः शोभितं भूतसंघैः । एकीभूतं तपसा सन्निधानं वयोतिगैः सुष्टु तमिष्टवाग्भिः ।
जलं दिशं खं क्षितिं सूर्य्यचन्द्रौ तथा वाग्वग्नी प्रमिमाणं जगच्च । नाशं द्रष्टुं यमजं भिन्नवृत्ताः ब्रह्मद्विषघ्नममृतस्य योनिं ।
यं पश्यन्ति ब्राह्मणा साधुवृत्ताः क्षीणे पापे मनसा यं विशोकाः । तं निष्टपन्तं तपसा धर्म्ममीड्यं तद्भक्त्या वै विश्व
रूपं ददर्श ।
दृष्ट्वा चैनं वाङ्मनोबुद्धिदेहैः संहृष्टात्मा मुमुदे वासुदेवः ।
अक्षमालापरिक्षिप्तं ज्योतिषां परमं निधिं । ततो नारायणो देवं ववन्दे विश्वतोभवं । ९४६०

वरदं पृथुचार्व्वङ्ग्या पार्व्वत्या सहितं प्रभुं। क्रीडमानं महात्मानं भूत[illegible]।
अजमीशानमव्यक्तं कारणात्मानमच्युतं। अभिवाद्याथ रुद्राय सद्यो[illegible]ने।
पद्मांचस्तं विरूपाचमभितुष्टाव भक्तिमान्।
॥ नारायण उवाच ॥ त्वत्सम्भूता भूतकृतो वरेण्य गोप्तारोऽस्य भुवनस्या[illegible]। आविश्येमां धरणीं येऽभ्यरचन् पुरा पुराणं
तव देव सृष्टिं।
सुरासुरान्नागरचःपिशाचान्नरान् सुपर्णानथ गन्धर्व्वयचान्। [illegible] भूतसङ्घान् सविस्मांस्त्वत्सम्भूतान् विद्म सर्व्वां
स्तथैव। ९४६५
ऐन्द्रं याम्यं वारुणं वैत्तपाल्यं पैत्रं त्वाष्ट्रं कर्म [illegible] तुभ्यं। रूपं ज्योतिः शब्द आकाशवायुः स्पर्शं स्वाद्यं सलिलं
गन्ध उर्व्वी।
कालो ब्रह्मा ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च त्वत्सम्भूतं [illegible]। ब्रह्मलोका यान्ति यथा पृथक्त्वं ताभिश्चैक्यं सङ्क्षये
यान्ति भूयः।
एवं विद्वान् प्रभवञ्चाप्ययञ्च [illegible] सायुज्यमेति। दिव्यावृत्तौ मानसौ द्वौ सुपर्णौ वाचा शाखाः
पिप्पलाः सप्त गोपाः।
दश चान्ये ये पुरं धारयन्ति [illegible] हि तेभ्यः परश्च। भूतं भव्यं भविता चाप्रधृष्यं त्वत्सम्भूता भुवनानीह विश्वा।
भक्तञ्च मां भजमानं भज[illegible] समाहिता हितेन। आत्मानं त्वामात्मनानन्यबोधं विद्वानेवं गच्छति ब्रह्म शुक्रं।
अस्तौषं त्वां तव सम्मान[illegible] विचिन्वन् वै सदृशं देववर्य्य। सुदुर्लभान् देहि वरान् ममेष्टानभिष्टुतः प्रविकार्षीश्च
माया। ९४७०
॥ [illegible] उवाच ॥ तस्मै वरानचिन्त्यात्मा नीलकण्ठः पिनाकधृक्। अर्हते वासुदेवाय प्रायच्छदृषिसंस्तुतः।
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मत्प्रसादान्मनुष्येषु देवगन्धर्व्वयोनिषु। अप्रमेयबलात्मा त्वं नारायण भविष्यसि।
न च त्वां प्रसहिष्यन्ति देवासुरमहोरगाः। न पिशाचा न गन्धर्व्वा न नरा नच राचसाः।
न सुपर्णास्तथा नागा न च विश्वे वियोनिजाः। न कश्चित्त्वाञ्च देवोऽपि समरेषु विजेष्यति। ९४७५
न शस्त्रेण न वज्रेण नाग्निना नच वायुना। नचार्द्रेण न शुष्केण त्रासेन स्थावरेण च।
कश्चित्तव रुजं कर्त्ता मत्प्रसादात् कथञ्चन। अपि चेत् समरं गत्वा भविष्यसि ममाधिकः।
एवमेते पुरा लब्धा वरास्ते विद्धि शौरिणा। स एष देवश्चरति मायया मोहयन् जगत्।
तस्यैव तपसो जातं नरं नाम महामुनिं। तुल्यमेतेन देवेन त्वं जानीह्यर्ज्जुनं सदा।
तावेतौ पूर्व्वदेवानां परमौ पठितावृषी। लोकयात्राविधानार्थं सञ्जायेते युगे युगे। ९४८०
तथैव कर्म्मणा दृष्टं महतस्तपसोऽपि च। तेजोमन्युश्च विश्वस्त्वं जातो रौद्रो महामुने।
स भवान् देववत् प्राज्ञो ज्ञात्वा भवमयं जगत्। अवाकर्षस्त्वमात्मानं नियमैस्तत् प्रियेप्सया।
शुभ्रं भूत्वं हरिः कृत्वा महापुरुषविग्रहं। ईजिवांस्त्वं जपैर्होमैरुपहारैश्च मानद।
स तथा पूज्यमानस्ते पूर्व्वदेहेऽप्यतुतुषत्। पुष्कलांश्च वरान् प्रादात्तव विद्वन् हृदि स्थितान्।

जन्मकर्मतपोयोगास्तयोस्तव च पुष्कलाः। ताभ्यां लिङ्गेऽर्च्चितो देवस्त्वयार्चायां युगे युगे। ९४८५
स एष रुद्रभक्तश्च केशवो रुद्रसम्भवः। सर्व्वरूपं भवं ज्ञात्वा लिङ्गमर्चयति प्रभुं।
आत्मयोगाश्च तस्मिन् वै शास्त्रयोगाश्च शाश्वताः। एवमेवाप्यजन् देवाः सिद्धाश्च परमर्षयः।
प्रार्थयन्ति परं लोके स्थाणुमेकं स सर्व्वकृत्। कृष्ण एव हि यष्टव्यो यज्ञैश्चैव सनातनः।
सर्व्वभूतभवं ज्ञात्वा लिङ्गमर्च्चति यः प्रभुः। तस्मिन्नभ्यधिकां प्रीतिं करोति वृषभध्वजः।
॥ सञ्जय उवाच ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा द्रोणपुत्त्रो महारथः। नमश्चकार रुद्राय बहु मेने च केशवं। ९४९०
हृष्टरोमा च वश्यात्मा नमस्कृत्य महर्षये। वरूथिनीमभिप्रेक्ष्य ह्यवहारमकारयत्।
ततः प्रत्यवहारोऽभूत् पाण्डवानां विशाम्पते। कौरवाणाञ्च दीनानां द्रोणे युधि निपातिते।
युद्धं कृत्वा दिनान् पञ्च द्रोणो हत्वा वरूथिनीं। ब्रह्मलोकं गतो राजन् ब्राह्मणो वेदपारगः।
इति श्रीमहाभारते द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्व्वणि व्यासवाक्ये द्व्यधिकद्विशततोऽध्यायः॥ २०२॥
॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥ तस्मिन्नतिरथे द्रोणे निहते पार्षतेन वै। मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्व्वंस्ततः परं।
॥ सञ्जय उवाच ॥ तस्मिन्नतिरथे द्रोणे निहते पार्षतेन वै। कौरवेषु च भग्नेषु कुन्तीपुत्त्रो धनञ्जयः। ९४९५
दृष्ट्वा सुमहदाश्चर्य्यमात्मनो विजयावहं। यदृच्छया गतं व्यासं पप्रच्छ भरतर्षभ।
॥ अर्जुन उवाच ॥ संग्रामे न्यहनं शत्रून् शरौघैर्व्विमलैरहं। अग्रतो लक्षये यान्तं पुरुषं पावकप्रभं।
ज्वलन्तं शूलमुद्यम्य यां दिशं प्रतिपद्यते। तस्यां दिशि विशीर्य्यन्ते शत्रवो मे महामुने।
तेन भग्नानरीन् सर्व्वान्मद्भग्नान्मन्यते जनः। तेन भग्नानि सैन्यानि पृष्ठतोऽनु दहाम्यहं।
भगवंस्तन्ममाचक्ष्व को वै स पुरुषोत्तमः। शूलपाणिर्मया दृष्टस्तेजसा सूर्य्यसन्निभः। ९५००
न पद्भ्यां स्पृशते भूमिं न च शूलं विमुञ्चति। शूलाच्छूलसहस्राणि निपेतुस्तस्य तेजसा।
॥ व्यास उवाच॥ प्रजापतीनां प्रथमं तेजसं पुरुषं प्रभुं। भुवनं भूर्भुवं देवं सर्व्वलोकेश्वरं प्रभुं।
ईशानं वरदं पार्थ दृष्टवानसि शङ्करं। तं गच्छ शरणं देवं वरदं भुवनेश्वरं।
महादेवं महात्मानमीशानं जटिलं शिवं। त्र्यक्षं महाभुजं रुद्रं शिखिनं चीरवाससं।
महादेवं हरं स्थाणुं वरदं भुवनेश्वरं। जगत्प्रधानमधिकं जगत्प्रीतिमधीश्वरं। ९५०५
जगद्योनिं जगद्द्वीपं जयिनं जगतो गतिं। विश्वात्मानं विश्वसृजं विश्वमूर्त्तिं यशस्विनं।
विश्वेश्वरं विश्वनरं कर्म्मणामीश्वरं प्रभुं। शम्भुं स्वयम्भुं भूतेशं भूतभव्यभवोद्भवं।
योगं योगेश्वरं सर्व्वं सर्व्वलोकेश्वरेश्वरं। सर्व्वश्रेष्ठं जगच्छ्रेष्ठं वरिष्ठं परमेष्ठिनं।
लोकत्रयविधातारमेकं लोकत्रयाश्रयं। सुदुर्जयं जगन्नाथं जन्মमृत्युजरातिगं।
ज्ञानात्मानं ज्ञानगम्यं ज्ञानश्रेष्ठं सुदुर्व्विदं। दातारञ्चैव भक्तानां प्रसादविहितान् वरान्। ९५१०
तस्य पारिषदा दिव्या रूपैर्नानाविधैर्व्विभोः। वामना जटिला मुण्डा ह्रस्वग्रीवा महोदराः।
महाकाया महोत्साहा महाकर्णास्तथापरे। आननैर्व्विकृतैः पादैः पार्थ वेषैश्च वैकृतैः।
ईदृशैः स महादेवः पूज्यमानो महेश्वरः। स शिवस्तात तेजस्वी प्रसादाद्याति तेऽग्रतः।

तस्मिन् घोरे सदा पार्थ सङ्ग्रामे लोमहर्षणे । द्रौणिकर्णकृपैर्गुप्तां महेष्वा[illegible] । ८५२५
कस्तां सेनां तदा पार्थ मनसाऽपि प्रधर्षयेत् । ऋते देवान्महेष्वासाद्ब[illegible]
स्थातुमुत्सहते कश्चिन्न तस्मिन्नग्रतः स्थिते । नहि भूतं समन्तेन त्रिषु [illegible] विद्यते ।
गन्धेनापि हि सङ्ग्रामे तस्य क्रुद्धस्य शत्रवः । विसंज्ञा हतभूयिष्ठा [illegible] च ।
तस्मै नमस्तु कुर्व्वन्तो देवास्तिष्ठन्ति वै दिवि । ये चान्ये मानवा [illegible] स्वर्गजितो नराः ।
ये भक्ता वरदं देवं शिवं रुद्रमुमापतिं । इह लोके सु[illegible] यान्ति परमाङ्गतिं । ८५३०
[illegible]स्कुरुष्व कौन्तेय तस्मै शान्ताय वै सदा । रुद्राय शिति[illegible] कनिष्ठाय सुवर्चसे ।
[illegible]पर्द्दिने करालाय हर्य्यक्षवरदाय च । याम्या[illegible] भृत्ते शङ्कराय च ।
[illegible]म्याय हरिनेत्राय स्थाणवे पुरुषाय च । हरि[illegible] मुण्डाय कनिष्ठाय सुवर्चसे ।
[illegible]स्कराय सुतीर्थाय देवदेवाय रंहसे । [illegible] प्रियाय प्रियवाससे ।
[illegible]ष्णीषिणे सुवक्त्राय सहस्राक्षाय मीढुषे । [illegible] सुशान्ताय पतये चीरवाससे ।
हिरण्यबाहवे राजन्नुग्राय पतये दिशां । [illegible]पतये चैव भूतानां पतये नमः । ८५३५
वृक्षाणाम्पतये चैव गवाञ्च [illegible]राहृतकायाय सेनान्ये मध्यमाय च ।
स्रुवहस्ताय देवाय धन्विने [illegible] च । बहुरूपाय विश्वस्य पतये मुञ्जवाससे ।
सहस्रशिरसे चैव सह[illegible] च । सहस्रबाहवे चैव सहस्रचरणाय च ।
शरणं गच्छ कौ[illegible] भुवनेश्वरं । उमापतिं विरूपाक्षं दक्षयज्ञनिवर्हणं ।
प्रजानाम्पति[illegible] पतिमव्ययं । कपर्द्दिनं वृषावर्त्तं वृषनाभं वृषध्वजं । ८५४०
वृषदर्पं [illegible] वृषर्षभं । वृषाङ्कं वृषभोदारं वृषभं वृषभेक्षणं ।
वृषायु[illegible] वृषभूतं महेश्वरं । महोदरं महाकायं द्वीपिचर्म्मनिवासिनं ।
[illegible] ब्रह्मण्यं ब्राह्मणप्रियं । त्रिशूलपाणिं वरदं खड्गचर्म्मधरं प्रभुं ।
पिना[illegible] खड्गधरं लोकानाम्पतिमीश्वरं । प्रपद्ये देवमीशानं शरण्यं चीरवाससं ।
[illegible] सुरेशाय यस्य वैश्रवणः सखा । सुवाससे नमो नित्यं सुव्रताय सुधन्विने । ८५४५
[illegible]धराय देवा[illegible] प्रियधन्वाय धन्विने । धन्वन्तराय धनुषे धन्वाचार्य्याय ते नमः ।
[illegible]ग्रायुधाय देवाय नमः सुरवराय च । नमोऽस्तु बहुरूपाय नमस्ते बहुधन्विने ।
नमो[illegible]स्थाणवे नित्यं नमस्तस्मै सुधन्विने । नमोऽस्तु त्रिपुरघ्नाय भगघ्नाय च [illegible] नमः ।
वनस्[illegible]म्पतये नराणाम्पतये नमः । मातॄणाम्पतये चैव गणानाम्पतये नमः ।
गवाञ्च पतये नित्यं यज्ञानां पतये नमः । अपाञ्च पतये नित्यं देवानां पतये नमः । ८५५०
पूष्णो दन्तविनाशाय त्र्यक्षाय वरदाय च । हराय नीलकण्ठाय स्वर्णकेशाय वै नमः ।
कर्म्माणि यानि दिव्यानि महादेवस्य धीमतः । तानि ते कीर्त्तयिष्यामि यथाप्रज्ञं यथाश्रुतं ।
न सुरा नासुरा लोके न गन्धर्व्वा न राक्षसाः । सुखमेधन्ति कुपिते तस्मिन्नपि गुहागताः ।

दक्षस्य जयमानस्य विधिवत्संभृतं पुरा । विव्याध कुपितो यज्ञं निर्द्दयस्त्वभवत्तदा ।
धनुषा वाणमुत्सृज्य सघोषं विननाद च । तेन शर्म्म कुतः शान्तिं लेभिरे स्म सुरास्तदा ।
विद्रुते सहसा यज्ञे कुपिते च महेश्वरे । तेन ज्यातलघोषेण सर्व्वे देवाः समाकुलाः ।
बभूवुर्व्वशगाः पार्थ निपेतुश्च सुरासुराः । आपश्चुक्षुभिरे सर्व्वाश्चकम्पे च वसुन्धरा ।
पर्व्वताश्च व्यशीर्य्यन्त दिशो नागाश्च मोहिताः । अन्धेन तमसा लोका न प्राकाशन्त संवृताः ।
जघ्निवान् सह सूर्य्येण सर्व्वेषां ज्योतिषां प्रभां । चुक्षुभुर्भयभीताश्च शान्तिञ्चक्रुस्तथैव च ।
ऋषयः सर्व्वभूतानामात्मनश्च सुखैषिणः । पूषाणमभ्यद्रवत शङ्करः प्रहसन्निव ।
पुरोडाशं भक्षयतो दशनान् वै व्यशातयत् । ततो निश्चक्रमुर्द्देवा वेपमाना नताः स्म तं ।
पुनश्च सन्दधे दीप्तान् देवानां निशितान् शरान् । सधूमान् सस्फुलिङ्गांश्च विद्युत्तोयदसन्निभान् ।
तं दृष्ट्वा तु सुराः सर्व्वे प्रणिपत्य महेश्वरं । रुद्रस्य यज्ञभागञ्च विशिष्टं ते त्वकल्पयन् ।
भयेन त्रिदशा राजन् शरणञ्च प्रपेदिरे । तेन चैवातिकोपेन स यज्ञः सन्धितस्तदा ।
भग्नाश्चापि सुराश्चासन् भीताश्चाद्यापि तं प्रति । असुराणां पुराण्यासंस्त्रीणि वीर्य्यवतां दिवि ।
आयसं राजतञ्चैव सौवर्णं परमं महत् । सौवर्णं कमलाक्षस्य तारकाक्षस्य राजतं ।
तृतीयन्तु परं तेषां विद्युन्मालिन आयसं । न शक्तस्तानि मघवा भेत्तुं सर्व्वायुधैरपि ।
अथ सर्व्वे सुरा रुद्रं जग्मुः शरणमर्द्दिताः । ते तमूचुर्म्महात्मानं सर्व्वे देवाः सवासवाः ।
ब्रह्मदत्तवरा ह्येते घोरास्त्रिपुरवासिनः । पीडयन्त्यधिकं लोकं यस्मात्ते वरदर्पिताः ।
त्वदृते देवदेवेश नान्यः शक्तः कथञ्चन । हन्तुं दैत्यान्महादेव जहि तांस्त्वं सुरद्विषः ।
रुद्र रौद्रा भविष्यन्ति पशवः सर्व्वकर्म्मसु । निपातयिष्यसे चैतानसुरान् भुवनेश्वर ।
स तथोक्तस्तथेत्युक्त्वा देवानां हितकाम्यया । गन्धमादनविन्ध्यौ च कृत्वा वंशध्वजौ हरः ।
पृथ्वींससागरवनां रथं कृत्वा च शङ्करः । अक्षं कृत्वा तु नागेन्द्रं शेषं नाम त्रिलोचनः ।
चक्रे कृत्वा तु चन्द्रार्कौ देवदेवः पिनाकधृक् । अणी कृत्वैलपुत्रञ्च पुष्पदन्तञ्च त्र्यम्बकः ।
यूपं कृत्वा तु मलयं मवनाहञ्च तक्षकं । योक्त्राङ्गानि च सत्त्वानि कृत्वा सर्व्वः प्रतापवान् ।
वेदान् कृत्वाश्व चतुरश्चतुरो ऽश्वान् महेश्वरः । उपवेदान् खलीनांश्च कृत्वा लोकत्रयेश्वरः ।
गायित्रीं प्रग्रहं कृत्वा सावित्रीञ्च महेश्वरः । कृत्वोङ्कारं प्रतोदञ्च ब्रह्माणञ्चैव सारथिं ।
गाण्डीवं मन्दरं कृत्वा गुणं कृत्वा च वासुकिं । विष्णुं शरोत्तमं कृत्वा शल्यमग्निं तथैव च ।
वायुं कृत्वाथ वाजाभ्यां पुङ्खे वैवस्वतं यमं । विद्युत्कृत्वाथ निस्त्रानं मेरुं कृत्वाथ वै ध्वजं ।
आरुह्य स रथं दिव्यं सर्व्वदेवमयं शिवः । त्रिपुरस्य वधार्थाय स्थाणुः प्रहरताम्वरः ।
असुराणामन्तकरः श्रीमानतुलविक्रमः । स्तूयमानः सुरैः पार्थ ऋषिभिश्च तपोधनैः ।
स्थानं महेश्वरं कृत्वा दिव्यमप्रतिमं विभुः । अतिष्ठत् स्थाणुभूतः स सहस्रं परिवत्सरान् ।
यदा त्रीणि समेतानि अन्तरीक्षे पुराणि च । त्रिपर्व्वणा त्रिशल्येन तदा तानि विभेद सः ।

॥ श्रीमहाभारतं ॥ [illegible] २०३ ।

पुराणि न च तं शेकुर्द्दानवाः प्रतिवीचितुं । शरं कालाग्निसंयुक्तं [illegible]
पुराणि दग्धवन्तं तं देवी याता प्रवीचितुं । बालमङ्के तं [illegible] ९५७५
उमा जिज्ञासमाना वै कोऽयमित्यब्रवीत् सुरान् । [illegible]
बाहुं सवज्रं तं तस्य क्रुद्धस्यास्तम्भयत् प्रभुः । प्रहस्य [illegible] ।
ततः संस्तम्भितभुजः शक्रो देवगणैर्वृतः । जगाम [illegible] प्रभुमव्ययं ।
ते तं प्रणम्य शिरसा प्रोचुः प्राञ्जलयस्तदा । [illegible] महद्भुतं ।
बालरूपधरं दृष्ट्वा नास्माभिरभिवादितः । [illegible] निर्जिता येन वै वयं । ९५८०
अयुध्यता हि बालेन लीलया सपुरन्दराः । [illegible] ब्रह्मविदाम्बरः ।
ध्यात्वा स शम्भुं भगवान् बालस्यामित[illegible] । [illegible] शक्रादींश्च सुरोत्तमान् ।
चराचरस्य जगतः प्रभुः स भगवान् [illegible] । [illegible] परतरं नान्यत् किञ्चिदस्ति महेश्वरात् ।
यो दृष्टो ह्युमया सार्द्धं युष्माभिरमित[illegible] । स [illegible] कृते देवः कृतवान् बालरूपतां ।
ते मया सहिता यूयं [illegible] । स एव भगवान् देवः सर्व्वलोकेश्वरः प्रभुः । ९५८५
न सम्बुबुधिरे चैनं देवास्तं भुवनेश्वरं । [illegible] सर्व्वे बालार्कसदृशप्रभं ।
अथाभ्येत्य ततो ब्रह्मा दृष्ट्वा [illegible] । अयं श्रेष्ठ इति ज्ञात्वा ववन्दे तं पितामहः ।
॥ ब्रह्मोवाच ॥ [illegible] परायणः । त्वम्भवस्त्वं महादेवस्त्वं धाम परमं पदं ।
त्वया सर्व्वमिदं व्याप्तं जगत् स्थावरजङ्गमं । भगवन् भूतभव्येश लोकनाथ जगत्पते ।
प्रसादं कुरु शक्रस्य त्वया क्रोधार्द्दितस्य वै । ९५९०
[illegible] भूत्वा ततः प्रीतो महेश्वरः । प्रसादाभिमुखो भूत्वा अट्टहासमथाकरोत् ।
[illegible] सुराः । अभवच्च पुनर्ब्बाहुः प्रकृतिस्थो हि वज्रिणः ।
[illegible] वृषध्वजः । देवानां त्रिदशश्रेष्ठो दक्षयज्ञविनाशनः ।
स [illegible] सोऽग्निः सर्व्वः स सर्व्ववित् । स चेन्द्रश्चैव वायुश्च सोऽश्विनौ स च विद्युतः ।
स [illegible] महादेवः स चानघः । स चन्द्रमाः स चेशानः स सूर्य्यो वरुणश्च सः । ९५९५
स [illegible] मृत्युः स यमो रात्र्यहानि च । मासार्द्धमासा ऋतवः सन्ध्ये सम्वत्सराणि च ।
[illegible] स विधाता च विश्वात्मा विश्वकर्म्मकृत् । सर्व्वासां देवतानाञ्च धारयत्यवपुर्व्वपुः ।
[illegible] देवः सैकधा बहुधा च सः । शतधा सहस्रधा चैव तथा शतसहस्रधा ।
[illegible] तस्य देवस्य वेदज्ञा ब्राह्मणा विदुः । घोरा चान्या शिवा चान्या ते तनू बहुधा पुनः ।
[illegible] तु या तनुस्तस्य सोऽग्निर्व्विष्णुः स भास्करः । सौम्या तु पुनरेवास्य आपो ज्योतींषि चन्द्रमाः । ९६००
वेदाङ्गाः [illegible]पनिषदः पुराणाध्यात्मनिश्चयाः । यदत्र परमं गुह्यं स वै देवो महेश्वरः ।
[illegible]शश्च महादेवो भूयांश्च भगवानजः । नहि सर्व्वे मया शक्या वक्तुं भगवतो गुणाः ।
[illegible]पि वर्षसहस्रेण सततं पाण्डुनन्दन । सर्व्वैर्ग्रहैर्गृहीतान् वै सर्व्वपापसमन्वितान् ।

स मोचयति सुप्रीतः शरण्यः शरणार्थिनान् । आयुरारोग्यमैश्वर्य्यं वित्तं कामांश्च पुष्कलान् ।
स ददाति मनुष्येभ्यः स चैवाक्षिपते पुनः । सेन्द्रादिषु च देवेषु तस्य चैश्वर्य्यमुच्यते ।
स चैव व्याप्तो लोके मनुष्याणां शुभाशुभे । ऐश्वर्य्याच्चैव कामानामीश्वरश्च स उच्यते ।
महेश्वरश्च भूतानां महतामीश्वरश्च सः । बहुभिर्ब्बहुधारूपैर्व्विश्वं व्याप्नोति वै जगत् ।
तस्य देवस्य यद्वक्त्रं समुद्रे तदधिष्ठितं । वडवामुखेति व्याहृतं पिबत्तोयमयं हविः ।
एष चैव श्मशानेषु रुद्रो वसति नित्यशः । यजन्त्येनं जनास्तत्र वीरस्थान इतीश्वरं ।
अस्य दीप्तानि रूपाणि घोराणि च बहूनि च । लोके यान्यस्य पूज्यन्ते मनुष्याः प्रवदन्ति च ।
नामधेयानि लोकेषु बहून्यस्य यथार्थवत् । निरुच्यन्ते महत्त्वाच्च विभुत्वात् कर्म्मणस्तथा ।
वेदे चास्य समाख्यातं शतरुद्रियमुत्तमं । नाम्ना चानन्तरुद्रेति ह्युपस्थानं महात्मनः ।
स कामानां प्रभुर्द्देवो ये दिव्या ये च मानुषाः । स विभुः स प्रभुर्द्देवो विश्वं व्याप्नोति वै महत् ।
ज्येष्ठं भूतं वदन्त्येनं ब्राह्मणा मुनयस्तथा । प्रथमो ह्येष देवानां मुखादस्यानलोऽभवत् ।
सर्व्वथा यत् पशून् पाति तैश्च यद्रमते पुनः । तेषामधिपतिर्यच्च तस्मात् पशुपतिः स्मृतः ।
दिव्यञ्च ब्रह्मचर्य्येण लिङ्गमस्य यथास्थितं । महयत्येष लोकांश्च महेश्वर इति स्थितः ।
ऋषयश्चैव देवाश्च गन्धर्व्वाप्सरसस्तथा । लिङ्गमस्यार्च्चयन्ति स्म तच्चाप्यूर्द्धं समास्थितं ।
पूज्यमाने ततस्तस्मिन्मोदते च महेश्वरः । सुखम्प्रीतश्च भवति प्रहृष्टश्चैव शङ्करः ।
यदस्य बहुधा रूपं भूतभव्यभवस्थितं । स्थावरं जङ्गमञ्चैव बहुरूपस्ततः स्मृतः ।
एकाक्षो जाज्वलन्नास्ते सर्व्वतोऽक्षिमयोऽपि वा । क्रोधाद्यश्चाविशल्लोकांस्तस्मात् सर्व्व इति स्मृतः ।
धूम्ररूपञ्च यत्तस्य धूर्ज्जटिस्तेन चोच्यते । विश्वेदेवाश्च यत्तस्मिन् विश्वरूपस्ततः स्मृतः ।
समेधयति यन्नित्यं सर्व्वार्थान् सर्व्वकर्म्मसु । शिवमिच्छन्मनुष्याणां तस्मादेव शि[illegible]
सहस्राक्षोऽयुताक्षो वा सर्व्वतोऽक्षिमयोऽपि वा । यच्च विश्वं महत् पाति म[illegible]देवस्ततः स्मृतः ।
तिस्रो देवीर्यदा चैव भजते भुवनेश्वरः । द्यामपः पृथिवीञ्चैव त्र्यम्बकश्च ततः स्मृतः ।
महत् पूर्व्वं स्थितो यच्च प्राणोत्पत्तिस्थितेश्च यत् । स्थितलिङ्गश्च यन्नित्यं तस्मात् स्थाणुरिति स्मृतः ।
सूर्य्याचन्द्रमसोर्लोके प्रकाशन्ते रुचश्च याः । ते केशसंज्ञितास्त्र्यक्ष व्योमकेशस्ततः स्मृतः ।
कपिश्रेष्ठ इति प्रोक्तो धर्म्मश्च वृष उच्यते । स देवदेवो भगवान् कीर्त्यस्तस्माद्वृषाकपिः ।
ब्रह्माणमिन्द्रं वरुणं यमं धनदमेव च । निगृह्य हरते यस्मात् तस्माद्धर इति स्मृतः ।
निमीलिताभ्यां नेत्राभ्यां बलाद्देवो महेश्वरः । ललाटे नेत्रमसृजत्तेन त्र्यक्षः स उच्यते ।
विषमस्थः शरीरेषु समश्च प्राणिनामिह । स वायुर्व्विषमस्थेषु प्राणोपानः शरीरिषु ।
पूजयेद्विग्रहं यस्तु लिङ्गं वापि समर्च्चयेत् । लिङ्गं पूजयिता नित्यं महतीं श्रियमश्नुते ।
ऊरुभ्यामर्द्धमाग्नेयं सोमार्द्धञ्च शिवा तनुः । आत्मनोऽर्द्धं तथा चाग्निः सोमार्द्धं पुनरुच्यते ।
तैजसी महती दीप्ता देवेभ्योऽस्य शिवा तनुः । भास्वती मानुषेष्वस्य तनुर्घोराग्निरुच्यते ।

[illegible]चर्य्यञ्चरत्येष शिवाथास्य तनुस्तथा । यास्य घोरतरा मूर्त्तिः [illegible] । ९६३५
यन्निर्द्दहति यत्तीक्ष्णो यदुग्रो यत्प्रतापवान् । मांसशोणित[illegible] यत्[illegible] रुद्र उच्यते ।
एष देवो महादेवो योऽसौ पार्थ तवाग्रतः । सततं [illegible] पिनाक[illegible] ।
सिन्धुराजवधार्थाय प्रतिज्ञाते त्वयाऽनघ । कृष्णेन दर्शितः [illegible] ।
[illegible]व वै भगवान् देवः संग्रामे याति ते ऽग्रतः । ते[illegible] येस्त्वया [illegible] हताः ।
[illegible]न्यं यशस्यमायुष्यं पुण्यं वेदैश्च सम्मितं । देवदेवस्य ते पार्थ [illegible]ख्यातं शतरुद्रियं । ९६४०
सर्व्वार्थसाधकं पुण्यं सर्व्वकिल्विषनाशनं । सर्व्वपाप[illegible] सर्व्वदुःखविनाशनं ।
[illegible]तुर्व्विधमिदं स्तोत्रं यः शृणोति नरः सदा । [illegible] सर्व्वान् [illegible] स रुद्रलोके महीयते ।
[illegible]रितं महात्मनो दिव्यं सांग्रामिकमिदं शुभं । [illegible] शतरुद्रीय शृण्वंश्च सततोत्थितः ।
[illegible] विश्वेश्वरं देवं मानुषेषु तु यः सदा । [illegible]मान् [illegible] प्रसन्ने त्र्यम्बके नरः ।
[illegible] युध्यस्व कौन्तेय न तवास्ति पराजयः । यस्य मन्त्री च गोप्ता च पार्श्वस्थो हि जनार्द्दनः । ९६४५
[illegible] उवाच ॥ [illegible] तदा । जगाम भरतश्रेष्ठ यथागतमरिन्दम ।
[illegible] कृत्वा महाघोरं [illegible] । [illegible] निहतो राजन् ब्रह्मलोकमितो गतः ।
[illegible] यत्[illegible] वेदे [illegible] पर्व्वणि । क्षत्रियाणामभीरूणां च शुभं ख्यापयेद्यशः ।
[illegible] रणे [illegible] । सदा शुभं यः शृणुयाच्च तत्परः स मुच्यते पापकृतैः स्वकर्म्मभिः ।
[illegible] क्षत्रियाणां जयश्च । शेषौ वर्णौ काममिष्टं लभेते पुत्रान् पौत्रान् नित्यमिष्टांस्तथैव ।
[illegible] द्रोणपर्व्वणि नारायणास्त्रमोक्षपर्व्वणि शतरुद्रीयेऽधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ समाप्तञ्च नारायणास्त्रमोक्ष

पर्व्व ॥

समाप्तमिदं वैयासिक्यां संहितायां द्रोणपर्व्व ।

[illegible]स्लोकाद्यात्र[illegible]पर्व्वस्लोकादिसङ्ख्यातोन्यूनाधिक्यं यद्युपलभ्यते तदा पूर्व्वपूर्व्वादर्शलिपिकरप्रमादात्तदिति ज्ञेय ॥